

İNONU UNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTUSU
Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Anabilim Dalı

CEVAT FEHMİ BAŞKUT'UN
TİYATRO ESERLERİ ÜZERİNE
BİR İNCELEME

EMİNE KOLAÇ
YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Prof. Dr. CAHİT KAVCAR

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

MALATYA
1992

Sosyal Bilimler Enstitüsü Mudurluğına

İş bu çalışma, jürimiz tarafından
Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim dalında
YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan:

Uye :

Uye :

Onay:

Yukarıdaki imzaların, adı geçen Öğretim Üyelerine
ait olduğunu onaylarım.

...../...../1992

İÇİNDEKİLER

SAYFA NO :

ÖNSÖZ	IX
GİRİŞ	1 - 4

I. CEVAT FEHMİ BAŞKUT'UN EDEBİ ŞAHSİYETİ.....	5 - 9
II. İNCELENEN TİYATRO ESERLERİ.....	10

A. 1940 - 50 Döneminde Sahnelenen Tiyatro Eserleri

Büyük Şehir

Özet.....	11 - 15
Konu.....	15
Anafikir.....	16
Olaylar ve Duğümler.....	16 - 19
Şahıs Kadrosu.....	19
Dil - Anlatım.....	21 - 22

Ayarsızlar

Özet.....	23 - 26
Konu.....	26 - 27
Anafikir.....	27 - 28
Olaylar ve Duğümler.....	28 - 29
Şahıs Kadrosu.....	29 - 33
Dil - Anlatım.....	33

Hacı Kaptan

Özet.....	34 - 37
Konu.....	37 - 38
Anafikir.....	38
Olaylar ve Duğümler.....	38 - 40
Şahıs Kadrosu	40 - 41
Dil - Anlatım.....	41

IV

Kucuk Şehir

Özet.....	43 - 46
Konu.....	46 - 48
Anafikir.....	48
Olaylar ve Duğümler.....	48 - 50
Şahıs Kadrosu.....	51 - 52
Dil - Anlatım.....	52

Koca Bebek

Özet.....	53 - 56
Konu.....	56 - 58
Anafikir.....	58
Olaylar ve Duğümler.....	58 - 60
Şahıs Kadrosu.....	60 - 65
Dil - Anlatım.....	65

Paydos

Özet.....	66 - 71
Konu.....	71 - 72
Anafikir.....	72 - 73
Şahıs Kadrosu.....	73 - 78
Dil - Anlatım.....	78 - 79
Olaylar ve Duğümler.....	79

B. 1950 - 60 Döneminde Sahnelenen Tiyatro Eserleri

Sana Rey Veriyorum

Özet.....	80 - 83
Konu.....	83
Anafikir.....	83
Olaylar ve Duğümler.....	83 - 85
Şahıs Kadrosu.....	85 - 87
Dil - Anlatım.....	87 - 88

Soygun

Özet.....	89 - 93
Konu.....	93 - 94
Anafikir.....	94
Olaylar ve Duğümler.....	94 - 96
Şahıs Kadrosu.....	96 - 97
Dil - Anlatım.....	97 - 98

Kadıköy İskelesi

Özet.....	99 - 101
Konu.....	102
Anafikir.....	101 - 102
Olaylar ve Duğümler.....	102 - 103
Şahıs Kadrosu.....	103 - 104
Dil - Anlatım.....	104 - 105

Makine

Özet.....	106 - 108
Konu.....	108 - 109
Anafikir.....	109
Olaylar ve Duğümler.....	109 - 111
Şahıs Kadrosu.....	111 - 112
Dil - Anlatım.....	112 - 113

Harputta Bir Amerikalı

Özet.....	114 - 118
Konu.....	118 - 119
Anafikir.....	119 - 120
Olaylar ve Duğümler.....	120 - 121
Şahıs Kadrosu.....	121 - 123
Dil - Anlatım.....	123

Kleopatranın Mezarı

Özet.....	124 - 128
-----------	-----------

VI

Konu.....	128
Anafikir.....	128
Olaylar ve Duşumlar.....	128 - 130
şahıs Kadrosu.....	130 - 132
Dil - Anlatım.....	132

Tablodaki Adam

Özet.....	133 - 136
Konu.....	136 - 137
Anafikir.....	137
Olaylar ve Duşumlar.....	138
şahıs Kadrosu.....	138 - 141
Dil - Anlatım.....	141

Öbür Gelişte

Özet.....	142 - 145
Konu.....	145
Anafikir.....	146
Olaylar ve Duşumlar.....	146 - 147
şahıs Kadrosu.....	148 - 149
Dil - Anlatım.....	149

C. 1960 - 1970 Döneminde Sahnelenen Tiyatro Eserleri

Hacı Yatmaz

Özet.....	150 - 152
Konu.....	152 - 153
Anafikir.....	153
Olaylar ve Duşumlar.....	153 - 155
şahıs Kadrosu.....	155 - 157
Dil - Anlatım.....	157

Göç

Özet.....	158 - 160
-----------	-----------

VII

Konu.....	160 - 161
Anafikir.....	161
Olaylar ve Duşumlar.....	161 - 163
şahıs Kadrosu.....	163 - 164
Dil - Anlatım.....	165

Buzlar Çözülmeden

Özet.....	166 - 168
Konu.....	168 - 169
Anafikir.....	169
Olaylar ve Duşumlar.....	169 - 170
şahıs Kadrosu.....	170 - 173
Dil - Anlatım.....	173

Hepimiz Birimiz İçin

Özet.....	174 - 176
Konu.....	176 - 177
Anafikir.....	177
Olaylar ve Duşumlar.....	177 - 179
şahıs Kadrosu.....	179 - 180
Dil - Anlatım.....	180

ÜzÜntüyü Bırak

Özet.....	181 - 182
Konu.....	182
Anafikir.....	182
Olaylar ve Duşumlar.....	183
şahıs Kadrosu.....	183 - 185
Dil - Anlatım.....	185

Ayna

Özet.....	186 - 188
Konu.....	189
Anafikir.....	189

VIII

Olaylar ve Düşümler.....	189 - 191
Şahıs Kadrosu.....	192 - 195
Dil - Anlatım.....	195 - 196

Emekli

Özet.....	197 - 200
Konu.....	200
Anafikir.....	200
Olaylar ve Düşümler.....	200 - 202
Şahıs Kadrosu.....	203 - 204
Dil - Anlatım.....	204

Ölen Hangisi

Özet.....	205 - 208
Konu.....	209
Anafikir.....	209
Olaylar ve Düşümler.....	209 - 211
Şahıs Kadrosu.....	211 - 213
Dil - Anlatım.....	213 - 214

Dostlar

Özet.....	215 - 217
Konu.....	217 - 218
Anafikir.....	218
Olaylar ve Düşümler.....	218 - 219
Şahıs Kadrosu.....	219 - 221
Dil - Anlatım.....	222

SONUC.....	223 - 227
------------	-----------

BİBLİYOGRAFYA.....	228 - 230
--------------------	-----------

IX

ÖNSÖZ

Yüksek Lisans tezi olarak hazırlanmış olan bu çalışma başlıca iki bölümden meydana gelmiştir.

Birinci bölümde, Cevat Fehmi Başkut'un edebi şahsiyetine yer verilmiştir. İkinci bölümde ise, yazarın tiyatro eserleri altı başlık altında incelenmiştir.

Bu tezde amaç, 1940 - 1971 yılları arasında vermiş olduğu yirmi üç tiyatro eseriyle uzun yıllar sahnelerimizi beslemiş olan, Türk tiyatrosunda haklı bir yer edinen Cevat Fehmi Başkut'un ve onun oyun yazarlığının daha iyi anlaşılmasını sağlamaktır.

Bu çalışmanın hazırlanmasında, ilk safhadan son safhaya kadar yardımlarını esirgemeyen, sürekli olarak yol gösteren, sayın hocam Prof. Dr. Cahit KAVCAR'a, Yrd. Doç. Dr. Hasan KAVRUK'a , kaynaklara ulaşmamda gösterdiği yardımdan ve verdiği manevi destekten dolayı kardeşim Murat KOLAC'a, gösterdiği sabırdan dolayı annem Hanım KOLAC'a sonsuz teşekkürü bir borç bilirim.

Temmuz 1992
Malatya

Emine KOLAC

GİRİŞ

Cevat Fehmi Başkut, 1942 - 43 mevsiminde sahnelenen Büyük Şehir oyunu ile oyun yazarlığına ilk adımı atmıştır. Yaklaşık otuz yıl süren oyun yazarlığı süresince yirmi üç oyun yazmıştır.

Cevat Fehmi'nin tiyatro eserlerini, "İlk sahneye konuş" tarihlerini dikkate alarak, kronolojik bir yaklaşımla üç evrede incelemek mümkündür:

1940 - 1950 Evresi :

Bu evrede yazarın altı tiyatro eseri sahnelenmiştir. Büyük Şehir, Ayarsızlar, Hacı Kaptan, Küçük Şehir, Koca Bebek ve Paydos bu evrede sahnelenen oyunlarıdır.

1950 - 1960 Evresi :

Bu evrede yazarın sekiz tiyatro eseri sahnelenmiştir. Sana Rey Veriyorum, Soygun, Kadıköy İskelesi, Makine, Harputta Bir Amerikalı, Kleopatranın Mezarı, Tablodaki Adam ve Üfür Gelişte bu evrede sahnelenen oyunlarıdır.

1960 - 1970 Evresi :

Bu evrede yazarın dokuz tiyatro eseri sahnelenmiştir. Hacı Yatmaz, Göç, Buzlar Çözülmeden, Hepimiz Birimiz İçin, Üzüntüyü Bırak, Ayna, Emekli, Ülen Hangisi ve Dostlar bu evrede sahnelenen oyunlardır.

Cevat Fehmi, "seyirci gerçeğine sadık kalması ve onun duyarlılığını kullanması ile kolayca kendini kabul ettirmiş bir oyun yazarıdır." ¹ O, oyunlarında "büyük kentlerle taşra kasabalarındaki günlük yaşamı konu alır. Halkın tanıdığı, toplumun her kesiminde rastlanan tipler aracılığıyla

¹Sevda Şener, "Cumhuriyet Dönemi Tiyatro Yazarlığı", Cumhuriyetin 50. Yıldönümünü Anma Kitabı, Ankara Üniversitesi D.T.C.F. Yayın No:239, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1974, s.157

toplumsal bozuklukları sergilemiştir. Gücünü olaylar ve çizdiği tipler arasındaki gülünç çatışmalardan alır, komedilerinde kişileri bir ahlâkçı tutumuyla iyiler ve kötüler biçiminde ayırdığı, toplum sorunlarını salt yansıtmakla yetindiği görülür.¹ Cevat Fehmi, oyunlarında daha çok, "sınıf değiştirme koşullarını arayan esnaf, küçük bürokrat ve yeni zenginlerin kişiliğinde carpık kapitalistleşmenin yarattığı ahlâk buhranını, cöküntüyü vurgulamıştır"³

Cevat Fehmi'nin, sahne tekniği bakımından usta bir sanatçı olduğu söylenebilir. Karşılaşmalar, beklenmedik zamanda konuya en uygun ve en ölçülü bir şekilde tertiplenmiş, gülünç sahneler özenle hazırlanmış ve perde sonları ustalıkla ayarlanmıştır.

Ancak Cevat Fehmi'nin fantazisi için aynı şeyler söylenemez. Oyunlarında genellikle aynı tipleri, aynı konuları işlemiştir. Coğu oyunlarında karakterlerden çok tip yaratmıştır. Herkesin hemen tanıyabileceği klişe tiplerdir bunlar. Bu tipleri karşı karşıya getirip konuşturuyor, çatıştırıyor ve komedya elde edebiliyor. Ancak Başkut'un belini büken yine onun bu tipleridir. Oyun kişileri tip olduklarından, yazarın hemen her oyununu gördükten sonra öbür oyunlardaki bütün tipleri de görmüş oluyoruz. Bu nedenle yazarın fantazisinin cılız olduğu söylenebilir.

Yazarın oyunları, coğunlukla, üç perdelik yani modern oyun yöntemiyle yazılmıştır. Perdelerin görevleri de ona göre ayarlanmıştır :

I. PERDE :

Oyun kişilerinin seyirciye tanıtılması ve durumun aydınlatılması. Tiplerin vasıflarının düzenlenmesi ve gelecek olaylardaki ödevlerine

¹Atilla Üzkırımlı, Türk Edebiyatı Ansiklopedisi, cilt 1, Cem Yayınevi, İstanbul 1987, s. 194

³Şukran Kurdakul, Çağdaş Türk Edebiyatı 2, Cumhuriyet Dönemi (1923-1950), Broy Yayınları: 20, Nisan 1987, s. 59

hazırlanmaları. Sonraki çatışma ve düğüm olaylarına hazırlık.

2. PERDE :

Entrikaların başlaması, işlerin karışması, dolapların dönmesi, iyi tiplerin kötülere bilmeden alet olmaları. GÜLÜNC durumların en çok ağır bastığı perde.

3. PERDE :

Düğümün çözülmesinden ve çatışmaların hallinden önceki bekleyiş. Perdenin sonlarına doğru suçlunun, suçsuzun ayrılması. Tiplerin birbirlerini daha iyi anlamaları, iyi tiplerin kurtulması. Bu perdeler çoğunlukla iyi sonuçlanır. İyi sonuçlanmazsa bile yazar muhakkak bir umut kapısını açık bırakır. " Perde kuruluşlarından önce, yazarın tiplerini önceden tasarladığı belli oluyor. Zaten bunlar yazarın kafasında klişeleşmiş oyun kişileri olduğundan yazar tarafından güçlük duyulmadan oyunlarının içine uygulanabiliyor"⁴

"Cevat Fehmi Başkut'un Tiyatro Eserleri Üzerine Bir İnceleme" konulu araştırmamızda, Cevat Fehmi'nin tiyatro eserleri tek tek ele alınarak, önceden belirlenen yöntem doğrultusunda incelendi. Bu çalışma sonunda Cevat Fehmi'nin, tiyatro eserlerinde "encok hangi konulara yer verdiği, bu konuları nasıl işlediği, okuyucuya, seyirciye, bu eserler yoluyla hangi mesajları iletmek istediği, eserlerinde kullandığı dil ve üslûbun en belirgin özellikleri" ortaya çıkarılmaya çalışıldı. Bu sorulara cevap arandı.

Oyunlar, şu ana başlıklar altında incelendi.

1. ÖZET:

Bu başlık altında, ele alınan tiyatro eserinin özeti verildi.

⁴Özdemir Nutku, Tiyatro ve Yazar, Gim Yayınları, No: 1, Güzel İstanbul Matbaası, Ankara 1960, s. 130, 131

2. KONU:

Bu başlık altında, ele alınan tiyatro eserinin teması, üzerinde durulan duygu, düşünce, olay ve duruma yer verildi.

3. ANA FİKİR:

Bu başlık altında, ele alınan tiyatro eserinin yazılış amacı üzerinde duruldu.

4. OLAYLAR VE DÜĞÜMLER :

Bu başlık altında, eserdeki başlıca olaylar, başlıca düğümlerin atıldığı ve çözüldüğü yerler olay numaralarına bağlı kalınarak sıralandı.

5. ŞAHİS KADROSU :

Bu başlık altında, öncelikle baş kişiye, daha sonra yardımcı kişilere yer verilmiş, bu kişiler, psikolojik, fizyolojik ve sosyal yönleri dikkate alınarak incelenmiştir.

6. DİL – ANLATIM TARZI :

Bu başlık altında, yazarın eserde kullandığı dil, üslûp, cümle çeşidi, ... v.b. üzerinde duruldu.

Araştırmada, girişten sonra yazarın edebi şahsiyetine ilişkin bilgilerin yer aldığı bir bölüm yer almaktadır. Bu bölümden sonra, oyunların tek tek ele alınarak yukarıda sözü edilen başlıklar altında incelendiği bölüm gelmektedir. Bundan sonra, araştırmayla ilgili genel değerlendirmelerin yapıldığı sonuç bölümü ve onun ardından, araştırmada yararlanılan kaynakların yer aldığı bibliyografya bölümü gelmektedir.

Bibliyografya, iki bölümden meydana gelmektedir. Birinci bölüm; incelenen tiyatro eserlerinin yer aldığı bölüm, ikinci bölüm; yardımcı kaynakların yer aldığı bölümdür.

I. BÖLÜM

CEVAT FEHİMİ BAŞKUT'UN EDEBİ ŞAHSİYETİ

Cevat Fehmi Başkut, 1905 yılında Edirne'de doğmuştur. Fransızca öğretmeni Ömer Fehmi Başkut'un oğludur. Eyüp Rüştüyesi ve İstanbul Erkek Lisesi'nde okumuştur. İstanbul Erkek Lisesi'ni bitirdikten sonra (1921), ailesiyle birlikte yerleştiği Ankara'da, " Büyük Millet Meclisi Basımevi'nde çalışmış ⁵ zabıta katipliği yapmış, 1928'de İstanbul'a dönerek Vakit gazetesine girmiş, Böylece gazeteciliğe ilk adımı atmıştır.

Vakit, Son Posta ve Cumhuriyet gazetelerinde muhabirlik, yazarlık, yazı işleri müdürlüğü yapmıştır. İstanbul Üniversitesi Gazeteciler Enstitüsü'nde öğretim üyeliği yapmıştır. "Türkiye Gazeteciler Sendikası'nın bir numaralı kurucusu olmuş" ⁶ uzun yıllar Gazeteciler Cemiyeti'nin başkanlığını yapmıştır.

"Bir muhabir olarak girdiği gazetecilik mesleğinde, sonraları, başta "haber" e en büyük değeri veren, olayın doğruluğunu arayan ve muhabirlerin hassasiyetini, kabiliyetini ve değerini en fazla takdir ederek onların her türlü haklarını savunan bir gazeteci olmuştur. Cevat Fehmi bu nedenle Türk gazeteciliğine "olay gazetecisi" deyimini getirmiştir" ⁷

Cevat Fehmi, gazeteciliği 1963 yılına kadar devam ettirmiştir. Bu tarihten sonra meslekten ayrılmıştır. Oyun yazarlığına 1942 yılında başlamıştır. Muhabir olarak başladığı gazeteciliği sırasında, bir röportaj dizisi olan ilk kitabıyla (Geceleri Bizi Kimler Bekliyor? 1933) yayın yaşamına girmiştir. Sonraları, bir kaç roman denemesi daha olmuştur. Bu romanlar, aşk ve serüven romanlarıdır: Kadın Bir Defa Sever, Dişi Aslan, Valde Sultan'ın Gerdanlığı.

⁵A.Yamanlar, Cumhuriyet Tiyatrosu, Garanti Bankası Yayınları, 1973, s. 43

⁶Cumhuriyet, 16 Mart 1971, s. 2

⁷A.g.e , s.3

Cevat Fehmi; bir süre tiyatro eleştirileri de kaleme almıştır. Bu eleştirilerini Vakit gazetesinde yayımlamıştır. Cevat Fehmi'nin ilk oyunu, 1942 - 1943 tiyatro mevsiminde İstanbul Belediyesi Şehir Tiyatroları Yeni Komedi Bölümü'nde sahneye konulan " Büyük Şehir "dir. Bunu 1943 - 44 yılında sahneye konulan Ayarsızlar, Hacı Kaptan (1944 - 45), Küçük Şehir (1945 - 46), Koca Bebek (1946 - 47), Paydos (1948 - 49), Sana Rey Veriyorum (1950 - 51), Soygun (1951 - 52), Kadıköy İskelesi (1952 - 53), Makine (1953 - 54), Harputta Bir Amerikalı (1955 - 56), Kleopatranın Mezarı (1956 - 57), Tablodaki Adam (1958 - 59), Üfür Gelişte (1959 - 60), Hacı Yatmaz (1961 - 62), Göc (1962 - 63), Buzlar Çözülmeden (1964 - 65), Hepimiz Birimiz için (1965 - 66), Üzüntüyü Bırak (1967), Ayna (1966 - 67), Emekli (1967 - 68), Ölen Hangisi (1968 - 69), Dostlar (1969 - 70) izlemiştir.

Cevat Fehmi, 1971 yılında, ardında yirmi üç tiyatro eseri, üç roman ve bir röportaj dizisi bırakarak İstanbul'da ölmüştür.

"Cumhuriyet dönemi Türk edebiyatının en verimli oyun yazarlarından olan Cevat Fehmi"⁸ nin tiyatro eserlerinin eksenini, aile münasebetleri içinde zamanla değişen ve gelişen fikri - ahlâki zıtlasmalar teşkil eder. Değişen değer yargıları, oyunlarındaki başlıca komedi öğeleridir. "Konular gündelik hayattan alındığı ve kişiler herkesin tanıyabileceği karakterlerden secildiği için seyirci tarafından kolaylıkla yakalanabilen espiriler taşırlar. Zıtlasmalar çoğunlukla köylü - şehirli, batılı - doğulu, memur - amir, eski - yeni nesiller arasında cereyan eder. Bu sırada batılılaşmanın zengin zümrelere yansıyan neticeleri tenkit edilirken geleneksel yapının bozulmasına dikkat çekilir."⁹

1945 - 46 yılında sahnelenen Küçük Şehir adlı oyunuyla 1948 yılında " İnönü Armağanı "nı kazanan Cevat Fehmi, aynı zamanda Paydos ile, dış

⁸Türk Edebiyatı Ansiklopedisi, Tercüman Yayınları, İstanbul 1985, s.59

⁹Türk Dil ve Edebiyatı Ansiklopedisi, Dergah Yayınları, s.345

ülkelerde oynanan ilk Türk Piyesinin yazarı olarak da ün yapmıştır. Paydos, Atina'da Argiropulos Tiyatrosunun sahnelerini altmış beş temsilde alkışlara boğmuştur.

Cevat Fehmi, "oyunlarında, büyük kentlerle taşra kasabalarındaki günlük yaşamı konu alan, halkın tanıdığı, toplumun her kesiminde rastlanan tipler aracılığıyla toplumsal bozuklukları sergilemiştir. Gücünü olaylar ve çizdiği tipler arasındaki gülünç çatışmalardan alan komedilerinde, kişilerini ahlâkçı tutumuyla, iyiler ve kötüler biçiminde ayırdığı, toplumsal sorunlarını salt yansıtmakla yetindiği görülür."¹⁰ Cevat Fehmi, oyunlarında "sınıf değiştirme koşullarını arayan esnaf, küçük bürokrat ve yeni zenginlerin kişiliğinde carpık kapitalistleşmenin yarattığı ahlâk buhranını, cöküntüyü vurgulamıştır."¹¹

Cevat Fehmi'nin oyun yazarlığı üç dönemde incelenebilir:

- 1) 1940 – 50 dönemi
- 2) 1950 – 60 dönemi
- 3) 1960 – 70 dönemi

1) 1940 – 50 Dönemi:

Cevat Fehmi, oyun yazarlığının ilk dönemini teşkil eden bu dönemde altı oyun yazmıştır. Bunlar; Anadolu'dan İstanbul'a gelen taşralıların büyük şehirde nasıl aldatıldıklarını gösteren Büyük Şehir (1942 – 43), zengin ve züppe çevrelerde izlenen batıllaşmanın tenkit edildiği Ayarsızlar (1943 – 44), Samsun'dan İstanbul'a gitmekte olan bir yolcu gemisindeki olağan dışı olayları ve bu olaylara karşı çeşitli tepkiler gösteren yolcuları sergileyen Hacı Kaptan (1944 – 45), büyük şehirden kasabaya gelenlerin düştüğü durumları gösteren Küçük Şehir (1945 –46), uzun yıllar akıl

¹⁰Atilla Özkırımlı, Türk Edebiyatı Ansiklopedisi, cilt I, s.194

¹¹Şukran Kurdakul, Çağdaş Türk Edebiyatı 2, Cumhuriyet Dönemi (1923 – 1950), s.59

hastanesinde kaldıktan sonra evine dönen aile reisinin,evindeki insanların davranış ve yaşayışlarındaki büyük değişiklere ayak uyduramayarak yeniden aklını oynatışını işlendiği Koca Bebek (1946 - 47), İkinci Dünya Savaşı ile bozulan iktisadi ilişkiler içinde dürtüst kalmaya çalışan idealist bir öğretmenle, çıkarıcılığı ön plâna almış olan muhtar ve bakkalın karşı karşıya getirildiği Paydos (1948 - 49).

2) 1950 - 60 Dönemi:

Bu dönemde yazarın sekiz oyunu sergilenmiştir. Bunlar; çok partili rejimin toplum hayatımıza getirdiği yenilikleri ele alan Sana Rey Veriyorum (1950 - 51), dürtüst bir hâkimin kötuluklerle cevrili bir ortamda hangi durumlarla karşılaşabileceğini işlediği Soygun (1951 - 52), emekliye ayrıldıktan sonra saf bir şoför olarak taksi çalıştırmak isteyen Hacı Bey'in hikayesini anlatan Makina (1953 - 54), Harput'ta doğmuş, Amerika'da milyoner olup yeniden Harput'a dönerek kardeşini aramaya gelmiş olan bir milyonerin çevresindeki dolandırıcılık ve Amerikan hayranlığının tenkidini işleyen Harputta Bir Amerikalı (1955 - 56), Anadolu'da bir tutku olarak servetleri batıran defineciliği konu edinen Kleopatra'nın Mezarı (1956 - 57), varsayımlara ve kurguya dayanan Tablodaki Adam (1958 - 59), Übür Gelişte (1959 - 60) bu dönemin diğer oyunlarıdır.

3) 1960 - 70 Dönemi:

Bu dönemde dokuz tiyatro eseri sergilenmiştir. Bunlar; bir dalkavuğun konu edildiği Hacı Yatmaz (1961 - 62), köylerden kente türlü sıkıntılarla gelen köylünün, buyurgan, ezileni ezen, ezene kul köle olan, acıkgöz, saldırgan, hin oğlu hin, günün adamı bir apartman kapıcısı kişiliğinde karşımıza çıktığı Göç (1962 - 63), kar yüzünden bütün yolları kesilen bir kasabada yönetimi ele alarak bütün meseleleri halleden deli kaymakamın hikâyesini konu alan Buzlar Çözülmeden (1964 - 65), köylü - ağa çatışmasını işleyen Hepimiz Birimiz İçin (1965 - 66), hiçbir şeyin üzölmeye değmediğini konu edinen Üzüntüyü Bırak (1967), varsayımlı oyunlardan olan ve yeni kuşak ile eski kuşak arasındaki ayrımın, ahlâk ve değer bunalımının işlendiği Ayna (1966 - 67), uzun yıllar çalıştıktan sonra emekliye ayrılan bir memurun, ailesini memnun etmek için söylediği küçük bir yalan ve sonrasını konu edilen Emekli (1967 - 68), yazarın varsayımlı

oyunlarından olan ve beyin nakli konusunun işlendiği Ölen Hangisi (1968 – 69), hastalığı nedeniyle bütün mal varlığını akrabalarına bağışlayan orta yaşlı bir kadının, iyileşince mal varlığını akrabalarından tekrar almak istemesi ve sonrasını dram niteliğinde işleyen Dostlar (1969 – 70) dır.

Cumhuriyetten sonra Türk edebiyatı oyun sahasında yeni imkanların arandığı bir döneme girer. Toplumun bütün kesimlerinde geniş capta değişimler ortaya çıkar. Genellikle dış gercekte görülen değişmeler olumlu – olumsuz yönleri ile sahneye gekirilmeye çalışılır. Cevat Fehmi, rejimin gerektirdiği brokratik zihniyetin ahlâki görüntüsünü esas alarak yazdığı oyunları ile geniş kitlelere ulaşmaya çalışmış ve bunda muvaffak olmuş bir tiyatro adamıdır. Tenkitleri bu yüzden yöneldiği kurumlar ve kişiler tarafındanda hoş karşılanmış, oyunları okullara girerek defalarca oynanmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

BAŞKUT TİYATROSUNUN ÜÇ EVRESİ

Cevat Fehmi Başkut'un tiyatro eserlerini, "ilk sahneye konuş" tarihlerini dikkate alarak, kronolojik bir yaklaşımla üç evrede incelemek mümkündür:

1940 – 1950 Evresi:

Bu evrede yazarın altı tiyatro eseri sahnelenmiştir. Büyük Şehir, Ayarsızlar, Hacı Kaptan, Küçük Şehir, Koca Bebek ve Paydos bu evrede sahnelenen oyunlardır.

1950 – 1960 Evresi:

Bu evrede yazarın sekiz tiyatro eseri sahnelenmiştir. Sana Rey Veriyorum, Soygun, Kadıköy İskelesi, Makine, Harputta Bir Amerikalı, Kleopetranın Mezarı, Tablodaki Adam ve Öbür Gelişte bu evrede sahnelenen oyunlardır.

1960 – 1970 Evresi:

Bu evrede yazarın dokuz tiyatro eseri sahnelenmiştir. Hacı Yatmaz, Göç, uzlar Çözülmeden, Hepimiz Birimiz İçin, Üzüntüyü Bırak, Ayna, Emmekli, Ölen Hangisi ve Dostlar bu evrede sahnelenen oyunlardır.

BİRİNCİ EVRE: 1940 – 1950 YILLARI ARASINDA SAHNELEN OYUNLAR

BUYUK ŞEHİR

Eserin Kimliği:

Buyuk Şehir, Kardeş Matbaası, İnkılâp ve Aka Kitapevleri Koll. Şti. İstanbul 1972, 208 sayfa, 3 perde, sırasıyla 11, 25, 17 meclis.

Buyuk Şehir, Cevat Fehmi'nin ilk tiyatro eseridir. İlk defa 1942 – 43 tiyatro mevsiminde İstanbul Şehir Tiyatrosu'nda temsil edilmiştir. Yazar bu oynunda, "Anadolu'dan İstanbul'a gelen taşralıların, büyük şehirde nasıl aldatıldıklarını göstermeye çalışmıştır."¹²

ÖZET:

Feyzi İşgüzar, İstanbul'da dolandırıcılıkla ün yapmış biridir. Sahibi olduğu otelde, kurduğu şebeke ile faaliyet gösterir. Otele gelen her müşteriye, yardımcıları vasıtasıyla, kendini "hemşehrisi" olarak tanıtır.

Şebeke elemanlarından olan Memduh Kaim, Doktor Abbas ve Kâmil, Feyzi İşgüzar'ın sağ kollarıdır. Memduh Kaim'in görevi, otele gelen zengin müşterileri, hayal ürünü olan gazetesine abone yapmaktır. Kendini, müşterilere, büyük bir gazetenin muhabiri olarak tanıtır.

Doktor Abbas ise, otele gelen zengin müşterilere, şehrin en iyi doktoru olarak kendini tanıtır, onları muayene edip, olmadık hastalıklar icat ederek dolandırır.

Şebekede belki de en önemli görevlerden birini Kâmil Ağa üstlenmiştir. Kâmil Ağa, taşradan gelen insanları, "büyük bir ustalıkla" tesbit eder, onları çeşitli yalanlar söyleyerek Feyzi İşgüzar'ın oteline

¹²Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi Dergah yayınları, Cilt I, s. 346

gönderir. Feyzi İşgüzar ise, Kâmil Ağa'nın, oteline gönderdiği müşterileri kendi usûlü ile ağırlar ve bir güzel dolandırır.

İşte, Feyzi İşgüzar'ın kurduğu bu şebekenin tuzağına düşenlerden biri de Abdülkerim'dir. Abdülkerim; Taşralı, zengin bir adamdır. O da, Kâmil Ağa'nın tavsiyesiyle Feyzi İşgüzar'ın oteline gelir ve yerleşir. Abdülkerim; "büyük şehirli, zengin, asil, güzel, kibar" (s. 24) bir kızla evlenmek istemektedir. Büyük şehire gelmesinin asıl sebebi budur. Bu konuda Feyzi İşgüzar'dan yardım ister. Feyzi İşgüzar, "yükü bir para karşılığında", (s. 24) ona yardım edeceğine söz verir.

Doktor Abbas ile Memduh Kaim de, Abdülkerim'i dolandırmak için hemen harekete geçerler. Biri, Abdülkerim'i gazetesine abone yaparak, diğeri ise yükü paralar karşılığında muayene ederek amaçlarına ulaşırlar. Abdülkerim ise, hiçbir şeyden habersiz, söylenen herşeye inanmaya devam eder. Hiçbir şeyden şüphelenmez.

Feyzi İşgüzar, Abdülkerim'e, istediği nitelikte kız aramakla meşgul iken, karşısına, kızını "her ne pahasına olursa olsun" (s. 33, 34) Abdülkerim'le evlendirmek isteyen ve bu amaçla Abdülkerim'in ardından büyük şehire gelen Abdülrahim çıkar. Abdülrahim, Abdülkerim'in hemşehrisidir. Memleketinde halledemediği evlenme meselesini büyük şehirde çözümlemeye çalışır. Bu konuda Feyzi İşgüzar'dan yardım ister. Feyzi İşgüzar, Abdülrahim'e de, "yükü bir para karşılığında" (s. 37) yardım edeceğine söz verir.

Abdülrahim'in, Abdülkerim'le evlendirme hayalleri kurduğu kızı Sacide ise, Hasan adında bir genci sevmektedir. Onunla evlenmek için herşeyi göze alır. "Babasının kendisi hakkında yaptığı plânlara engel olmak için, sevgilisi Hasan'ı kâtip olarak otele sokar." (s. 51)

Bu arada, kızını Abdülkerim ile evlendirmek isteyen bir başkası daha çıkar: Abdülhalim Atlamazoğlu. Kâmil Ağa vasıtasıyla Feyzi İşgüzar'ı bulur, ondan, "her ne pahasına olursa olsun kızı Macide'yi Abdülkerim ile evlendirmek, Abdülrahim'in plânlarına engel olmak için" (s. 74, 75) yardım

ister. Feyzi İşgüzar, diğerlerine olduğu gibi, ona da, yüklü bir para karşılığında yardım edeceğine söz verir.

Feyzi İşgüzar; Abdülkerim, Abdülrahim ve Abdülhalim'den istediği paraları aldıktan sonra, onlara verdiği sözleri yerine getirmek için kolları sıvar. Hemen bir plân yapar. Bu plâna göre, Sacide ile Macide'yi, bir güzellik enstitüsü ve moda evinin yardımıyla birbirine ikizmişcesine benzeyen kibar, güzel birer kız haline getirecek, bunları Abdülkerim'e, sabık Uskûdar mutasarrıfı Abdullah Paşa'nın kızları olarak tanıttacak, kızlar arasından yapılacak seçimi Abdülkerim'e bırakacaktır.

Feyzi İşgüzar, hazırladığı plânı Abdülhalim'e, Abdülrahim'e ve kızlarına anlatır, plânı onlara kabul ettirir. Plânı uygulamak için harekete geçer.

Aradan iki ay geçer. Feyzi İşgüzar, Macide ile Sacide'yi güzellik uzmanlarının yardımıyla son derece güzel, kibar, her şeyden önemlisi birbirine ikizmişcesine benzeyen birer kız haline getirir. Sıra, kızları Abdülkerim ile tanıştırmaya gelir. Abdülkerim ile tanıştırılan ilk kız Macide olur. Abdülkerim, Macide'yi ilk gördüğü andan itibaren beğenir, onunla evlenmeyi aklına koyar.

Daha sonra Sacide ve Abdülrahim ile tanışan Abdülkerim, onları Macide ile Abdülhalim zanneder; hiçbir şeyden şüphelenmez.

Sacide, Abdülkerim'den ayrıldıktan az sonra tekrar Abdülkerim'in yanına gelir ve ona, otelin kâatibi Hasan'ı sevdiğini, bu nedenle kendisiyle evlenmeyeceğini söyler. Abdülkerim, ilk anda, Sacide'ye bu kararından dolayı sinirlenirse de daha sonra durumu kabullenir, Sacide, Abdülkerim'le yaptığı dostça bir konuşmadan sonra onun yanından ayrılır. Aradan henüz kısa bir zaman geçmişken, Macide Abdülkerim'in yanına gelir, ona kendisiyle evlenmekten büyük mutluluk duyacağını söyler.

Abdülkerim, aynı kızdan geldiğini zannettiği bu çelişkili sözlere bir anlam veremez ve Macide'nin kendisiyle alay ettiğini zanneder. Daha sonra

Macide'nin ciddi olduğunu anlayınca sevinir.

Bu arada meşhur otel hırsızı Murtaza ile sevgilisi Fatma; Abdülrahim İnanmazoğlu ve kızı kimliğiyle otele gelerek yerleşirler.

Uzun zamandan beri Murtaza'nın peşinde olan bir polis memuru da hemen otele gelir ve soruşturma başlatır. Yaptığı soruşturma sonunda, Murtaza'nın, Abdülrahim İnanmazoğlu kimliğiyle otelde kaldığını öğrenir. Polis memuru Osman, yanlışlıkla, Murtaza yerine gerçek Abdülrahim'i karakola götürmek ister. O sırada Abdülrahim ile Abdülhalim arasındaki şaşırtıcı benzerlik onu da yanıltır, neticede karakola, Abdülhalim ile kızı Macide'yi götürür. Karakolda, Abdülhalim ile Macide, ifadeleri alındıktan sonra serbest bırakılır.

Abdülhalim, kızıyla karakola götürülmesinin, Abdülrahim tarafından plânlandığını zanneder ve bu defa kendisi, onu zor duruma düşürecek bir plân yapar. Parayla tuttuğu bir dolandırıcıyı "Abdullah Paşa" olarak otele gönderir. Abdülhalim'in otele gönderdiği dolandırıcı, "kızını Abdülkerim'e vermek istediği"(s. 188) yolunda bir açıklama yapınca ortalık iyice karışır. Polis memuru Osman hemen oteldeki imdadına yetişir. Kendini Abdullah Paşa olarak tanıtan kişiyi, ifadesini almak için karakola götürür. Adamın, Abdülhalim tarafından parayla tutulmuş bir dolandırıcı olduğu anlaşılır.

Murtaza ise otelde olup bitenlerden dolayı çok tedirgin olur. Toplayabildiği değerli eşyaları valizine doldurarak otelden ayrılmak ister. Otelden ayrılırken polis tarafından yakalanır.

Abdülkerim o kadar saftır ki, etrafında dönen oyunlara bir anlam veremez, delirdiğine inanır, şaşkın bakışlarla etrafındakilerden bir açıklama bekler.

Abdülkerim'in beklediği açıklama Sacide'den gelir. Sacide de, otelde dönen oyunlardan sıkılmıştır. Zavallı, aciz bir insan olan Abdülkerim'e acır, olup bitenleri açıkça ona anlatır.

Sacide'nin yaptığı açıklama, polis memuru Osman'a, uzun zamandan beri üzerinde çalıştığı olaylar için önemli ipuçları verir. Sonunda otelde olup bitenleri çözümler. Kendi ifadesiyle "horoz öter dava biter" (s. 208)

Osman, uzun zamandan beri, otel içinde bir dolandırıcılık şebekesi kurulduğuna dair dönüp dolaşan söylentilerin aslını anlamak için otele gelmiş, oteldekilere bir şey hissettirmeden, onları, otel hırsızı Murtaza'nın peşinde olduğuna inandırmıştır. Otel içindeki bu serbestlik, Osman'a, olayları kolayca çözümüleme imkanı vermiştir. Osman, böylece bir taşla iki kuş vurmuş olur. Hem otel hırsızı Murtaza'yı hem de şebeke elemanlarını tutuklar.

Abdülkerim ise, büyük umutlarla geldiği büyük şehirden hayal kırıklıklarıyla yüklü olarak memleketine döner. Oyun, Abdülkerim'in şu sözleriyle sona erer.

"Abdülkerim :

- Evet... Büyük şehir, yalan şehir. Yüzler boyalı, kalpler tıkalı, gözler kapalı... His yok, menfaat var. Ne aşk, ne dostluk, ne de doğruluk... Yalnız bir düşünce gözetiliyor: aldatmak... Büyük şehir, yalan şehri... Herşey mahvoldu, arzularım, umitlerim, harcadığım paralar... Hiddetten nefesim tıkanıyor, bu hava beni boğuyor... Haydi kasabaya, kasabaya..." (s. 208)

KONU :

Eserde; Abdülkerim adında asalet meraklısı, taşralı, zengin bir adamın, evlenmek amacıyla büyük şehire gelmesi, bir dolandırıcı şebekesinin eline düşmesi, ona kızını vermek isteyen zengin tüccarların şebeke elemanlarıyla işbirliği yaparak çeşitli oyunlar tertiplemeleri, şebeke elemanlarının polisçe izlenerek yakalanması konu edilmiştir.

Yazar, bir bakıma bu eseriyle kasabadan büyük şehire gelen insanların karşılaşabilecekleri tehlikeleri göz önüne sermeye çalışmış. Yazar, eserinde büyük şehiri; dolandırıcılığın, yalanın, hissizliğin, merhametsizliğin kol gezdiği bir yer olarak göstermiştir.

ANA FİKİR :

Yazar, eserinde, açıkca ifade etmek gerekirse şu mesajı vermek istiyor:

Büyük şehir, taşralı insan için çeşitli tehlikelerle, tuzaklarla doludur. Bu nedenle taşralı insan yine dar çevresinde kalmalı, bu çevrenin dışına çıkmamalıdır. Bu mesajı yazar, oyunun sonunda, Abdülkerim'in ağzından veriyor. (s. 208)

OLAYLAR VE DÜĞÜMLER

OLAYLAR:

1. Zengin bir taşralı olan Abdülkerim Catlamazoğlu'nun, otelci Kâmil'in tavsiyesi ile, büyük bir dolandırıcılık şebekesi kurmuş olan Feyzi İşgüzar'ın oteline gelmesi.
2. Feyzi İşgüzar'ın "yağlı bir müşteri" olduğunu hemen anladığı Abdülkerim'i hemen otele yerleştirmesi.
3. Abdülkerim'in; güzel, zengin, asil, kibar bir kızla evlenmek istediğini Feyzi İşgüzar'a açıklaması ve ondan yardım istemesi.
4. Feyzi İşgüzar'ın, yüklü bir para karşılığında, Abdülkerim'e yardım edeceğine söz vermesi.
5. Abdülkerim'in hemşehrisi olan ve onu bütün yolculuk boyunca takip eden Abdülrahim ile kızı Sacide'nin , Feyzi İşgüzar'ın yanına gelmesi.
6. Abdülrahim'in, kızını Abdülkerim ile evlendirmek için Feyzi İşgüzar'dan yardım istemesi.
7. Feyzi İşgüzar'ın, yüklü bir para karşılığında Abdülkerim'e yardım edeceğine söz vermesi.
8. Şebeke uyelerinden olan Doktor Abbas ile Memduh Kaim'in, Abdülkerim'i dolandırmak için harekete geçmeleri.
9. Sacide'nin sevgilisi Hasan'ın otele gelmesi, evlenme plânına engel olmak için Sacide ile işbirliği yapmaları.
10. Kızını Abdülkerim'le evlendirmek isteyen ve yolculuk boyunca Abdülkerim'i takip eden Abdülhalim Atlamazoğlu ve kızı Macide'nin Feyzi İşgüzar'ın oteline gelmeleri.

11. Abdulhalim'in, durumu Feyzi İşgüzar'a anlatması, ondan yardım istemesi.
12. Feyzi İşgüzar'ın, yüklü bir para karşılığında, Abdulhalim'e yardım edeceğine söz vermesi.
13. Hasan'ın, otelde kâtip olarak işe başlaması.
14. İki ay sonra, meşhur otel hırsızı Murtaza ile sevgilisi Fatma'nın, Adulrahim İnanmazoğlu ve kızı kimliğiyle otele gelerek yerleşmeleri.
15. Feyzi İşgüzar'ın, bir güzellik enstitüsü ve moda evi yardımıyla Sacide ile Macide'yi, kibar ve birbirine ikizmişcesine benzeyen birer kız hâline getirmek için çalışması.
16. Feyzi İşgüzar'ın, Macide ile Sacide'yi, güzel ve birbirine çok benzeyen birer kız yapma çalışmalarının sonuçlanması, amacına ulaşması. Kızlar arasındaki seçimi Abdülkerim'e bırakacağını Abdulhalim ile Adulrahim'e söylemesi.
17. Abdulhalim ile Adulrahim'in, Feyzi İşgüzar'ın teklifini kabuletmeleri.
18. Hazırladığı plânı Abdülkerim'e söyleyen Feyzi İşgüzar'ın, ayrı ayrı, Macide ile Sacide'yi Abdülkerim'le tanıştırması.
19. Abdülkerim'in, kızlar arasındaki farkı anlamaması, onları "tek kız"zannetmesi.
20. Sacide'nin, bir süre sonra, bir başkasını sevdiğini, kendisiyle evlenmeyeceğini Abdülkerim'e söylemesi.
21. Sacide'nin ardından, Macide'nin, "kendisiyle evlenmekten mutluluk duyacağını" Abdülkerim'e söylemesi.
22. Abdülkerim'in, aynı kızdan geldiğini sandığı bu çelişkili sözlere anlam verememesi.
23. Osman adında bir polis memurunun, Adulrahim İnanmazoğlu kimliği ile dolaşan meşhur otel hırsızı Murtaza'nın otelde kaldığı ihbarını alması, otele giderek soruşturma yapması.
24. Polis memuru Osman'ın, Adulrahim zannederek, yanlışlıkla Abdulhalim ve kızını karakola götürmesi.
25. Otele, sabık Uskudar mutasarrıfı Abdullah Paşa adlı birinden, yakında otele geleceğini bildiren bir telgraf gelmesi.
26. Otel hırsızı Murtaza ile sevgilisi Fatma'nın, oteli terketmek için hazırlık yapmaları.
27. Abdulhalim ile kızının karakoldan otele dönmeleri.

28. Murtaza ile Fatma'nın, otelden ayrılırken, kendini Abdullah Paşa olarak tanıtan Abdülrahim ile karşılaşmaları
29. Murtaza'nın, daha önce Abdülrahim olarak tanıdığı, ancak şimdi kendini "Abdullah Paşa" olarak tanıtan Abdülrahim'i dolandırıcı sanması.
30. Otele geleceğini telgrafla bildiren ve kendini "Abdullah Paşa" olarak tanıtan birinin otele gelmesi.
31. Otele yeni gelen kişinin, kızını Abdülkerim'le evlendirmek istediğini söylemesi, bu konuda diretmesi.
32. Polis memuru Osman'ın, kendini Abdullah Paşa olarak tanıtan bu adamı karakola götürmesi.
33. Osman'ın, otele yeni gelen adamın dolandırıcı olduğunu ortaya çıkarması.
34. Abdülkerim'in, olup bitenlere bir anlam verememesi, şaşkınlıkla etrafındakilere sorular sorması.
35. Sacide'nin, Abdülkerim'e acıyarak olup biteni ayrıntılarıyla anlatması.
36. Osman'ın, asıl amacının oteldeki şebekeyi ortaya çıkarmak olduğunu açıklaması, şebeke elemanlarını tutuklaması.
37. Osman'ın, Murtaza ve Fatma'nın tutuklandığını oteldekilere haber vermesi.
38. Abdülkerim'in, bir yılın hayalkırıklığını yüklenerek tekrar kasabasına dönmesi.

DUĞUMLER:

1. Duğüm: 1. olayla başlar, 38. olayla çözülür.
2. Duğüm: 3. olayla başlar, 4. olayla çözülür.
3. Duğüm: 5. olayla başlar, 6. olayla çözülür.
4. Duğüm: 6. olayla başlar, 7. olayla çözülür.
5. Duğüm: 8. olayla başlar, 36. olayla çözülür.
6. Duğüm: 9. olayla başlar, 13. olayla çözülür.
7. Duğüm: 10. olayla başlar, 11. olayla çözülür.
8. Duğüm: 11. olayla başlar, 12. olayla çözülür.
9. Duğüm: 14. olayla başlar, 37. olayla çözülür.
10. Duğüm: 16. olayla başlar, 17. olayla çözülür.
11. Duğüm: 18. olayla başlar, 19. olayla çözülür.

12. Duğum: 20. olayla başlar, 21. olayla çözülür.
13. Duğum: 21. olayla başlar, 22. olayla çözülür.
14. Duğum: 22. olayla başlar, 34. olayla çözülür.
15. Duğum: 23. olayla başlar, 36. olayla çözülür.
16. Duğum: 24. olayla başlar, 27. olayla çözülür.
17. Duğum: 25. olayla başlar, 30. olayla çözülür.
18. Duğum: 26. olayla başlar, 28. olayla çözülür.
19. Duğum: 28. olayla başlar, 29. olayla çözülür.
20. Duğum: 31. olayla başlar, 32. olayla çözülür.
21. Duğum: 32. olayla başlar, 33. olayla çözülür.
22. Duğum: 34. olayla başlar, 35. olayla çözülür.
23. Duğum: 35. olayla başlar, 38. olayla çözülür.

ŞAHİS KADROSU

FEYZİ İŞGÜZAR:

Orta yaşlıdır. İstanbul'da bulunan Saadet Oteli'nin sahibidir. Dolandırıcı bir şebekenin başıdır. Bukalemun gibi her kılığa girebilen bir tiptir. Oteline gelen her müşteriye, kendini hemşehrisi olarak tanıtır. Şebeke elemanlarına yapacakları işi ayrıntısıyla anlatır. Bu haliyle âdeta, öğrencilerine ders veren bir öğretmeni andırır. Dolandırıcılığı, büyük şehir insanına mahsus, doğal bir şey olarak görür. Ona göre dolandırıcılık, yalancılık, büyük şehir insanının genel özelliğidir. Bu konuda söylediği şu sözler dikkate değer:

"Feyzi İşgüzar:

– Biz büyük şehirliler, birbirimize merkebi, lahmı kıvırcık diye irae eder, süt makamına terkos icirtir, limonların üsaresini sirkat eylemenin caresini buluruz da hiç taşralı bir kızı şehirli göstermenin caresini bulamaz mıyız? " (s. 74)

Kısacası Feyzi İşgüzar, paraya herşeyden çok önem veren, parayı her türlü değerın üstünde tutan, yalancı, dolandırıcı, çok zeki, kurnaz bir büyük şehir insanıdır.

ABDÜLKERİM CATLAMAZOĞLU:

Taşralı, zengin, genç bir erkektir. Bekârdır. Zenginlik ve asalet düşkünüdür. Mal varlığıyla övünür. Her önüne gelene; "çiftliklerinden, tarlalarından, öküzlerinden, ineklerinden, uşaklarından..." (s. 84) bahseder.

Abdülkerim'i tanımlayacak en doğru söz, "zenginlik budalası" dır. Oturduğu kasabada istediği niteliklere sahip bir kız bulamaz.

Güzel, asil, kibar, büyük şehirli bir kızla evlenmek için İstanbul'a gelir ve bir dolandırıcıdan bu konuda yardım ister. Ismarlama eş arayan ve bu nedenle çok komik durumlara düşen Abdülkerim, o kadar saftır ki, bazen onun bu saflığı aptallığa kadar varır.

Fazla bir tahsil gördüğü söylenemez. Konuşmalarından, bu durum rahatlıkla anlaşılıyor.

Eş olarak aradığı kızın yabancı dil bilmesini, piyano calmasını istemez. Kızın; zengin, güzel, büyük şehirli, asil olması onun için yeterlidir.

Kısacası Abdülkerim; zengin, çok saf, kendisini beğenmiş, kolayca kandırılabilen, zenginlik budalası bir taşralıdır.

ABDÜLRAHİM İNANMAZOĞLU:

Orta yaşlı, zengin, taşralı bir adamdır. Amacına ulaşmak için her yolu denemekte bir sakınca görmeyen çıkarıcı bir insandır. Kızını, her ne pahasına olursa olsun, hemşehrisi Abdülkerim ile evlendirmek ister, bunu bir onur meselesi yapar.

Kızını Abdülkerim'le evlendirmekle maddi açıdan daha da güçleneceği hesapları yapar. Kızı, bu amaç için sadece bir araçtır. Kasabada, kızıyla evlenme teklifini reddeden Abdülkerim'i şehire kadar takip eder. Onurlu olduğundan söz etmesine rağmen, yaptıkları, söyledikleriyle tamamen tezat teşkil eder.

Kısacası Abdülhalim İnanmazoğlu; çok cahil, çıkarına düşkün, bencil,

dolandırıcı, yalancı, para düşkünü, "amaca ulaşmak için her yola başvurabilir" sözünü kendine ilke edinen bir insandır.

ABDULHALİM ATLAMAZOĞLU:

Orta yaşlı, zengin, taşralı bir adamdır. Yalancı, dolandırıcı, bencil, sürekli olarak kendine övgüler yağdıran, cahil bir insandır.

Kızı Macide'yi, hemşehrisi olan Abdülkerim ile evlendirmek ister. Bu uğurda herşeye katlanır. Bu konuda kendine rakip olarak gördüğü İnanmazoğlu ailesine her türlü hakareti yağdırır. Ona göre "Atlamazoğlu ailesinden daha asil aile, dünya üzerinde az bulunur." (s. 71)

Söylediği akla hayâle sığmayan yalanlar komik olduğu kadar, aynı zamanda onun cahilliğinin derecesini de gözler önüne serer. Örneğin, "Galata köprüsünü, kendisinin inşaa ettiğini" (s. 127) söylemesi gibi.

MURTAZA:

Otel hırsızlığı ile ün yapmış bir gençtir. Polis tarafından arandığı için sahte kimlikle dolaşır. Her gittiği yere sevgilisi Fatma'yı da götürür. Bu bakımdan Fatma'nın onun sağ kolu olduğu söylenebilir. Fatma'yı evlenme vaadi ile kandırır durur. Fatma'nın aksine Murtaza, yaşadığı hayattan memnundur. Hatta yaşamak için en kolay kazanc şekli seçtiği için kendini akıllı bile bulur. Yaşama ve beslenme şekli taksiminde gec kaldığını düşünür. Aynı zamanda bu "âlâ meslek" (s. 89), kendine, ihtiyacı olan heyecan dolu hayatı da temin etmektedir. Yaşadığı hayat hakkında çok iyimserdir.

Kısaca Murtaza; sabırlı, zeki, kurnaz, maceraperest, para düşkünü, yaşadığı hayattan memnun, iyimser bir hırsızdır.

DİL – ANLATIM

Eser, gerek konusu gerekse anlatımıyla dikkat çekiyor. Eserde, evlenmek amacıyla büyük şehire gelen bir taşralı ve onun etrafında gelişen

olaylar konu edilmiştir.

Yazar, güldürü unsurlarını bolca kullandığı bu eserinde, konuşmalar vasıtasıyla şahıslar hakkında en detaylı bilgileri bir anda alabilmemizi sağlıyor. Diyaloglar, özellikle, kişilerin karakterlerini daha iyi anlayabilmemiz için plânlanmış gibidir.

Yazar, diyalogları, şahısların karakterlerini anlayabilmemiz için yeterli görmüş. Ayrıca, kendisi ek bilgiler verme yoluna gitmemiş.

Yazarın, oyunda Arapça, Farsça kelime ve tamlamalara bazı kısımlarda sıkça yer vermiş olması dikkati çekiyor. Bazen öyle cümlelere rastlıyoruz ki, anlamak için sözlüğe bakmak şart haline geliyor. Buna, şu cümleyi örnek verebiliriz: "Alivre satış nam icâdınızla mahsûlümüzü yok pahasına ahsu gasbeder, bunların ekallu kalil bedellerini de bilahare meskukul âyâr ve noksanülvezin meskukât ile tedbir eylersiniz. Birbirinize merkebi lâhmı kıvırcık diye irae eder, süt makamına terkos icirir, limonların usaresini sirkat eylemenin çarelerini bulursunuz." (s. 34)

Ayrıca, eserde anlatım bakımından bir karışıklık göze çarpıyor. Birbirine çok benzeyen Abdülrahim ile Abdülhalim'in, polis tarafından birbirine karıştırılması, Murtaza'yı karakola götürmek isteyen polisin, Abdülkerim'i Murtaza sanması, yanlışlıkla, Abdülrahim yerine Abdülhalim'i karakola götürmesi II. perdenin 23. meclisini karmakarışık hale getiriyor. Bu karışıklık, okuyucuda, yazarın son anda karar verdiği bir olayı esere yerleştirmek istemesinden kaynaklandığı izlenimini uyandırıyor.

AYARSIZLAR

Eserin Kimliği:

Ayarsızlar, Kardeş Matbaası, İnkılâp ve Aka Kitabevleri Koll. Şti., İstanbul 1972, 144 sayfa, 3 perde, sırasıyla 12, 14, 10 Meclis

Ayarsızlar, C. Fehmi Başkut'un, sahnelenen ikinci tiyatro eseridir. İlk defa 1943 – 1944 mevsiminde İstanbul Şehir Tiyatrosu'nda temsil edilen Ayarsızlar, yazarın "batılılaşmanın doğurduğu değerler karşılığını ilk olarak sergilediği, ele aldığı eserdir. C. F. Başkut'a göre, aslında, bizimkisi gerçek bir Batılılaşma değildir. Batı uygarlığının ileri görüşlerini ve teknik olanaklarını içermez. Yüksek sosyetenin alafrangalık anlayışı, akla ancak belli bir yaşayış tarzını, balo, dans, kumar, flört alışkanlıklarını getirir. Parası ve zamanı bol insanlara özgü özentili bir yaşayıştır bu. Bir takım insanların geleneksel değerlere sırt çevirmesi toplumda birbirlerinden çok farklı töreleri, kuralları ve yaşayış tarzı ile iki ayrı zümrenin bulunması gibi garip bir sonuc yaratmıştır.¹³

ÖZET:

Yaşlı bir saatçı olan Murtaza, ailesine son derece bağlı, iyi yürekli, akli başında, olayları doğru değerlendirebilen bir insandır. Mesleğe ilk adımını, küçük yaşta, bir saatçının yanında çırak olarak atmıştır.

Küçük kardeşi Şemsettin ise, ağabeyinin aksine bir tutun tüccarının yanında çalışmaya başlayarak iş hayatına atılmıştır. Murtaza, kısa zamanda mesleği kavrayıp bir saat dükkanı açarken, kardeşi Şemsettin de tutunculuktan büyük paralar kazanmaya başlamıştır. Şemsettin kısa zamanda işini geliştirir ve İstanbul'un en büyük tutun tüccarı olur. Bununla da yetinmeyerek Amerika'ya gider, orada fabrikalar kurar, bir kat daha zenginleşir.

¹³Sevda Şener, Çağdaş Türk Tiyatrosunda Ahlâk, Ekonomi ve Kültür Sorunları, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1971, s.29

Şemsettin, bir süre sonra ağabeyi Murtaza'yı da yanına alır. Bir süre Amerika'da beraber yaşarlar. Şemsettin, Murtaza'yı bir doktor muayenesinden geçirir. Doktorla yaptığı konuşma sırasında, ağabeyinin kalp hastası olduğunu, sigarayı bırakmadığı takdirde öleceğini öğrenir. Şemsettin, doktorun söylediklerini ağabeyine söylemez. Ancak, sağlığına özen göstermesi, sigarayı bırakması konusunda ona ısrar eder.

Murtaza, kardeşinin bu ısrarına bir anlam veremez ve kardeşiyle tartışmaya başlar. Bu tartışma gittikçe büyür, Murtaza tekrar Türkiye'ye döner, dükkanının başına geçer. Kısa süre sonra evlenir ve bir oğlu olur. Bu arada Şemsettin de Amerika'da bir Türk kıızıyla evlenir, bu evlilikten iki oğlu bir kızı olur. Şemsettin'in karısı, hastalığından dolayı Amerika'dan ayrılır, çocuklarını da yanına alarak İstanbul'a yerleşir, çocuklarını İstanbul'da büyütür. Bir süre sonra ölür.

Şemsettin, eşinin ölümünden sonra İstanbul'a gelerek iki oğlunu yanına alır ve Amerika'ya döner. Yatılı okulda okuyan kızı Nazan'ı ise İstanbul'da bırakır.

Yıllar geçer, Nazan okulunu bitirir. İstanbul'da, konaklarında yalnız başına oturmaya başlar. Şemsettin, kızının İstanbul'da yalnız başına oturmasına razı olmaz ve İstanbul'a gelmeye karar verir. Kimseye haber vermeden İstanbul'a gelir.

Kimseye güvenmeyen, insanlardan hastalık derecesinde şüphe eden Şemsettin, avukatı aracılığıyla iki oğluyla birlikte bir uçak kazasında öldükleri haberini etrafa yayar. Bütün amacı, ölümünün akrabaları, daha da önemlisi yıllar önce darılarak ayrıldığı ağabeyi Murtaza üzerinde yaratacağı tesiri ölçmektir.

Şemsettin'in hazırladığı plân doğrultusunda, avukat Sadullah, Şemsettin'in öldüğü haberini Murtaza'ya verir. Murtaza kardeşinin ve yeğenlerinin ölüm haberine çok üzülür. Avukat Sadullah'ın anlattıklarını dinledikten sonra, hemen, kardeşinin parasını Amerikalıların elinden kurtarmak için kolları sıvar, avukatın "Şemsettin ve çocuklarının

kimliğine bürünmeleri" (s. 34, 35, 36) yolunda yaptığı teklifi kabul eder.

Murtaza, Şemsettin'in; Ali, Şemsettinin salon hayatından hoşlanan, pokere tutkun, müzik ve özellikle şan meraklısı olan Turhan'ın; Mustafa ise, Şemsettin'in spor ve yarış meraklısı oğlu İrfan'ın kimliğine bürünür.

Murtaza, Ali ve Mustafa, avukatın yardımıyla rollerini ezberlerler. Daha ikna edici olmak için, daima yanında güzel kadınlar bulunan Şemsettin gibi, Murtaza'nın da yanına, parayla, Leyla adında "bir sosyete dilberi" tutulur. Hep beraber, Şemsettin'in Şişli'de bulunan konağına yerleşirler.

Bütün bu olup bitenlerden Ayşe ve Nazan habersizdir. Ayşe, Murtaza ve çocuklarının bir arsa meselesi yüzünden Edirne'ye gittiklerini zannetmektedir.

Şişli'deki konağa yerleştikten sonra, beklenen ziyaretçiler gelir. Banker Karabet Kuyumciyan ile birkaç hanım arkadaşı Murtaza ile çocuklarını ziyaret ederler. Murtaza, Ali ve Mustafa; paranın doğrudan, pürüzsüz şekilde Nazan'a ulaşması için ellerinden gelen bütün gayreti gösterirler, pot kırmamaya çalışırlar. Zaman zaman kırdıkları potlar ise avukat tarafından hissettirmeden düzeltilir.

Plân kusursuzca işlerken, Ayşe'nin, Nazan'ı ve komşuları Hatice ile Hasan'ı alarak konağa gelmesi herşeyi alt üst eder. Sosyete dilberi Leyla'nın gerçekte Hatice ile Hasan'ın yıllar önce evden kaçan kızları Zehra olduğu ortaya çıkar.

Banker Karabet Kuyumciyan ve arkadaşları, Sadullah ile Murtaza'nın bütün gayretlerine rağmen bir komplonun içine düştüklerini anlarlar ve konaktan ayrılırlar. Ayşe, bütün olup bitenlere bir anlam veremez, fenalık geçirerek bayılır.

Konaktaki şaşkınlık, Şemsettin Gündoğdu'nun aniden ortaya çıkması ile iyice artar. İşler âdeta arap sacına döner. Ancak, avukat Sadullah ve Şemsettin'in yaptıkları açıklamalar ile bütün olup bitenlerin bir oyundan

ibaret olduğu anlaşılr. Herşey tatlıya bağlanır.

Bu arada Nazan, amcasının evinde kaldığı süre içinde çok değişmiştir. Bir eski zaman kadını olan Ayşe Hanım, ondaki bu değişikliği şöyle açıklar:

" Ayşe:

– (Murtaza'ya hitaben) Görsen ne değişti evlâdım. Ne şirin, ne temiz, ne ev hanımı kız oldu. Hem artık bizim gibi de konuşuyor. Ben de bir istediğini iki yapmadım ya... Yirminci asırdayız dedi, kabul ettim. Meğer iş yalnız kabul etmekle bitmiyormuş. O gün içinde evimizin altını üstüne getirdi. Görmeyin mangal kalktı, soba geldi. Lamba kalktı elektrik geldi. Maltız kalktı hava gazı geldi. Artık kuyudan su çekmiyoruz, terkos var. Ot minderi atıp koltuk takımı aldık..." (s. 129, 139)

Ayşe ile Nazan arasındaki bu yakınlaşma, uzlaşma, âdeta doğu – batı kültürlerinin, eski ve yeni kuşağın uzlaşmasıdır.

Dejenere bir tip olan Ali ise Nazan'ın aksi bir tutum içindedir. Leyla'nın güzel sözlerine, iltifatlarına kanarak onunla evlenmeye karar verir. Yaşam felsefesini tamamen değiştirir. Batılı yaşamışın bütün olumsuz yönlerini alır.

Yaşadığı çevreyi değiştirerek hayatına yeni bir yön veren sadece Ali değildir. Nazan da yaşadığı hayatı terkederek Ali'nin kaçtığı hayata döner, babasından kendini hoşgörmesini ister.

Murtaza, Şemsettin'in beraber yaşama teklifini reddeder, tekrar eski yaşamına döner.

KONU:

Cevat Fehmi bu oyunda, aynı çevrenin insanları olan iki kardeşten, Aksaray'ın sessiz, tutucu kıyı mahallesindeki kardeşin, zengin olanın, züppe, gösterişli, gürültülü, yapmacık Şişli çevresine geçişindeki gülünç karşıtıllara değinmiştir.

Murtaza'nın da belirttiği gibi, Gündoğdu Ailesi, Meşrutiyet yıllarında çıkan ve bir yüzü alaturka, öteki yüzü alafranga saati gösteren saatlere benzer. Murtaza'nın bu konudaki sözleri, konuyu aydınlatıcı nitelik taşıdığı için dikkate değer:

"Murtaza:

- İki kısma ayrılan ailemizin bir kısmının reisi odur. Öteki kısmının da ben. İşte Meşrutiyet saatlerine bu yüzden benzeriz. Onlar alafrangadır, biz alaturkayız. Onlar zengindirler, biz fakiriz. Onlar meşhurdurlar, biz mechulüz. Onlar bizden başka türlü yaşar, başka türlü konuşur ve başka türlü düşünürler." (s. 6)

"Cevat Fehmi, Batılılaşmanın ardından gelen maddeye düşkünlük eğilimini en çok yeren yazarlarımızdan biridir. Başkut bunu yaparken geleneksel ahlâk değerlerine olan özlemini de belirtmiştir. Ayarsızlar adlı oyununda, alafrangalığa özenenler ile alaturka kalanlar arasındaki karşıtlığı sergilemiştir."¹⁴

Yazar, gönlü ile geleneksel değerlere bağlı, alaturka yaşayıştan yana olmakla beraber gericiliği de savunmadığını, Batı'nın ileri buluşlarına, doğru görüşlerine açık olduğunu açıkça belirtiyor eserinde. Ayşe ile Nazan'ı uzlaştırmakla bir bakıma, geleneksel değerlerle, gelişen teknolojiyi uzlaştırıyor, eski kuşak ile yeni kuşağın pekâlâ uzlaşabileceğini göstermek istiyor. Hepsinden önemlisi, Batı'dan alınacak değerlerin teknolojiyle, bilimle sınırlı olması konusunda mesajlar veriyor.

ANAFİKİR:

Eserde, Aksaray'ın sessiz, tutucu kıyı mahallesindeki kardeşin; zengin olan, züppe, gösterişli, gürültülü, yapmacık Şişli çevresine geçişindeki gülünc duruma yer verilirken aynı zamanda yanlış batılaşma da yerilmiştir. Eserde, alafranga çevre " yırtıcı bir kediye " (s. 130)

¹⁴Sevda Şener, Çağdaş Türk Tiyatrosunda Ahlâk, Ekonomi, Kültür Sorunları s.66

benzetilmiş; " Kedi ile aynı çuvala girersen böyle olur" sözünü doğrularcasına gelişen olaylar, gülünçlükler gözler önüne serilmiştir.

OLAYLAR VE DÜĞÜMLER

OLAYLAR:

1. Murtaza'nın, Amerika'da bulunan zengin tütün tüccarı kardeşinin bir uçak kazasında öldüğü haberini alması.
2. Şemsettin'in kızı Nazan'ın , Şişli'deki konaklarında onarım yapıldığı gerekçesiyle amcası Murtaza'nın evine gelmesi, orada kalmaya başlaması.
3. Avukat Sadullah'ın, Şemsettin'in mallarının Amerika'da kalmaması, Nazan'ın eline geçebilmesi için bir plân hazırlaması.
4. Murtaza ve çocuklarının, Sadullahın hazırladığı plânı onaylamaları, bu plân doğrultusunda, Şemsettin ve çocukları rolünü oynamayı kabul etmeleri.
5. Murtaza'nın, hazırlanan plândan Ayşe'ye bahsetmemesi, ona, bir arsa meselesi yüzünden Edirne'ye gideceklerini söyleyerek evden ayrılması.
6. Murtaza'nın, Şemsettin rolünü oynarken daha inandırıcı olması için, yanına parayla, Leyla adında bir kadının tutulması.
7. Ali, Mustafa, Murtaza, Sadullah ve hizmetlilerin, Şişli'deki konağa yerleşmeleri.
8. Banker Karabet Kuyumciyan ile arkadaşlarının Şişli'deki konağa gelmeleri. Murtaza, Ali ve Mustafa'yı incelemeleri.
9. Avukat Sadullah'ın yardımıyla, bankerin, konakta bulunanların Şemsettin ve çocukları olduğuna kanaat getirmesi.
10. Ali'nin, iyiden iyiye kendini yeni muhite kaptırması," âyârının bozulması."
11. Evinde onarım yapıldığını zanneden Nazan'ın, Ayşe, Hasan ve Hatice'yle birlikte Şişli'deki konağa gelmeleri.
12. Ayşe'nin, Edirne'de zannettiği kocasını ve çocuklarını konakta görünce şaşırması, herkesin, kocasına Şemsettin olarak hitap etmesine bir anlam verememesi.
13. Evinde onarım yapıldığını zanneden Nazan'ın evde bulunanları görünce şaşırması.

14. Konakta bulunan ve prenses Leyla olarak anılan kadının, Hasan ile Hatice'nin evden kaçan kızları Zehra olduğunun anlaşılması.
15. Leyla'nın, Hasan ile Hatice'yi evden kovması
16. Ayşe'nin, olup bitenlere dayanamaması, fenalık gecirmesi.
17. Banker'in, konaktakileri Şemsettin ve çocukları olmadığını anlaması, konağı terk etmesi.
18. Şemsettin Gündoğdu'nun ortaya çıkması.
19. Şemsettin'in, bütün olup bitenlerin, Sadullah ile birlikte hazırladıkları bir oyundan ibaret olduğunu açıklaması.
20. Leyla'nın, Ali'yi iyice kendi dünyasına çekmesi, onu, kendisiyle evlenmeye ikna etmesi.
21. Nazan'ın, alafranga muhite iyice alışması.
22. Ali'nin, muhit değiştireceğini, Leyla ile evleneceğini anne ve babasına anlatması.
23. Murtaza, Ayşe ve Mustafa'nın bütün sözlerine, karşı çıkmalarına rağmen, Ali'nin kararından dönmemesi.
24. Nazan'ın Murtaza ve Ayşe'yle birlikte yaşamaya karar vermesi.

DUĞUMLER:

1. Duğum : 1. olayla başlar, 18. olayla çözülür.
2. Duğum : 2. olayla başlar, 13. olayla çözülür.
3. Duğum : 3. olayla başlar, 4. olayla çözülür.
4. Duğum : 5. olayla başlar, 12. olayla çözülür.
5. Duğum : 6. olayla başlar, 14. olayla çözülür.
6. Duğum : 8. olayla başlar, 17. olayla çözülür.
7. Duğum : 11. olayla başlar, 12. olayla çözülür.
8. Duğum : 12. olayla başlar, 13. olayla çözülür.
9. Duğum : 18. olayla başlar, 19. olayla çözülür.
10. Duğum : 20. olayla başlar, 23. olayla çözülür.
11. Duğum : 21. olayla başlar, 24. olayla çözülür.

ŞAHIS KADROSU

MURTAZA :

60 yaşlarında, temiz yürekli, işini çok seven bir saatçıdır. Fakirdir. Evli ve bir çocuk babasıdır. Daha sonraları bir çocuğu daha evlat edinmiştir. Aksaray'da eski bir evde yaşar.

Evlenmeden önce, zengin bir tütün tüccarı olan kardeşinin yanına, Amerika'ya gitmiş, ancak sigara yüzünden aralarında şiddetli bir tartışma çıkınca tekrar İstanbul'a dönmüştür.

Geleneksel değerlere sıkı sıkıya bağlıdır. Yaşayış tarzına ve benimsedikleri değerlere bakarak ailesini iki kısma ayırır. Ailesini meşrutiyet saatlerine benzetir. Kendisini, bu saatin alaturka tarafının temsilcisi olarak görür. İki taraf arasına çok belirgin bir çizgi çizmiştir. (s. 6)

Murtaza, farklı değerleri benimsemesine rağmen kardeşini çok sever, onun kızına hemen kucak acar.

Kısacası Murtaza, sevecen, iyilik sever geleneksel değerlere bağlı, yardımsever bir insan, şefkatli bir eş ve babadır.

AYŞE :

50 yaşlarında bir kadındır. Evli ve bir çocuk annesidir. Âdeta bir eski zaman hanımıdır. Ailesini çok sever. Oldukça saftır. Geleneklere sıkı sıkıya bağlı bir insan olmakla beraber, yeniliklere açıktır. Kayınbiraderinin, batı kültürüyle yetişmiş kızı Nazan ile çabucak anlaşması, bir uzlaşma yolu bulması buna örnektir.

HAFİZ ALİ:

23 - 24 yaşlarında bir delikanlıdır. Zayıf karakterli ve saftır. Ne tarafa çekilirse o tarafa gider. Cahildir. Sesi güzeldir. Şarkı söylemeyi sever. Ailesini, yetiştiği çevreyi bir anda terkedip şatafatlı, göz

kamaştırıcı hayata doğru koşar.

Kişiliği tam oluşmamıştır. Belli bir hayat felsefesi yoktur. Bu nedenle Leyla'ya cabuk kapılmış, onun hayat felsefesini hemen benimsemiştir: "Çok içmek, çok eğlenmek..." (s. 138)

MUSTAFA :

Yaklaşık 30 yaşlarındadır. Murtaza tarafından küçük yaşta evlat edinilmiştir. Kulhanbeyi tavırlı biridir. Konuşmasıyla, davranışlarıyla bunu hemen belli eder. Kelime hazinesinin hemen hemen üçte ikisi argo kelimelerden meydana gelmiştir.

Sağlam karakterlidir. Ailesine, mahallesine çok düşkün olduğunu söyler. (s. 82)

NAZAN :

Saf, temiz, icli bir genç kızdır. Kültürlüdür. Eserde bir yatılı okuldan mezun olduğu söylenir, ancak okulun adından bahsedilmez.

Hasta olan annesiyle birlikte küçük yaşta Amerika'dan İstanbul'a gelmiş, burada okumuştur. Daha sonra annesi ölmüştür. Babası, Amerika'dan gelip iki oğlunu yanına alarak tekrar Amerika'ya dönmüştür. Ancak, Nazan yatılı okulda okuduğu için İstanbul'da kalmıştır. Belki de bu uzun ayrılık, onu babasından soğutmuştur. Küçük yaşlardan beri bir aile yuvasının sıcaklığından uzak kalmıştır. Bu sıcaklığı amcasının evinde bulunca orada kalmaya karar verir.

Nazan, zenginlerin yaşadığı gösterişli hayatı sevmez. Secimini daha sakin, gürültüsüz, yapmacıktan uzak, doğal, manevi değerlere bağlı bir çevreden yana kullanır.

Nazan, modern bir genç kızdır. Çevresini yenilemek, değiştirmek ister. Yeni girdiği çevreye cabucak uyum sağlar.

Kısacası Nazan, modern, güzel, hassas, içli, saf, temiz, kültürlü, dürüst, manevi değerlere bağlı, doğal yapmacığa tercih eden bir genc kızdır.

LEYLA:

Otuz yaşlarında bir kadındır. Sosyete toplantılarında sıkça boy gösterir, kendini "prens Leyla" olarak tanıtır. Asıl adı Zehra'dır. Aksaray'da oturan takunyacı Hasan Efendi'nin kızıdır. Maceraya, süse olan merakı, onu Beyoğlu'nun gösterişli âlemine çekmiştir. Küçük yaşta evden kaçmıştır.

Yıllar sonra karşılaştığı annesini ve babasını tanımamazlıktan gelir. Onları yanından kovar.

Manevi değerlere önem vermez. Âdeta saygıyı, terbiyeyi unutmuştur. Gördüğü her erkeği baştan çıkarmaya çalışır. Oltasına takılan son av Ali'dir. Ali'yi bir anda bambaşka bir insan yapar, kendi hayat felsefesini ona aşlar, onu kendisiyle evlenmeye ikna eder.

Leyla, terbiye, namus gibi değerleri bir kenara atan bir sokak kadını olarak tanımlanacak olursa bu hiç de yanlış bir tanım olmaz.

ŞEMŞETTİN GÜNDOĞDU:

58 – 59 yaşlarında zengin bir tütün tüccarıdır. Küçük yaşta mesleğe atılmış, Amerika'ya giderek zengin olmuştur. İki oğlu bir kızı vardır. Eşi ölmüştür.

Şemsettin Gündoğdu, kardeşi Murtaza'yı çok sevmesine rağmen bu sevgisini ifade edememiştir. Hastalanmasını önlemek için kardeşine sigara içmemesini sürekli olarak telkin etmiştir. Bu telkinleri biraz sertçe yapması, kardeşiyle arasının açılmasına neden olmuştur.

Eşinin ölümünden sonra İstanbul'da bulunan iki oğlunu yanına

alarak Amerika'ya gitmiştir. Kızı, yatılı okulda okuduğu için İstanbul'da kalmıştır. Bu ayrılık, kızıyla arasında bir soğukluk yaratmıştır, onları birbirinden koparmıştır. Şemsettin, Gündoğdu ailesinin alafranga kısmının temsilcisidir. Gösterişe, şatafata çok düşkündür.

Şemsettin'in en büyük özelliği herkesten şüphe etmesidir. Bu, âdeta hastalık derecesine gelmiştir. Kardeşinden de şüphelenir. Onun kendine olan bağlılığını ölçmek için bir plân hazırlar. Başarıyla uygulanan bu plânın sonunda, kardeşinin kendini hâlâ sevdiğini öğrenince çok duygulanır.

Kısacası Şemsettin Gündoğdu, şüphe hastalığıyla kıvranan, zengin, gösteriş düşkünü, alafranga hayattan başka bir hayata ayak uyduramayacağını düşünen biridir.

DİL VE ANLATIM:

Yazarın, güldürü unsurlarına bolca yer verdiği bu eserinde, Büyük Şehir oyununda olduğu gibi, şahısları karakterlerini belirtecek şekilde ustaca konuşturmuştur. Örneğin, Mustafa'nın külhanbeyi olduğunu argo sözcüklerle dolu konuşmaları vasıta ile öğreniyoruz. Bu sözler yardımıyla, gözlerimizin önünde hemen bir Mustafa tipi canlandırabiliyoruz.

Dil bakımından eserde bir yanlış kullanım göze çarpıyor. "ile" bağlacını yazar, ısrarla şu şekilde kullanıyor : " Vakti ile", "yüzümüzün akı ile..." vb.

Halbuki, "ile" bağlacının dilimizde yaygın ve doğru olan kullanım şeklini uygulayacak olursak, bu sözler; "vaktiyle", "yüzümüzün akıyla" şekline dönüşür.

Eserde; Arapça, Farsça sözcük ve tamlamalara fazla yer verilmemiştir. Yazar, kısa cümleler kurmaya özen göstermiştir.

Kısacası, eserin dili ve anlatımı, sade, açık, akıcı ve anlaşılırdır.

HACI KAPTAN

ESERİN KİMLİĞİ:

Hacı Kaptan, Kardeş Matbaası, İnkılâp ve Aka Kitabevleri Koll. Şti., İstanbul 1972, 191 sayfa, 3 perde, sırasıyla 12, 18, 10 meclis.

Hacı Kaptan, Cevat Fehmi'nin, sahnelenen üçüncü tiyatro eseridir. İlk defa 1944 - 45 mevsiminde İstanbul Şehir Tiyatrosu'nda sahnelenmiştir. Olaylar, Samsun'dan İstanbul'a gitmekte olan bir şilepte geçer.

ÖZET :

Eserdeki olaylar; Samsun'dan İstanbul'a dönen Hüdaverdi Şilebi'nde geçer. Şilep, Hacı Kaptan ile ikinci kaptan Musa tarafından yönetilmektedir. Şilepte zaman zaman duyulan garip sesler, Musa'nın dışında kimseyi rahatsız etmez. Çünkü mürettebat, şilebin perili olduğuna, seslerin de periler tarafından çıkarıldığına inanır.

Musa, mürettebat arasında yayılan cin, peri masallarına inanmaz, sesin kaynağını bulmak için şilebin ambarına inerek araştırma yapmaya başlar.

Musa'nın ambarda yaptığı araştırma, başta Hacı Kaptan olmak üzere bütün mürettebatı huzursuz eder. İçin için Musa'ya kızarlar. Hacı Kaptan'ın şu sözleri, mürettebatın duygularını olduğu gibi yansıtmaktadır:

" Hacı Kaptan

- Fe süphanallah... Bu cahil çocuk bizim başımızı belaya sokacak. Kendilerine anlata anlata dilimizde tıy bitti. Bu gemi tekin değildir. Gündüzler bizim, geceler onlarındır. Gemi bizim ferman onlarındır. Rahat bırakmalı...Huylarınca gitmeli... Söz dinlemeli..." (s. 15)

Musa, ambardan boş dönmez. Ambardan; şilebe kaçak olarak binen Samsunlu zengin bir ailenin oğlu olan Yusuf'u, yine Samsunlu zengin bir

ailenin kızı olan Seza ve onun Ermeni asıllı dadısı Elmas'ı, Samsunlu meşhur karaborsacı Levi'yi, ırz düşmanı, dolandırıcı Avni Acıkgöz'u, farklı bölümlerde saklanmış halde yakalayarak güverteye çıkarır.

Hacı Kaptan, ambardan çıkarılan kaçak yolcuların tek tek ifadelerini alır. Ancak, polisçe aranan Avni Acıkgöz, acıkgözlülük eder, kimliğinin ortaya çıkmaması için yalan söyler. Kendini; devlet düşkünü bir ailenin çocuğu olarak, Yusuf'u ise Avni Acıkgöz olarak tanıtır. Avni, bu kimlik değişikliğiyle birlikte, hemen masum insan rolüne bürünür.

Avni'nin oyunu, şileptekilere Avni Acıkgöz olarak tanıtılan Yusuf, gerçek kimliğini açıklamak için çırpınır da, kimse onun söylediklerine inanmaz.

Bu arada, İstanbul Emniyet Müdürlüğü'nden, telsizle Avni Acıkgöz'un şilebe bindiği yolunda bir mesaj verilir. Bu mesajda aynı zamanda, Avni Acıkgöz'un gözaltına alınması ve İstanbul'da kendilerine teslim edilmesi de istenmektedir.

Bu haberle birlikte, Avni Acıkgöz zannedilen Yusuf'un etrafındaki cember iyice daralır. Her hareketi göze batar hale gelir. Yusuf, gerçek kimliğine kimseyi inandıramamanın sıkıntısıyla kıvrılır durur.

Yusuf, bir süre sonra, üzerindeki baskıdan ancak Avni Kaptan olduğunu itiraf etmekle kurtulacağına inanır ve Avni Kaptan olduğunu kabul eder. Nitekim düşündüğü de olur, baskıdan biraz da olsa kurtulur.

Bu arada Musa Kaptan ambarda yaptığı bir araştırma sırasında kaybolur. Musa'nın nasıl kaybolduğunu gören bir mürettebatın anlattıkları, şileptekileri dehşete düşürür:

"Malik:

– Biliyor musunuz, cinler, periler... Gulyabaniler... Bu gemi perilidir. Ben gözlerimle gördüm. Boyu direğin yarısını geciyordu."(s.51)

Musa Kaptan'ın kaybolmasıyla boşalan ikinci kaptanlık görevine Yusuf getirilir. Denizcilikten birşey anlamadığını söyleyen Yusuf buna kimseyi inandıramaz.

Yusuf, Samsun'da tanıdığı, bir süre beraber olduktan sonra ayrıldığı Suzan'ı aniden şilepte görünce çok şaşırır. Suzan da şilebe kaçak olarak binmiştir. O da, Yusuf'un Avni Kaptan olduğuna inanmıştır. Ustelik, annesinin yıllar önce babası hakkında anlattıklarına dayanarak Yusuf'un kendi babası olduğunu iddia eder. Yusuf, Suzan'ın sözlerine bir anlam veremez, şaşkına döner.

Gemiye bindiği andan itibaren Yusuf'u sevindiren tek şey, Seza ile yakınlaşmasıdır. Seza ve Yusuf, her geçen gün biraz daha birbirlerine yaklaşırlar.

Şilebin ambarına saklanarak bütün mürettebatı korkuya boğan tiyatro oyuncular, ambarda yeni bir arama yapılmasına engel olmak, mürettebatı iyice korkutmak için gece yarısı elektirikleri keserler. Tuller içinde yarı çıplak halde güverteye çıkarlar. Tekerlemeler söyleyerek şileptekileri korkutmaya çalışırlar.

Samsun'da bir ay boyunca oyun sergiledikten sonra, kumpanya müdürü tarafından dolandırılan, tek careyi şilebe gizlice binmekte bulan tiyatro oyuncular, güvertedekilerin şaşkınlıklarından yararlanarak, Hacı Kaptan'ın kılığına girmiş bir arkadaşlarının yardımıyla, şilebin rotasını tekrar Samsun'a çevirirler. Güvertede bulunanları şaşkına çevirmekte kararlı olan tiyatro oyuncular, Hacı Kaptan'ın, Elmas Kalfa'nın kılığına girip güvertede dolaşarak gülünc durumlara yol açarlar.

Kısa süre sonra, şilebin rotasının değiştirildiği anlaşılır. Samsun'a dönmenin kendi sonu olacağını bilen Avni, diğer kaçak yolcuları da toplayarak cin, peri rolünü oynamaya başlarlar. Giydikleri giysiler, söyledikleri tekerlemeler ile mürettebatı korkutmaya çalışırlar. Bir süre sonra bundan sıkılırlar ve oyunu yarıda bırakırlar.

Ambardaki oyuncular ise, işi iyice cığrından çıkarırlar. Mürettebatın kılığına girerek güvertede dolaşırlar, onların verdikleri kararın aksini uygulatırlar. Özellikle Hacı Kaptan'a deli damgası vurdurmakta kararlıdırlar. Sonunda amaçlarına ulaşırlar. Şilepte bulunanlar, tutarsız davranışlar gösteren Hacı Kaptan'ın delirdiğine inanırlar. Hacı Kaptan, kaptanlıktan azledilir, kaptanlık görevi Yusuf'a verilir. Yusuf ilk iş olarak Hacı Kaptan'ın ~~amb~~bara hapsedilmesi emrini verir.

Bir süre sonra, şilep Samsun limanına demir atar. Şilebe gelen polis komiseri Sadullah hemen soruşturmaya başlar. Avni Kaptan'ın eski sevgililerinden olan Ayşe ve Gülsüm ile yüzleştirilen Yusuf, Avni Kaptan olmadığını ancak o zaman kanıtlar. Kendini Cafer olarak tanıtan Avni Kaptan tutuklanır. Musa Kaptan ortaya çıkar, Hacı Kaptan serbest kalır. Karaborsacı Levi de, tutuklular kervanına katılmakta gecikmez.

Bu arada, Yusuf'un babası Ahmet Akbayırhoğulları ile Seza'nın babası Gülzade Mahmut limanda karşılaşırlar. Yusuf ile Seza, evlenme kararlarını babalarına açıklarken, onlardan da beşik kertmesiyle zaten önceden nişanlı oldukları gerçeğini öğrenirler.

KONU:

Cevat Fehmi bu oyunda; "Samsun'dan İstanbul'a gitmekte olan bir yolcu gemisindeki olağan dışı olayları ve bu olaylara karşı çeşitli tepkiler gösteren kaçak yolcuları, mürettebatın durumunu sergilemektedir."¹⁵

Bir sürü şaşırtıcı tesadüflerle dolu olan bu eser, yine şaşırtıcı bir tesadüfle sona eriyor.

Şilebin "perili" olduğu nadair mürettebat arasında yayılan söylenti, gaipten gelen sesler, seslere karşı gösterilen tepkiler, oyuna güldürü unsurları olarak serpiştirilmiştir.

¹⁵Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, Dergah Yayınları, s.

Kadın düşkünü olan dolandırıcı Avni Acıkgöz'ün, kimliğini saklayarak, suçsuz birini, yine bir kaçak yolcu olan Yusuf'u Avni Acıkgöz olarak tanıtmayı, Yusuf'a, dolandırıcı, kadın düşkünü biri olarak muamele edilmesi, şilepte gizlenen tiyatro oyuncularının bazen Elmas Kalfa, bazen de Hacı Kaptan kılığına girerek ortalığı karıştırmaları, mürettebatın şaşkınlığı, okuyucuyu asıl güldüren noktalar olarak gösterilebilir.

Oyunun asıl konusu; küçük yaşta beşik kertmesiyle nişanlandırılan Yusuf ile Seza'nın, olası bir evlilikten kaçmak için aynı şileple, "kaçak olarak" İstanbul'a doğru yola çıkmaları, tanışmaları, birbirlerine âşık olmaları, şilebin rotasının kaçak tiyatro oyuncuları tarafından gizlice değiştirilmesi, şilebin tekrar Samsun'a dönmesi, Seza ile Yusuf'un asıl kimliklerinin ortaya çıkması ve mutlu sona ulaşmalarıdır.

Yazar, Seza ile Yusuf'u birbirine kavuşturmak için bir sürü tesadüfler yaratıyor. Zaman zaman ortaya engeller çıkartıyor, ancak çeşitli gülünçlüklerle beraber her ikisini de mutlu sona ulaştırıyor.

ANAFİKİR:

Yazarın, oyunda özellikle üzerinde durduğu iki nokta vardır. Bunlardan biri beşik kertmesiyle evlilik, diğeri ise bätül inançlardır.

Yazar, güldürü unsurlarıyla karışık olarak bunları eleştiriyor. Bätül inançların boşluğu, beşik kertmesiyle evlilik düşüncesinin sakatlığını kanıtlamak istiyor.

OLAYLAR VE DÜĞÜMLER

OLAYLAR:

1. Samsun'dan İstanbul'a giden Hüdaverdi Şilebi'nin ikinci kaptanı Musa'nın, şilepte bazı garip sesler duyması, bu seslerin kaynağını araştırmaya başlaması.
2. Musa'nın, aradığı ilk ambarda, Yusuf adında bir kaçak yolcu bulması.

3. Musa'nın, şilebi aramaya devam etmesi. Ambarda, Levi adında bir karaborsacıyı, Seza adında bir genç kızı ve onun dadısını, polisçe aranan dolandırıcı Avni'yi yakalayarak güverteye çıkarması.
4. İstanbul Emniyet Müdürlüğü'nden, Avni Kaptan adında bir dolandırıcının şilebe bindiği haberinin gelmesi.
5. İkinci kaptan Musa'nın, şilepte araştırma yaparken kaybolması.
6. Hacı Kaptan'ın, Avni Kaptan zannettiği Yusuf'u ikinci kaptan olarak şilepte görevlendirmesi.
7. Yusuf'un Samsun'da tanıdığı Suzan Ceylan adında bir tiyatro oyuncusunun şilepte ortaya çıkması.
8. Şilepte, garip seslerin artmaya başlaması, yolcu ve mürettebatın huzurunun kaçması.
9. Şilebin ambarında gizlenen tiyatro oyuncularından birinin Hacı Kaptan'ın kılığına girmesi, ikinci kaptana, şilebin rotasını Samsun'a cevirmesi konusunda emir vermesi, şilebin rotasının Samsun'a çevrilmesi.
10. Kaçak yolcuların, Avni başkanlığında kendilerine cin, peri süsü vererek mürettebatı korkutmaları.
11. Cin, peri kılığına giren kaçak yolcuların, ambarda saklanan tiyatro oyuncularına yenilmeleri, pes etmeleri.
12. Akli dengesini yitirdiğine inanılan Hacı Kaptan'ın kaptanlıktan azledilmesi.
13. Yusuf'un, Hacı Kaptan'ı şilebin ambarına kilitlemesi.
14. Şilebin Samsun limanına demir atması.
15. Şilebin ikinci kaptanı Musa'nın ortaya çıkması.
16. Musa'nın, gemide cin, peri zannedilen kişilerin, aslında şilebe gizlice binen tiyatro oyuncuları olduklarını açıklaması.
17. Avni Kaptan'ın tutuklanması.
18. Hacı Kaptan'ın ortaya çıkması.
19. Seza'nın babası Mahmut Gülzade'nin şilebe gelmesi, kızına kavuşması.
20. Yusuf'un babası Ahmet Akbayıroğlu'nun şilebe gelmesi, oğlu Yusuf'a kavuşması.
21. Yusuf ile Seza'nın, küçük yaşta beşik kертmesiyle nişanlı olduklarının babaları tarafından açıklanması.
22. Yusuf ile Seza'nın evlenme kararlarını açıklamaları.

DUĞUMLER:

1. Duğum : 1. olayla başlar, 2. olayla çözülür.
2. Duğum : 3. olayla başlar, 4. olayla çözülür.
3. Duğum : 4. olayla başlar, 18. olayla çözülür.
4. Duğum : 5. olayla başlar, 15. olayla çözülür.
5. Duğum : 8. olayla başlar, 16. olayla çözülür.
6. Duğum : 9. olayla başlar, 14. olayla çözülür.
7. Duğum : 10. olayla başlar, 11. olayla çözülür.
8. Duğum : 12. olayla başlar, 13. olayla çözülür.
9. Duğum : 13. olayla başlar, 18. olayla çözülür.
10. Duğum : 21. olayla başlar, 22. olayla çözülür.

ŞAHİS KADROSU

HACI KAPTAN:

65 yaşında bir erkektir. Hudaverdi Şilebi'nin kaptanıdır. Batıl inançları oldukça fazladır. Şilepte gittikçe artan garip seslerin kaynağını araştırmaya çalışan yardımcısını aptallıkla suçlar, ona engel olmaya çalışır.

Kendini çok beğenmiştir. Öğrenmede nazariyattan ziyade pratik yapmanın önemini savunur. Herşeyi bilmekle övünür.

Şu sözler, Hacı Kaptan'ı bizlere daha iyi tanıtmaktadır:

"Hacı Kaptan:

– Benim süvarisi olduğum gemide ikinci kaptanlık yapmak herkes için bir şereftir." (s. 54)

YUSUF AKBAYIR:

30 yaşlarında bir erkektir. Samsunlu, zengin bir ailenin oğludur. Bekârdır. Küçükken beşik kertmesiyle nişanlandığı kız ile evlenmek istemez. Bu nedenle Samsun'dan kazar. Zeki ve kurnazdır. Gururludur. Kendisine hakaret edilmesine dayanamaz, hemen, şiddetle tepki gösterir.

Yusuf, kadınlara güvenmez. Onlarla girdiği ilişkilerde hep hayâl kırıklığına uğramıştır.

Onun kadınlara ilişkin düşüncelerini, şu sözlerle daha iyi anlayabiliriz:

"Yusuf:

- Kadın değil misiniz, hep birbirinizin aynısınız. Ya sev, yahut öl... Öyle biraz yan çizdiniz mi ya tabanca yahut zehir hazır... Teşekkür ederim bayanlar, sevdaya karnım tok. Beni lütfen rahat bırakın!" (s. 82)

SEZA :

25 yaşlarında bir genç kızdır. Samsunlu, zengin bir ailenin kızıdır. Güzel ve saftır. Bebekken, ailesi tarafından beşik kertmesiyle nişanlandırılmıştır. Tanımadığı, görmediği biriyle evlenmeye şiddetle karşı çıkar. Aydın, ileri görüşlü bir genç kızdır.

AVNİ :

Orta yaşlı bir erkektir. Kadın avcısıdır. Oldukça yakışıklı ve kurnazdır. Pekçok genç kıızı, kadını kandırıp iğfal etmiştir. Bu nedenle polis tarafından aranır. Zeki, kurnaz, yalancı ve dolandırıcıdır. Gizlice bindiği şilepte, asıl kimliğinin ortaya çıkmaması için bir başkasının kimliğine bürünür. Avni, her yönüyle, davranışıyla olumsuz insan tipinin bir örneğidir.

DİL VE ANLATIM

Eserin dilinin sade ve anlaşılır olduğu söylenebilir. Yazar, oyunun kahramanlarını, başarıyla, karakterlerini ele verecek şekilde konuşturmasını bilmiştir. Oyunun anlaşılır olması için, özellikle kısa cümleler kurmaya özen göstermiştir.

Eser de zaman zaman anlamca bozuk cümlelere de rastlamak mümkün:

"Bu elbiseyi son defa İzmit'te (güzel prensesin) uşağına çıktığım zaman giymiştim" (s. 74)

"Akıl ile cinnet arasında maşayız, gelberiyiz" (s. 112)

"Bu adam beni ilk defa iğfal eden, namusumu pâyimâl eden, şerefimi ayaklar altına alıp kaçan iki sevgilimdir" (s. 61)

Oyunda, zaman zaman, cinlerle, perilerle bağlantılar kurularak söylenen:

" Konturafilok, büyük filok... Büyük bilok... Büyük filoc..." (s. 71) vb. anlamsız sözler, okuyucuda bir tebensümden ziyâde bir iç sıkıntısı yaratıyor. Âdeta okuyucuyu bunaltıyor.

Farklı çevrelerden gelmelerine, farklı eğitim almalarına rağmen, oyunun bütün kahramanlarını doğru, düzgün cümleler kurmaları, konuşmasında büyük bir aksaklık olduğu sonradan yazarca belirtilen Levi'nin bu bozuk konuşmasına oyunda yer verilmemesi dikkati çekiyor. Bütün bunlara rağmen eserin, gerek dili ve anlatımıyla, gerekse konusuyla ilgi cektğini, sıkılmadan okunabildiğini söylemek gerekir.

KUCUK ŞEHİR

ESERİN KİMLİĞİ:

Kucuk Şehir, Kardeş Matbaası, İnkılâp ve Aka Kitapevleri Koll. Şti., İstanbul 1972, 215 sayfa, üç perde, sırasıyla 19, 21, 19 meclis.

İlk defa 1945 – 46 mevsiminde İstanbul Şehir Tiyatrosu'nda ve daha sonra Devlet Tiyatrosu'nda temsil edilen bu eser, 1948 yılında " İnönü Tiyatro Armağanı" nı kazanmıştır. Eser, büyük Şehir âdetlerinin, küçük bir Şehrin hayatını nasıl kökünden sarsabileceğini gösteriyor.

Kucuk Şehir; güldüren, fakat güldürmeyi gaye edinmeyen bir fikir komedisidir. Zaman zaman içinde bir dramın unsurlarını bile toplayan eserin en büyük özelliğı, savunduğı fikri ilgi çekici konuşmalarla ortaya koymasıdır.

ÖZET:

On gün boyunca aralıksız olarak yağın yağmur, Kayseri'nin Ciftekeyalar kasabasında hayatı âdeta felce uğratmıştır. Sokakları su basmıştır. Yağmur heyelana sebep olmuş, demiryolu hasâra uğramıştır. Bu nedenle, yolda kalan Adana Ekspresi yetkilileri, demiryolu onarılınca kadar, yolcuların kasabada konaklamasına karar verirler.

Ciftekeyalar belediye başkanı Âdem, bu karardan dolayı çok memnun olur. O, ekspres yolcularından çok şeyler bekler. Onları, medeniyet elcileri olarak kasaba halkına tanıtır, kasabayı bayraklarla donattırır, kasabayı bir bayram yerine dönderir. Belediye başkanının emriyle, ekspres yolcuları kasabadaki evlere üçer beşer yerleştirilir.

Bu arada, yolcular arasında bulunan ve bütün ülkeye ünü yayılan "Hırsız Avni", kasabadaki değerli eşyaları bir bir çalmaya başlamakta hiç zaman kaybetmez.

Yolcular arasında bulunan Ramazan Paşa'nın kızı Nebile ise, babasının tasarladığı olası evlilikten kurtulmak için türlü plânlar yapar.

İstanbul emniyet müdürlüğünde görevli polis memuru Hasan ile İzmir emniyet müdürlüğünde görevli polis memuru Hüseyin, birbirlerinin gerçek kimliklerinden haberleri olmaksızın Avni'yi ararlar. Bu arama sırasında birbirlerinden şüphelenirler, birbirlerine "dolandırıcı" gözüyle bakarlar.

Bu arada, Avni'yi çok önceden tanıyan Ramazan Paşa'nın kızının hizmetçisi Eleni, onu, "bol para karşılığında kendini doktor olarak tanıtmayı" (s. 67) konusunda ikna eder. Paranın kokusunu alan Avni, teklifi hemen kabul eder. Kendini, doktor olarak etrafa tanıtır.

Ancak, yolcuların kasabaya gelişinin henüz beşinci gününde kasaba halkından şikayetler yükselmeye başlar. "Tüccar Karabet'in, bütün malları depolayarak yüksek fiyatlarla satması halkın canına tak eder." (s. 76)

Avni, doktor rolünü oynamaya devam eder. Polis memuru Hasan, Avni'den, yazdığı rapora diploma numarasını yazmasını isteyince, Avni bocalamaya başlar. Rapora, uydurma bir numara yazarak geçiştirir.

Kasabadaki hırsızlık vakalarının bir cığ gibi büyümesi, Hasan ile Hüseyin'i, ellerini cabuk tutmaya iter. Tesadüfen, her ikisi de birbirlerinin gerçek kimliklerini öğrenirler, beraber çalışmaya başlarlar. "Hırsız yakalamak amacıyla bir plân kurarlar" (s. 89, 90)

Hasan ile Hüseyin, kimliğinden habersiz oldukları Avni'ye, kurdukları plânı anlatırlar. Avni, doktor rolünde, Nebile'nin bütün isteklerini yerine getirir. Ramazan Paşa'ya, kızının ölümcül bir hastalığa tutulduğunu, bundan kurtulmasının tek yolunun, sevdiği adamla evlenmek olduğunu söyler. Plân gereğince, Nebile'nin sevgilisi olarak da belediye başkanı Âdem'i gösterir. Ramazan Paşa, Avni'nin yalanlarına ve kızının belediye başkanı Âdem'i sevdiğine inanır.

Âdem Ateşli'yi için için seven, onunla evlenme hayalleri kuran

kasabanın güzel kızı Ayşe, Âdem'in Nebile ile evleneceği yolundaki söylentileri duyunca çılgına döner. Âdem'i kıskandırmak için, yolculardan biri olan İlhan'a yakınlık gösterir. İlhan, Ayşe'nin, Âdem'i kıskandırmak için kendisine yanaştığını anlar ve bu durumdan yararlanmak ister. Ayşe'ye daha fazla yaklaşır. Bir gece yarısı dispanserde buluşmaya karar verirler.

O gece dispanserde buluşanlar sadece Ayşe ve İlhan değildir. Âdem ile Eleni de o gece orada buluşurlar. İki çift dispanserde karşılaşınca Ayşe ile Âdem arasında şiddetli bir kıskançlık buhranı ortaya çıkar. O sırada dispanseri gözetleyen polis memurları Hasan ile Hüseyin hırsızları yakalayamazlar ama, Karabet ile odacı Ali'nin karaborsacılık yaptıklarını ortaya çıkarırlar.

Bu sırada, ekspres yolcuları yolların açılmasıyla birlikte kasabadan ayrılmaya başlarlar. Âdem, Nebile'nin kendisini sevdiğine inanır, kendine oynanan oyundan habersizdir. Nebile'yle birlikte İstanbul'a gitmeye karar verir. Karaborsacılık yaptığı için Karabet hakkında tutuklama kararı çıkarılır, Karabet tutuklanır. Karabet'in elinde bulunan canta aniden açılınca, içindeki mücevherler dökülür. Daha sonra, cantanın aslında Avni'ye ait olduğu anlaşılır.

Bu arada Hasan'a, İstanbul'da yapılan bir araştırma sonunda, Avni'nin diploma numarasının sahte olduğu haberi gelir. Avni, hırsızlık ve dolandırıcılık suçlarından hemen tutuklanır.

"Âdem, Nebile'nin oyununa alet olduğunu çok geç anlar." (s. 193) Büyük bir hayâl kırıklığına uğrar.

İstanbul'dan gelen bir telgrafla, Eleni'nin, dolandırıcılık suçundan arandığı bildirilir. Eleni tutuklanır. Bu sırada ekspres yolcularının tümü, kasaba halkınca bir bayram coşkusuyla, bayraklarla yolcu edilir. Belediye başkanı Âdem, uğradığı hayâl kırıklığının yükü altında ezik olarak, görevinden istifa etmeye karar verir. Medeniyet güneşi olarak gördüğü büyük şehirlerden büyük bir darbe yemiştir.

Büyük şehir insanların kasabalarını bozacağını başından beri tekrarlayıp duran öğretmen Eşref İlk, kasabalıların aksine, büyük şehirlerden, kasaba lehine yararlanmasını bilen tek insan olmuştur. "Kasaba yararına, yolculardan bir kısmıyla iş birliği yapmıştır." (s. 211)

Âdem İlk'in istifa kararını duyan meclis üyeleri, istifayı kabul etmezler. Âdem, suçluluk ve pişmanlık içinde kıvrılırken, bir yandan da, kasaba halkının tekrar eski hayatlarına dönecekleri müjdesini verir. Oyun, Âdem'in şu sözleriyle sona erer:

" Âdem:

- Halka deyin ki tecrübesiz, genç, zavallı belediye reisi hem kendi aldandı, hem sizi aldattı... Büyük şehir büyük şehir olarak yerinde dursun, köye gelmesin. Hiçbir köylünün onda gözü kalmasın. Herkesin yolu ayrı. Eğer hüsrân istemiyorsanız yollar karışmasın... Büyük şehri yine yalnız gazetelerde görmek üzere eski hayatımıza dönüyoruz. Kâbus bitti. Sabah başlıyor... Bayrakları asın diyorum, tren gidiyor." (s. 215)

KONU:

İlk defa 1945 - 46 mevsiminde İstanbul Şehir Tiyatrosu'nda ve Devlet Tiyatrosu'nda temsil edilen bu oyun, 1948 yılında "İnönü Tiyatro Armağanı'nı kazanmıştır. Eser, eleştirmenler tarafından çok büyük övgü almıştır. Adile Ayda oyunu, "Başkut'un oyunları içinde sanat bakımından en kuvvetli oyun"¹⁶ olarak göstermiştir.

Eserde, "bir su baskını sebebiyle bir büyük şehrin yolcularını taşıyan bir trenin, bu yolcularını bir küçük şehre bırakması olayı üzerine önce kendilerine uygarlık, ahlâk, bilim ve bolluk getireceğini sanan küçük şehirliilerin (başta iyi ve saf insan olan belediye reisinin telkiniyle) sonradan büyük şehre ait kötü insanların buraya dolandırıcılık, yalancılık

¹⁶Adile Ayda, "'İnönü Tiyatro Mukâfatı'", Milliyet, 9 Şubat 1948, s.2

ve karaborsa getirmeleri belirtilmektedir. Ancak büyük şehirden sadece kötülük mü gelir? Asla, küçük şehrin öğretmeni, bu noktayı "bilim yoluyla" açıklamaktadır. Böylece oyunun sonu kötümser değil, iyimser bir yöne doğru olur." ¹⁷

Küçük şehir, güldüren, fakat güldürmeyi gâye edinmeyen bir fikir komedisidir. Zaman zaman içinde bir dramın unsurlarını dahi kaplayan eserin en büyük meziyeti, şüphesiz ki mudafaa ettiği fikri bir takım sıkıcı konuşmalarla değil, ilgi çekici hareketlerle ortaya koymasıdır. Küçük şehirlerde yaşayanlar, büyük şehirlilere karşı daima gıpta ve hayranlık duyarlar, onların çevrelerine girince, beraberlerinde mutlaka irfan, medeniyet, refah, mutluluk getireceklerini hayâl ederler. Ancak, gerçekte bunun tersi olur. Büyük şehirliler, beraberlerinde büyük şehirlilerin camurunu da getirirler. Yazarın eserinde savunduğu tez işte budur.

Cevat Fehmi, ortaya koyduğu fikri savunmak amacıyla "bizleri Anadolu'da bir kasabaya götürmekte, orada küçük şehirlileri, belediye reisi Âdem'i, odacı Murtaza'yı, Ali'yi, onun nişanlısı Ayşe'yi ve diğer mahalli tipleri tanıtmaktadır. Bu sırada büyük şehirlerin birinden Adana'ya giden tren, o civarda kazaya uğrayıp da yolcular kasabada misafir edilince, büyük şehirliler, Ramazan Paşa, kızı ve maiyeti erkânı, sabıkalı Avni, karaborsacı Karabet, mürebbiye Eleni, taharri memurları, züppe delikanlı karşımıza çıkmaktadır.

Küçük şehrin, büyük şehir karşısında düştüğü derin hayâl kırıklığını temsil etmek vazifesi, belki de belediye reisliği icâbı, Âdem'in omuzlarına düşer. Onun aşkta uğradığı hezimet, saf kasabanın kurnaz büyük şehre karşı karşı uğradığı mağlûbiyetlerden biridir.

Fakat büyük şehirliler, küçük şehirlilere sadece fenalık yapmazlar, aralarından bazıları, sulama işleri ve benzeri işlere dair faydalı plânlar da hazırlarlar. Ama ne de olsa büyük şehirlileri bayraklarla karşılayan kasaba,

¹⁷Selmi Andak, 'Uç Türk Piyesi', Cumhuriyet 2 Nisan 1964, s. 7

onları gene bayraklarla, hem de sonsuz memnuniyetle uğurlamaktan geri kalmaz.¹⁸

ANAFİKİR:

Küçük şehirlerde yaşayanlar, büyük şehirlilere karşı daima gıpta ve hayranlık duyarlar, onların, kendi çevrelerine girince beraberliklerinde mutlaka irfan, medeniyet, refah ve mutluluk getireceklerini düşünürler. Ancak çoğunlukla bunun tam tersi olur. Büyük şehirliler beraberlerinde büyük şehirlerin çamurunu da getirirler. Bu bir kanun değildir. Çünkü, büyük şehirlilerin arasında da gerçekten iyi kimseler yok değildir.

OLAYLAR VE DÜĞÜMLER

OLAYLAR:

1. Kayseri'yi bağlı Ciftekayalar kasabasına on gün boyunca aralıksız yağın yağmurdan dolayı demiryolunun kapanması.
2. Demiryolunun kapanmasından dolayı, İstanbul'dan gelen Adana ekspresi yolcularının birkaç günlüğüne kasabada kalmalarına karar verilmesi.
3. Belediye başkanı Âdem'in, yolcuları, kasabalıya medeniyet güneşi olarak göstermesi, onlara ilgi gösterilmesi konusunda emir vermesi.
4. Belediye meclisi üyesi Kadir'in, "yolcular kasabadayken tüccarların serbest fiyat uygulaması" yolundaki önerisinin mecliste kabul edilmesi.
5. Meclis üyesi Eşref'in, Kadir'in önerisine karşı çıkması.
6. Ekspres yolcularının kasabaya yerleştirilmesi.
7. Yolcular arasında bulunan dolandırıcı, hırsız Avni'nin, kasabada gördüğü değerli eşyaları çalmaya başlaması.
8. Ramazan Paşa'nın kızı Nebile'nin, babasının kendisi için plânladığı olası bir evliliğe engel olmak için plânlar yapması.
9. Polis memurları Hasan ile Hüseyin'in Avni'yi aramaları.
10. Nebile'nin hizmetçisi ile dolandırıcı Avni'nin tanışmaları.

¹⁸Metin Toker, "Şehir Tiyatrolarında Küçük Şehir", Cumhuriyet, 27 Ocak 1946, s. 6

11. Eleni'nin, Avni'den, Nebile'nin plânı gereğince doktor rolünü oynamasını istemesi.
12. Avni'nin, Eleni'nin teklifini kabul etmesi, doktor rolünü oynamaya başlaması.
13. Kasabadan, büyük şehirliler hakkında şikayetlerin yükselmesi.
14. Hasan'ın, Avni'den, diploma numarasını istemesi.
15. Avni'nin sahte bir diploma numarası vermesi.
16. Hasan ile Hüseyin'in birbirlerine kimliklerini açıklamaları, birlikte bir plân yapmaları.
17. Hasan ile Hüseyin'in, yaptıkları plânı Avni'ye açıklamaları.
18. Plân gereğince Avni'nin Nebile'yi muayene etmesi, Nebile'nin Âdem'i sevdiğini Ramazan Paşa'ya söylemesi.
19. Ramazan Paşa'nın, Nebile'yi Adanalı tütün tüccarına vermekten vazgeçmesi.
20. Ramazan Paşa'nın kızını Âdem'e vermeye razı olması.
21. Eleni'nin, Âdem'e âşık olduğunu itiraf etmesi, gece yarısı dispanserde buluşmak için sözleşmeleri.
22. Tüccar Karabet ile belediyede odacı olan Ali'nin gizlice karaborsacılık yapmaları.
23. Âdem, Eleni, Ayşe ve İlhan'ın dispanserde karşılaşmaları, Ayşe ve Âdem'in birbirlerini kışkırtmak için caba harcamaları.
24. Hasan ile Hüseyin'in dispansere baskın yapmaları, Âdem, Eleni, Ayşe, İlhan, Karabet ve odacı Ali ile karşılaşmaları.
25. Karabet ile Ali'nin karaborsacılık yaptıklarının ortaya çıkması.
26. Âdem'in, Nebile ile evlenerek İstanbul'a gitmeye karar vermesi.
27. Ali ile Karabet'in karaborsacılık suçundan tutuklanması.
28. Karabet'in zannedilerek yanlışlıkla açılan valizde çalıntı mücevher çıkması.
29. Valizin Avni'ye ait olduğunun ortaya çıkması, Hüseyin'in, Avni'yi tutuklamak için dispansere gitmesi.
30. Belediye başkanı Âdem'in, Avni'nin hırsız olduğuna inanmaması.
31. İstanbul'dan, Avni'nin sahte doktor olduğu haberinin gelmesi.
32. Avni'nin tutuklanması.
33. Nebile'nin, bütün olup bitenlerin bir oyundan ibaret olduğunu Âdem'e açıklaması.

34. Âdem'in büyük bir hayal kırıklığına uğraması.
35. Eleni'nin polisçe arandığı haberinin gelmesi.
36. Eleni'nin tutuklanması.
37. Demiryolunun açılması, yolcuların kasabayı terk etmeleri.
38. Eşref'in, yolcularla, kasaba lehine anlaşmalar yapması.
39. Âdem'in, belediye başkanlığından istifa edeceğini açıklaması.
40. Âdem'in istifasının reddedilmesi.
41. Âdem'in, tekrar eski hayatlarına dönecekleri müjdesini kasabalıya vermesi.

DUGÜMLER:

1. Duğüm: 1. olayla başlar, 2. olayla çözülür.
2. Duğüm: 2. olayla başlar, 8. olayla çözülür.
3. Duğüm: 10. olayla başlar, 13. olayla çözülür.
4. Duğüm: 11. olayla başlar, 18. olayla çözülür.
5. Duğüm: 14. olayla başlar, 16. olayla çözülür.
6. Duğüm: 16. olayla başlar, 17. olayla çözülür.
7. Duğüm: 17. olayla başlar, 33. olayla çözülür.
8. Duğüm: 19. olayla başlar, 27. olayla çözülür.
9. Duğüm: 20. olayla başlar, 21. olayla çözülür.
10. Duğüm: 21. olayla başlar, 28. olayla çözülür.
11. Duğüm: 23. olayla başlar, 25. olayla çözülür.
12. Duğüm: 24. olayla başlar, 27. olayla çözülür.
13. Duğüm: 27. olayla başlar, 29. olayla çözülür.
14. Duğüm: 28. olayla başlar, 34. olayla çözülür.
15. Duğüm: 30. olayla başlar, 31. olayla çözülür.
16. Duğüm: 31. olayla başlar, 32. olayla çözülür.
17. Duğüm: 33. olayla başlar, 34. olayla çözülür.
18. Duğüm: 37. olayla başlar, 38. olayla çözülür.
19. Duğüm: 41. olayla başlar, 42. olayla çözülür.

ŞAHİS KADROSU

ÂDEM ATEŞLİ :

Genc bir erkektir. Bir Anadolu kasabasının belediye başkanıdır. Bekârdır. Oldukca saf ve temiz yüreklidir. Hayâlperesttir. Âdem, büyük şehir insanından çok şey bekler. Onları, sihirli güçlerle donatılmış varlıklar olarak görür. Onlar, "birer medeniyet güneşi gibi kasabayı aydınlatacak, kasabaya, ilim, medeniyet getireceklerdir." (s. 20, 21)

Ancak, büyük şehir insanı umduğu gibi çıkmaz.

Hayâl kırıklıkları Âdem'in peşini bırakmaz. Butün konularda hayâl kırıklığına uğramıştır:

"Âdem:

- Aşk dedim, menfaat çıktı. İlim dedim, mel'anet çıktı, ticaret dedim rezalet çıktı. Salon hayatı denen meğer kumarmış... Kadın nakkaş gibi cehre boyarmış...

Arpa ektim ağalar darı çıktı." (s. 213)

Kısacası Âdem Ateşli; genc, bekâr, saf, temiz yürekli, hayâlperest bir insandır.

EŞREF İLK:

Emekli, fakir bir ilkokul öğretmenidir. Belediye meclisi üyesidir. Çok görgülü ve zekidir. Memleketin pek çok yöresinde görev yapmıştır. Şehirlinin şehirde, köylünün köyde kalması taraftarıdır. Ona göre, "biri diğerine karışırsa, hayâl kırıklıkları, mutsuzluklar hep birbirini izler." (s.23)

AVNİ YIKILMAZ:

Orta yaşlı bir erkektir. Dolandırıcı ve hırsızdır. Yalancıdır. Kolayca kılıktan kılığa girer. Namus kavramına önem vermez. "Dünyada namusuyla yaşayan bir insan olduğuna inanmaz." (s. 32)

Para, onun için herşeydir. Hayatın tek anlamıdır. Para için yapmayacağı şey yoktur.

NEBİLE:

Genç bir kızdır. Şımarıktır. Süse, gösterişe meraklıdır. Bir paşanın kızıdır. Çok zengidir. Kendini beğenmiştir ve de çok bencildir. Amacına ulaşmak için insanları kullanmaktan çekinmez.

ALİ:

Orta yaşlı bir erkektir. Ünceleri belediye başkanının odacısıdır. Daha sonra karaborsacılık yapan dolandırıcı bir tüccar olur. Cahildir. Kendini çok önemli bir insan olarak görür. Neredeyse, "kendini belediye başkanı ile denk tutar." (s. 7)

DİL - ANLATIM

Yazar, kahramanları, kişiliklerini ortaya koyacak şekilde konuşturmasını bilmiştir. Oyunun anlaşılır olmasını sağlamak için cümleleri kısa tutmaya özen göstermiştir. Oyunun dilinin açık ve anlaşılır olduğu söylenebilir.

Oyunda bazı sözcükler yanlış yazılmıştır; mesnup (s. 23), kuvaför (s. 116), perüğü (s. 203), yatarırım (s. 44) Bunun yanında oyunda, zaman zaman argo deyimlere yer verilmiştir: madik atmak (s. 50), maval okumak (s.31) gibi.

Yazar, gerek güldürü unsurlarını, gerekse dram unsurlarını başarıyla esere dağıtmasını bilmiştir. Oyun, anlatımdaki bu başarısıyla da dikkati çekiyor.

KOCA BEBEK

ESERİN KİMLİĞİ:

Koca Bebek, Kardeş Matbaası, İnkılâp ve Aka Kitapevleri Koll. Şti., İstanbul 1972, 176 sayfa, 3 perde, sırasıyla 16, 16, 14 meclis.

Koca Bebek, 1946 - 47 yıllarında İstanbul Şehir Tiyatrosu'nda temsil edilmiştir. 1940 - 50 yıllarında yazılan eserlerde sıkça işlenen değişen toplum, değişen insan ilişkileri, değişen değerler ve hepsinden önemlisi, "değişen dünyaya ayak uyduramayan, onu yadırgayan insanlar" bu eserde Cevat Fehmi Başkut'un da başlıca malzemesi olmuştur.

"Yine aynı dönemin sonlarına doğru yazılan ve alafrangalık, züppelik, fırsatçılık, vurgunculuk gibi değer değişmesi ve ekonomik ilişkilerin yozlaşması sorunlarını ele alan oyunların, bu dönemin başlangıcında yazılan ve toplum sorunlarına eğilen oyunlardan farklı olarak, karşıtlıkları, ılımlı çatışmaları da belirttikleri görülür. Toplum ilişkileri, olumlu değerleri savunanların aşırı tepkisini değil, kırılganlıklarını, şikayetlerini ve sitemlerini de dile getirir."¹⁹

Hızla gelişen, değişen dünyada, bu değişime ayak uydurabilmek "aklî dengesi yerinde olan ve değişimi bizzat yaşayan" insan için bile güç bir durumken bunun tam tersi "aklî dengesi yerinde olmayan ve yirmi beş yıl akıl hastanesinde kaldıktan sonra dış dünyaya çıkan", dış dünyadaki her şeyi yirmi beş yıl öncesiyle hatırlayan insanın durumu daha dikkate değer bir durum.

ÖZET:

Cevat Fehmi, bu oyununda, uzun yıllar akıl hastanesinde kaldıktan

¹⁹Sevda Şener, çağdaş Türk Tiyatrosu'nda İnsan, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1972, s.123

sonra evine dönen aile reisinin, evindeki insanların davranış ve yaşayışlarındaki büyük değişikliklere ayak uyduramayarak yeniden aklını oynatışını işlemektedir.

Ahmet, Trablusgarp savaşı bittikten on yıl sonra, aslen Rum olan karısı, komşuları yağ tüccarı Vasilaki'yle kaçacınca çıldırmış, akıl hastanesine girmiş, yirmi beş yıl boyunca da dış dünyayla hiç yüz yüze gelmemiştir.

Ahmet, yirmi beş yıl sonra iyileşince, doktoru Vecdi, ona, uzulüp heyecanlanmaması için hastanede sadece sekiz yıl kaldığını söyler. Bunun nedeni, geçen yirmi beş yıl içinde Ahmet'in ailesinde büyük değişiklikler meydana gelmesidir. Bu değişiklikleri hissettirmemek, Ahmet'i hastanede sekiz yıl kaldığına inandırmak için Vecdi ve Ahmet'in annesi Celile Hanım bir plân yaparlar. (s.15)

Bir eski zaman efendisi olan Ahmet, akıl hastanesine girdikten sonra yaşlı annesi Celile, çocukları Feyyaz ve Asuman yalnız başına kalmışlardır. Bunu fırsat bilen evin kâhyası Halil, sahte borç senetleri düzenleyip sahte alacaklılar ortaya çıkarmış, ailenin bütün mal varlığını üzerine gecirmiştir. Özellikle Kâşif'in, "Ahmet Bey'in çocuklarının feci sonunda" (s.36) önemli rolü olmuştur.

Ailenin bütün mal varlığını ele gecirdikten sonra, Kâhya Halil, zengin bir komisyoncu, Kâşif, elektrik idaresinde şube müdürü, ahcıbaşı Mehmet ise kendini saray hanedanına mensup biri olarak tanıtan bir "apartmanlar kralı," olmuştur.

Vecdi ile Celile, hazırladıkları plân doğrultusunda, yirmi beş yıl önce konakta çalışanları tekrar konağa getirirler. Onlardan, göstermelik olarak, kısa bir süre için eski görevlerine devam etmelerini isterler. Bu arada Celile Hanım, konakta oturan kiracısı Meliha Hanım ile eşini de kısa bir süre için evden uzaklaştırır.

Bu arada, göstermelik de olsa, yirmi beş yıl önceki görevlerine

dönmek, Halil, Kâşif ve Mehmet'in" itibarını sarsmıştır" (s.25)

Celile Hanım, torunları Asuman ile Feyyaz rolünü oynamaları için, parayla, Ayşe ve Hasan adında iki genç bulur. Ayşe, konağın eski hizmetkârı Ethem'in evden kaçan karısıdır. Ayşe ile Hasan, Ahmet karşısında oynayacakları rolü "Celile Hanım'dan ayrıntılarıyla öğrenirler"(s.50,51)

Bütün hazırlıklar tamamlanır ve nihayet Ahmet eve getirilir. Ahmet, bütün ev halkıyla kucuklaşır. İlk dakikadan itibaren evdeki değişiklikleri hemen fark eder. Böylece, "Ahmet ile ev halkı arasında bir komedi başlar." (s.54,55,56,57)

Bu komedi devam ederken, durumdan rahatsız olan biri vardır: Eski kâhya Halil. Halil, Ahmet'in mal varlığını, yirmi beş sene içinde oyunla üzerine gecirdiğini bile evin eski arabacısı Durmuş'un oğlu Ali'yi evden uzaklaştırmak, Ahmet'i de tekrar delirtip akıl hastanesine geri göndermek için bir plân kurar. "Plânı gerçekleştirmek için Ayşe'yi kandırır." (s.94)

Hemen plânın uygulamasına geçilir. Ancak, "Ayşe, plân gereği, Ali'nin kendisine tecavüz etmek istediği yolunda hazırladığı sahnede başarılı olamaz". (s.94) Plân suya düşer.

Halil, hemen pes etmez. Yeniden bir plân kurar. Bu plân gereğince Ayşe, Ahmet'in evden kaçan karısının kılığına girecek ve Ahmet'i şaşırtacaktır. Bahçıvanın kızı Neriman, Halil ile Ayşe'nin konuşmalarını duyar ve duyduklarını Ahmet'e anlatır. Ahmet, kendisini korkutmaya çalışan Ayşe'nin yüzündeki peceyi kaldırıncaya herşey ortaya çıkar. Ayşe, aslında kızı olmadığını, Celile Hanım'ın hazırladığı plân gereği Asuman rolünü oynadığını Ahmet'e söyler. Celile de, Ayşe'nin söylediklerini doğrular. Ahmet, büyük bir hayâl kırıklığına uğrar. Ahmet, hayâl kırıklığını şöyle ifade eder:

" Ahmet:

- Koca bebeği bir kaç gün oyalayalım diye, insan katlanır mı bu kadar külfete?... O milyonerlere, o asilzadelere, müdür beylere kimbilir ne kadar yalvarıp yakardınız!... Değer mi idi bu kadar kısa bir rüyaya...

Demek dadı, Hacı Fatinzâde ailesi, o dağlar gibi servet ile, o dillere destan olan refahı, saadeti ile, o bir kabile tutan evlâtları, torunları, adamları ile yirmi beş sene içinde göçüp gitti ha. Olur şey değil. Masal diye söylesen inanmazdım" (s.137,138)

Ailesinin uğramış olduğu son, yirmi beş yıl içinde değişen şeyler, Ahmet'in tahammül noktasını zorlar hale gelmiştir. Ahmet, tekrar akıf dengesini yitirme noktasına gelmiştir. Doktor Vecdi, Ahmet'i tekrar akıl hastanesine götürmeye karar verir. Ahmet, evden ayrılmadan önce, eski hizmetkârları Bayram ve Ethem'in rahat bir yaşam sürmeleri, Ali ile Neriman'ın evlenebilmeleri için bir miktar parayı Halil'den alır, onlara verir.

Ahmet, yirmi beş yıllık bir süre zarfında, insanda değişmesi en gerekli olan şeylerin değişmediğini, aynı şekilde, hatta şiddetini daha da arttırarak devam ettiğini görmüş olmanın burukluğuyla evi terk eder, akıl hastanesine doğru yola çıkar. Oyun, Ahmet'in şu sözleriyle sona erer:

"Ahmet:

- Toprak yolu asfalt, karlığı frijider, tulumbayı arazöz, tahtayı beton yapmışsınız. Peynir küfü ilaç olmuş kerâmet gösteriyor. Sinema bir mucize, resimleri konuşturuyor. Tayyare mesefeleri silmiş. Radyo akıf durduruyor. Fakat yalancının mumu hâlâ yanıyor. Dalkavuğun maskesi hâlâ duruyor. Gösterişin yıldızı hâlâ parlak. Hâlâ rüşvetin tatlılığına, faziletin dilsizliğine, gururun kabalığına çare bulamamışsınız. Hâlâ nezle olunca ıhlamur içiyorsunuz. Güneş yakınca terliyorsunuz. Seneler geçiyor, ihtiyarlıyorsunuz." (s.175)

KONU:

İlk defa 1946-47 mevsiminde İstanbul Şehir Tiyatrosu'nda temsil edilen üç perdelik bu oyunda, uzun yıllar akıl hastanesinde kaldıktan sonra evine dönen aile reisi Ahmet Bey'in, evindeki insanların davranış ve yaşayışlarındaki büyük değişikliklere ayak uyduramayarak yeniden aklını oynatışı işlenmektedir. "Koca Bebek'de yazar, değer değişmesini alafrangalık özentisinden fazla bir şey olarak ele almış ve tıpkı Refik Halit Karay'ın "Deli" oyununda olduğu gibi, günün farklı değerlerini yirmi beş

yıl akıl hastanesinde kalan bir eski zaman adamının görüşü açısından sergilemiştir."²⁰

Ahmet, birinci dünya savaşının sona erdiği yıl akıl hastanesine girmiş, ikinci dünya savaşı yıllarında ise çıkmıştır. Aradan geçen yirmi beş yıl içinde ailesinde büyük değişiklikler olmuştur.

Ailenin uğramış olduğu son, yirmi beş yıl içinde değişen şeyler, Ahmet'in tahammül noktasını zorlar hâle gelmiştir. Geçen bu yirmi beş yıl içinde çok şeyler değişmiştir. Giysiler, yaşayış tarzı, zevkler, kadın - erkek, ana - baba ve çocuklar arasındaki ilişkiler ve tüm ahlâk değerleri. Yeni zengin, evinin kubik eşyasını, süsünü, gösterişini karaborsadan edindiği servetle gerçekleştirmiştir. Aile bağları gevşemiş, insanlar bencil, huzursuz, çıkarıcı ve kavgacı olmuşlardır. Saygı, sevgi, bağlılık, inanc, şeref, haysiyet endişesi, para kazanma kaygısı içinde unutulup gitmiştir. Madde hırsı vicdanları satın almış, kişiyi gülünç duruma sokmuştur.

Ahmet'in dış dünyadan habersiz olarak gecirdiği yıllar, Ulkemizin büyük değişikliklere sahne olduğu yıllardır. Osmanlı İmparatorluğu yıkılmış, yerine Türkiye Cumhuriyeti'nin temelleri atılmıştır. Bu değişiklikler, yeni değerler, ortaya çıktığı anda tabii ki hemen benimsenmemiş, bir bocalama devresi geçirilmiştir. Bu gibi toptan değişikliklerin ortaya çıktığı toplumlarda, büyük bir bocalamanın görülmesi sosyolojik bakımdan da normaldir.

Buna benzer bir durum, Tanzimat Fermanının ilânından sonra da görülmüştür. Her iki dönemde de yapılmak istenen, toplumda ilk anda hemen anlaşılmamış, bu anlaşılmamanın verdiği şaşkınlık, beraberinde kısmen de olsa manevi değerlerin, eski örf ve âdetlerin bir kenara atılmasına neden olmuştur. Yazarın, piyesi yazmaktaki asıl amacı, bu duruma olan tepkisini dile getirmek içindir. "Bu tepkiyi yazar, Ahmet vasıtasıyla dile getirmiştir." (s. 136)

²⁰Sevda Şener, Çağdaş Türk Tiyatrosu'nda Ahlâk, Ekonomi ve Kültür Sorunları, s.66, 67.

Zihni Kücumen ise Yeditepe dergisinde yazdığı bir eleştiride, Cevat Fehmi'yi bu tepkisinde haksız bulur, "yazdığı piyes ile bu durumu fazlasıyla abarttığını, âdeta fantazinin camuruna saplandığını söyler."²¹

ANAFİKİR:

Yazarın, bu oyun vasıtasıyla okuyucuya, seyirciye vermek istediği mesaj, kısaca şöyle özetlenebilir:

Çağımız, bir değişim çağıdır. Herşeyin baş döndürücü bir hızla değiştiği bu çağda, değişmemesi gereken bir takım değerler vardır. Bunlar, manevi değerlerdir. Sevgi, saygı, bağlılık, inanc, namus, şeref, dostluk, vefa, yardımseverlik, acıma... vb. manevi değerler, insanı insan yapan özelliklerdir ve yitirilmemeleri gerekir.

OLAYLAR VE DÜĞÜMLER

OLAYLAR:

1. Kiracı Meliha Hanım'ın, ev sahibi Celile Hanım'ın ricası üzerine on beş günlüğüne konaktan ayrılmaya razı olması.
2. Evin eski kâhyası Halil'in, eski hizmetkârı Kâşif'in, eski ahçıbaşısı Mehmet'in, bahçıvan Bayram ile kızı Neriman'ın Doktor Vecdi'nin konağa gelmeleri.
3. Ahmet'in çocukları Asuman ve Feyyaz rolünü oynamaları için parayla tutulan Ayşe ile Hasan'ın konağa gelmeleri.
4. Evin eski arabacısı Durmuş'un oğlu Ali'nin; evin hizmetkârları Halil, Mehmet ve Kâşif'in, Ahmet'in mallarını nasıl ele geçirdiklerini ev halkına anlatması.
5. Evin eski hizmetkârı Ethem'in, üç ay önce evi terkeden karısı Ayşe'yi evde görmesi. Ayşe'nin, onun karısı olduğunu inkâr etmesi.
6. Doktor Vecdi ile Celile Hanım'ın, Ahmet'e, akıl hastanesinde yirmi beş yıl yattığını hissettirmemek için bir plân hazırlamaları.
7. Hazırlanan plânın uygulamaya konulması.

²¹Zihni Kücumen, "Koca Bebek", Yeditepe Dergisi, S. 30, s.4

8. Ahmet'in eve gelmesi.
9. Ahmet'in, evdeki değişiklikleri, hemen farketmesi, şaşıması.
10. Kendilerini Meliha Hanım'ın annesi ve kardeşı olarak tanıtan iki kişinin konağa gelerek konakta kalmaya başlamaları.
11. Halil'in, Ali'yi evden attırmak, Ahmet'i tekrar delirtmek için plân hazırlaması.
12. Halil'in, plânı uygulamak için Ayşe'den yardım istemesi, Ayşe'nin öneriyi kabul etmesi, plânın uygulamaya konulması.
13. Ayşe'nin, gece yarısı Ali'yi yanına çağırması, bir süre konuşmaları, Ayşe'nin, plân gereği aniden bağıarak Ali'nin kendisine tecavüz etmek istediğini söylemesi.
14. Bir süreden beri Ayşe'yi takip eden Neriman'ın, Ayşe'yi susturarak etkisiz hâle getirmesi, Ali'nin odadan ayrılmasına yardım ederek plânı suya düşürmesi.
15. Neriman'ın; Halil ile Ayşe'nin Ahmet'e oynayacakları oyunun farkına varması, durumu hemen Ahmet'e anlatması.
16. Evdeki değerli eşyaların hırsızlar tarafından çalınması.
17. Ahmet'in hırsızları görmesi, ancak onların söylediği yalana inanarak ses çıkarmaması.
18. Halil ile Ayşe'nin, hazırladıkları plânın ikinci safhasını uygulamaya koymaları. Ayşe'nin, Ahmet'in karısı kılığında, Ahmet'in odasına girmesi.
19. Neriman tarafından daha önce uyarılan Ahmet'in, Ayşe'nin yüzündeki örtüyü kaldırması, Ayşe'yi görmesi. Kızının kendisine böyle bir oyun oynamasına anlam verememesi.
20. Ayşe'nin, bütün herşeyi Ahmet'e anlatması.
21. Meliha Hanım'ın gece yarısı konağa gelmesi.
22. Bayram'ın, evin soyulduğunu ev halkına haber vermesi.
23. Meliha Hanım'ın konaktakilere sataşması, konaktan ayrılması.
24. Celile'nin, hazırladıkları plânı Ahmet'e anlatması.
25. Ahmet'in; Halil, Mehmet ve Kâşif'ten para alarak Ali, Neriman, Bayram ve Ethem'e dağıtması.
26. Ayşe'nin, Ethem'e, karısı olduğunu itiraf etmesi, evi terketmesi.
27. Halil, Mehmet ve Kâşif'in evden ayrılması.
28. Ahmet'in, tekrar akıl hastanesine dönmesi.

DUĞÜMLER:

1. Duğüm: 1. olayla başlar, 21. olayla çözülür.
2. Duğüm: 2. olayla başlar, 27. olayla çözülür.
3. Duğüm: 4. olayla başlar, 11. olayla çözülür.
4. Duğüm: 5. olayla başlar, 26. olayla çözülür.
5. Duğüm: 6. olayla başlar, 7. olayla çözülür.
6. Duğüm: 8. olayla başlar, 28. olayla çözülür.
7. Duğüm: 10. olayla başlar, 16. olayla çözülür.
8. Duğüm: 11. olayla başlar, 12. olayla çözülür.
9. Duğüm: 13. olayla başlar, 14. olayla çözülür.
10. Duğüm: 15. olayla başlar, 19. olayla çözülür.
11. Duğüm: 16. olayla başlar, 17. olayla çözülür.
12. Duğüm: 17. olayla başlar, 22. olayla çözülür.
13. Duğüm: 18. olayla başlar, 19. olayla çözülür.
14. Duğüm: 19. olayla başlar, 20. olayla çözülür.
15. Duğüm: 21. olayla başlar, 23. olayla çözülür.

ŞAHIS KADROSU

AHMET:

Orta yaşlı bir erkektir. Aklî dengesi yerinde değildir. Karısı Fatma bir başka erkekle kaçınca akli dengesini yitirmiş, yirmi beş yıl bir akıl hastanesinde tedavi görmüştür. Bu süre içinde ailesinde pek çok değişiklik meydana gelmiştir. Oğlu ölmüş, kızı kaybolmuştur, annesi Celile büyük maddi sıkıntılara düştüğünden konağı kiraya vermiştir.

Yirmi beş yıl sonra Ahmet iyileşir, hastaneden çıkar. Ailesindeki değişiklikleri hem bir anda öğrenmemesi için annesiyle doktoru bir plân hazırlar. Ona, hastanede sekiz yıl kaldığını söylerler. Konaktaki yaşamı yirmi beş yıl öncesine döndürmeye çalışırlar. Ancak yine de Ahmet değişikliklerin farkına varır. "Eskiyle yeniye karıştırması onu komik durumlara düşürür." (s. 58,59)

Ahmet, küçük çocuklara benzer. Koca bir bebektir âdeta. Daima tutunacak bir dal arar. "Doktor Vecdi'nin bir an bile kendini yalnız bırakmasını istemez." (s.75)

Herşeyin ileri ve yeni olduğu bu dünyada huzur, sükun, kanaat, insaf, vicdan, sabır ve itidal gibi özelliklerin kaybolmasına uzulür. Duygusal bir karaktere sahiptir. İyilikseverdir. Akıl hastanesine gitmeden önce, bütün mal varlığını ele geçiren eski hizmetkârları Halil, Mehmet ve Kâşif'ten aldığı parayı; hizmetkârları Bayram, Neriman, kiracısı Mizrahi ve arabacısının oğlu Ali'ye, ileriki yaşamlarında maddi sıkıntıya düşmemeleri için verir. Yine, "kimsesiz çocukların sünnet edilmesi için Halil ve Mehmet'e talimat verir." (s. 167)

Ahmet, daima, dertsiz, tasasız geçen günlerinin özlemini duyar.

Kısacası Ahmet, orta yaşlı, aklî dengesi yerinde olmayan, buna rağmen son derece iyiliksever, sevecen, çocuk ruhlu, duygusal, manevi değerlere sıkı sıkıya bağlı bir eski zaman efendisidir.

CELİLE:

Yaşlı bir kadındır. Koruyucu kadın tipine bir örnektir. Oğlunu çok sever. Oğlu akıl hastanesine girinceye kadar hayatı bolluk içinde geçmiştir. Ancak daha sonra büyük maddi sıkıntılara düşmüştür.

Yirmi beş yıl boyunca akıl hastanesinde kalan oğlu Ahmet'in tekrar bunalıma düşüp aklî dengesini yitirmemesi için doktor Vecdi ile birlikte bir plân yapar. Oğluna yalan söyler. Ahmet, yalanı kısa süre sonra anlar. Tekrar delirir. Akıl hastanesine döner.

Celile Hanım'ın, oğluna, yararı yerine zararı dokunmuştur. Bu nedenle Celile Hanım'ın "koruyucu kadın tipinin olumsuz örneklerinden biri olduğu" söylenebilir. Celile Hanım, bilincsiz bir analık içgüdüyle hareket

etmiştir. Bu nedenle oğluna yararı yerine zararı dokunmuştur.²²

Kısacası Celile Hanım, aşırı duygusal, iyiliksever, oğlunun iyiliği için cırpıman, ancak bunda çok yanlış yollara sapan, gün görmüş, yumuşak başlı bir kadındır.

ŞAYESTE:

Hacı Fatinzâde ailesine yıllar yılı dadılık yapmış yaşlı bir kadındır. Evin Hanımı Celile'ye, ellerinde büyüttüğü Ahmet'e sonsuz bir saygı ve sevgisi vardır. Ev sahiplerini "velinimetleri olarak görür." (s. 27, 28, 29)

Şayeste, aynı zamanda evin ikinci hanımıdır. Her konuda söz sahibidir. Celile'yi âdeta kanatları altına almıştır, onu korumaya çalışır. Her işte onun en büyük yardımcısıdır. Bu özelliklerden dolayı Şayeste, Hacı Fatinzâde ailesinin bir üyesidir âdeta.

Ahmet'i kendi çocuğu gibi sever. Emri altındakilere emir vermeyi, davranışlarını düzeltmek için onları uyarmayı sever. Çabuk sinirlenir. "Haddini bilmeyenlere haddini bildirmek ibâdetten sayılır." sözünü kendine ilke edinmiştir.

Kısacası Şayeste, sadık, sevecen, iyilik sever, dürüst, prensip sahibi biridir.

MEHLİKA:

Genç bir kadındır. Evlidir. Maddeye herşeyden çok önem verir. Eşyalar ve bu eşyalar vasıtasıyla arkadaşlarına satacağı "caka" herşeyden önemlidir. Gösteriş düşkünüdür. Terbiye, ahlak, onun için hiçbir şey ifade etmez. Manevi değerlere önem vermez. Onun için önemli olan elle tutulan, gözle görülen şeylerdir.

²²Sevda Şener, Çağdaş Türk Tiyatrosu'nda Ahlak, Ekonomi ve Kültür Sorunları, s. 68

Mehlika, Avrupalı kadın tipine bürünmeye çalışan, dejenere olmuş, züppe bir kadındır. Herkesi dış görünüşüyle değerlendirir. Arkadaşları da tıpkı ona benzer. Dejenere ve züppedirler.

HALİL GUNDOĞDU:

Orta yaşlı, dolandırıcı bir erkektir. Fırsatçıdır. Efendisinin akıl hastanesine girişini fırsat bilmiş "sahte senetlerle Fatinzâde ailesinin mal varlığını üzerine geçirmiş, zengin bir komisyoncu olmuştur." (s. 31)

Herkesten üstün olduğunu düşünür. Bu düşüncesini daima açığa vurur. Bencil ve küstaktır. Herkese tepeden bakar.

Paraya herşeyden çok önem verir. Para onun için herşeydir. Saygı, sevgi, acıma, yardımseverlik... vb. değerler ona hiçbir şey ifade etmez. İnsanları amacına ulaşmak için kullanmaktan çekinmez.

ALİ:

Genc bir erkektir. Hukuk Fakültesi son sınıf öğrencisidir. Fatinzâde ailesinin eski arabacısı Durmuş'un oğludur. Oldukça zekidir. Fatinzâde ailesinin başına gelenleri kısa zamanda çözer, suçluları ortaya çıkarır.

Ali, haksızlıklara tahammül edemez. Mantıklı, zeki, çalışkan bir insandır.

AHMET KARAVEZİRZADE:

Orta yaşlı bir erkektir. Dolandırıcıdır. Hizmetkârı olduğu ailenin bütün mal varlığını ele geçirmiştir. Hileyle elde ettiği paralarla "sonradan görme bir apartmanlar kralı" olmuştur. "Sadrazam ailesine mensup olduğuna dair uydurduğu yalana herkesi inandırmaya çalışır." (s. 25)

KÂŞİF DİL:

Orta yaşlı bir erkektir. Dolandırıcıdır. Eskiden Hacı Fatinzâde

ailesinin yanında çalışmıştır. Ailenin acı sona uğramasında büyük rolü vardır.

Yemeye, icmeye, eğlenmeye çok düşkündür. Bukalemun gibidir. Her kılığa hemen girer. Amacına ulaşmak için her önüne gelene dalkavukluk etmekten çekinmez. "Elektrik idaresinde şube müdürü olabilmek için her fırsatı değerlendirmiş, türlü oyunlara başvurmuştur." (s. 37)

Kâşif Dil kısaca, "etek öpen, bahşiş dilenen, dil döküp kulâh kapan, masumları sefâhata alıştıran, müdiri umum evlerine sebze taşıyan" (s.37) bir dalkavuk, dolandırıcı ve bukalemundur.

BAYRAM:

Yaşlı bir erkektir. Arnavut asıllıdır. Kızı Neriman ile birlikte köyde yaşar. Eskiden yanlarında çalıştığı Hacı Fatinzâde ailesine sonsuz bir sevgi ve saygı besler. Vefalıdır. İyiliksever, sevecen, sadık, dürüst, elindekiyle yetinen bir insandır.

AYŞE:

Genc bir kadındır. Bir hayat kadınıdır. Patronu onu bir mal gibi kullanır. Kendini rüzgârın esintisine bırakmıştır. Rüzgâr nereye savurursa oraya gider. Her gittiği yerde ayrı kılıklara bürünür. Ayşe, sahte nikahla evlendiği kocasının parasını almış, daha sonra onu terketmiştir.

Ayşe ne istediğini bilmeyen bir kişidir. Bazen yaşadığı hayatı benimsediğinden, mutlu olduğundan söz ederken, bazen de kötü bir kadın olmaktan büyük utanc duyduğunu söyler. Bir bataklığın içinde çırpınıp durur.

HASAN:

Genc bir erkektir. Üniversite öğrencisidir. Üniversitede iki yıl üst

Uste sınıfta kalınca, babası maddi desteği çekmiştir. Maddi sıkıntıya düşünce, gazeteye, kendisine bakacak, maddi destek verecek bir kadınla evlenmek istediğine dair ilân verir. İlâna cevap bir kadınla altı ay boyunca beraber yaşar. Kadın, eğlenceye düşkündür. Son derece kötü ahlâklı bir insandır. Kadın, altı ay boyunca Hasan ile gönül eğlendirir, daha sonra onu kapı dışarı eder. Hasan, Üniversitenin kapısına bir daha yanaşmaz. Careyi icki içmekte bulur.

Hasan; maddi zorluklar içinde kıvranan, kadına, eğlenceye düşkün, manevi değerleri yitirmiş, belli bir amacı olmayan bir insandır.

DİL - ANLATIM:

Eser, yazarın başarılı oyunlarından biridir. Bu başarıda konunun yanısıra dil ve anlatımın da önemli bir yeri vardır. Eserde, sıkca geçmişe dönülerek geçmişle yaşanan zaman arasında karşılaştırmalar yapılıyor. Esere kuvvetli bir nostalji hâkim.

Yazar, kendi düşüncelerini, eserin baş kahramanı Ahmet vasıtasıyla ifade etmiştir. Şahısları, karakterlerini en iyi verecek şekilde başarıyla konuşturmuştur. Şahısları tanıtmak, onlar hakkında bilgi vermek için ayrıca araya girmeye gerek görmemiştir.

Yazar, oyunda, Arapça, Farsça kelimelere, tamlamalara yer vermişse de bunların eserdeki ağırlığı pek fazla değildir. Anlaşılmayı kolaylaştırmak için yazar, kısa cümleler kurmaya özen göstermiştir.

Kısacası özetlemek gerekirse, esere, anlaşılır, akıcı bir dil, anlatım hâkimdir.

PAYDOS

ESERİN KİMLİĞİ:

Paydos, Kardeş Matbaası, İnkılâp ve Aka Kitabevleri Koll. Şti. İstanbul 1972, 216 sayfa, 3 perde, sırasıyla 9, 15, 7 meclis.

Cevat Fehmi Başkut'un 1948 - 49 yılında yazdığı ve babasının "aziz ruhuna ithaf ettiği" (s. 4), ilk defa 1964 - 65 tiyatro mevsiminde İstanbul Şehir Tiyatrosu'nda temsil edilen bu eser, aynı zamanda Atina Devlet Tiyatrosu'nda da sergilenmiş, hem yazıldığı yıllarda hem de daha sonraki yıllarda konusuyla Türk tiyatrosunun en gözde, en popüler oyunlarından biri olma özelliği korumuştur.

ÖZET:

Öğretmen Murtaza, yıkık, dökük bir konakta oturmaktadır. Konak, annesinin bankadan aldığı borç para ile alınmıştır. Konak alındıktan iki yıl sonra annesi ölünce, konak ile kabarık banka borcu Murtaza'ya kalır. Murtaza, konağın her odasını ayrı ayrı kiraya vererek borcu kapatmaya çalışırsa da başaramaz. Topladığı paralar bu borcu karşılamaz. Ailesinin geçimine zor yeten maaşından, borcun ödenmesi için para ayırınca bütçünün sıkıntıya düşer.

Sinirli ve sert bir yapıya sahip olan karısının aksine, Murtaza daima yumuşak, kendini mesleğine adanmış idealist bir öğretmendir. Butün dünyasını öğrencileri üzerine kurmuştur.

Murtaza, bir gün carşidan eve dönerken, yıllar sonra bir öğrencisiyle karşılaşır. Öğrencisinin Tekel'de müfettiş olduğunu öğrenen Murtaza bundan gurur duyar. Durumu, eve gelince karısı Hatice'ye anlatır. Murtaza için bir gurur vesilesi olan bu durum, Hatice için utanılacak bir durumdur. Hatice, "talebesi müfettiş olduğu halde kendisinin hâlâ öğretmen olarak süründüğüünü" (s. 11, 12) kocasının yüzüne haykırır. Murtaza, Hatice'nin bu tür sözlerine alışkındır. O, mesleğinin kendisine

verdiği manevi mutluluğu herşeyden üstün tuttuğunu tekrarlar durur.

Hatice, oğlu Rıdvan'ın da kendisiyle birlikte sıkıntı çekmesine engel olmak için, "onu bakkal Hacı Hüsamettin'in kızı Nazan ile evlendirmek ister, bu uğurda elinden gelen bütün gayreti gösterir." (s. 15)

Bu arada Murtaza'nın oğlu Rıdvan, Edebiyat Fakültesi'nin felsefe bölümünden mezun olur. O gün, Murtaza'nın en mutlu günüdür. Murtaza, oğlunun da kendisi gibi öğretmenlik yapmasını ister. "bundan gurur duyacağını söyler." (s. 36)

Hatice, oğlunun öğretmenlik yapmasına karşı çıkar. Konunun daha detaylı olarak görüşülmesini engellemek için hemen, Murtaza'ya Muhtar Hasan'ın geldiğini haber verir. "Muallim Murtaza, hayatta yalnız iki insan tanımıştır ki karşılarında iradesine hakim olamaz. Birisi karısı, öteki bundan evvel köy muallimliği yaparken tanıdığı eski muhtar. Birisinden ne kadar çekinirse öbüründen o kadar nefret eder. Muhtar Hasan, muallimin bütün isyanlarını, kin ve nefretini, hiddet ve şiddetini kilitlediği demir mahzenin anahtarıdır. Köyde muallimlik yaptığı on sene zarfında onunla daima cenkleşmişler, bir dakika durup dinlenmeden cekişip boğazlaşmışlardır. Birbirlerinin ölesiye düşmandırlar. Hâlen aralarında hukuk ve ceza mahkemelerinde görülmekte olan iftira, darp, hakaret, emniyeti suistimal vesaire davaları mevcuttur." (s. 37,38)

Muhtar Hasan, Murtaza'ya, bir define meselesinden dolayı evlerine geldiği yolunda bir yalan uydurur. " (s. 59, 60) Murtaza, bu define hikayesine inanır. Gerçekte Muhtar Hasan, köyün yakınındaki çiftliğin sahibi olan Hacı Hüsamettin ve Hatice tarafından parayla tutulmuştur. O, Murtaza'ya öğretmenlikten bakkallığa geçmesi için gerekli olan sermayeyi, "kazıdan çıktı" yalanıyla vermek için hazırlanan bir planın parçasıdır.

Muhtar Hasan, kızı Ayşe, köylülerden İbrahim ve Ömer ile birlikte Murtaza'nın evine yerleşir. Durumdan haberi olan İbrahim ile Muhtar Hasan, hic bir şeyden habersiz olan Ömer'i de yanlarına alarak bahceyi kazmaya başlarlar.

Bu arada Hacı Hüsamettin ile karısı Safinaz, Nazan ile Rıdvan'ın evlilik meselesini görüşmek için Murtaza'nın evine gelirler. Hüsamettin'in tek amacı, Murtaza'yı öğretmenlikten istifa ettirip kendisi gibi bakkal yapmaktır. Bu amacına ulaşmak için Murtaza'yı iyiden iyiye kışkırtır. Ancak Murtaza mesleğine son derece bağlıdır. "Kendini başka bir meslekte düşünemez. Hüsamettin'in teklifini reddeder." (s.78, 79, 80)

Hatice, Murtaza'nın, Hüsamettin'in teklifini geri cevirmesine çok sinirlenir. Yine Murtaza ile kavga eder. O sırada Hasan, altın bulduğunu söyleyerek Murtaza'yı şaşırtır. Hatice bulunan altınların (gerçekte Hacı Hüsamettin'in verdiği altınlar) bir kısmıyla evin eşyaların yeniler.

Hatice, Rıdvan'ı Nazan ile evlendirmekte kararlıdır. "Bu nedenle, Hasan'ın Rıdvan'a aşık olan kızı Ayşe'den yardım ister." (s.109, 110) Ayşe, Hatice'nin bu teklifini kabul eder ve Rıdvan'la sevgili rolünü oynamaya başlarlar. Murtaza, Rıdvan ile Ayşe'nin günden güne birbirlerine yaklaştıklarını görünce iyice cileden çıkar. Bunun, Muhtar Hasan'ın bir oyunu olduğunu düşünür. Hatice, Rıdvan'ı Ayşe'den ayırmanın tek yolunun Nazan ile evlendirmek olduğuna Murtaza'yı inandırmaya çalışırsa da, Murtaza, bu teklife yanaşmaz.

Bu sırada Murtaza'nın öğrencilerinden biri, balıkçı Ahmet'in oğlu Cahit, sınıftaki öğretmen sandalyesinin üzerine iğne koyar. Murtaza, iğnenin üzerine oturunca acıyla kalkar ve Cahit'in kalçasına bir kaç tokat atar, olayı geçiştirmeye çalışır. Ancak çocuk aniden "kulağım sağır oldu" diye tepinmeye başlayınca, Murtaza neye uğradığını şaşırır. Çocuk hastaneye götürülür, kulağının sağır olduğu anlaşılır. Okul müdürü, sınıftaki diğer öğrencilerin ifadesini alırken, birkaç öğrencinin, "öğretmenin, Cahit'in kulağına vurduğu" yolunda ifade vermesi Murtaza'yı bilsütün şaşkına çevirir.

Hatice, işin aslını ortaya çıkarmak için çocuğun annesi ve babasıyla görüşmeye gider. Balıkçı Ahmet'ten, Kâmile ve Cahit'in iki günden beri eve uğramadığını, Cahit'in ise, yıllardan beri, gecirdiği kızamıktan dolayı sağ

kulağının işitmediğini öğrenir. Hatice, durumu Murtaza'ya anlatır. Ancak iş işten geçmiştir. Kâmile, bir avukat tutarak mahkemeye başvurmuştur.

Ayşe, Murtaza'nın kiracısı yaşlı Salih Usta ile konuşurken, onun kendi öz babası olabileceğine dair ipuçları elde eder. Muhtar Hasan ile konuyu görüşmeye gider.

Bu sırada, Murtaza'nın eskiden gazeteci – yazar olan, ancak daha sonra istifa ederek kumaşçılık yapan arkadaşı Muhittin, Hatice'yle, Murtaza'nın durumunu görüşür. O, "Murtaza'nın yapacağı en akıllıca işin istifa etmek olduğunu düşünür." (s. 110)

Muhittin de, devrin gidişine ayak uydurmuştur. "Yaşayabilmek için serbest mesleğe atılmanın şart olduğunu düşünür, buna kendini ve yağcılık yapan profesör arkadaşını örnek gösterir." (s. 157)

Murtaza, gazetelerde "cani" manşetiyle çıkan boy boy resimlerini gördükçe, kendisi hakkında yazılan yazıları okudukça çılgına döner:

"Murtaza:

– İşte bunca yıllık emeklerimin mükâfatı... Aman yarabbi ne güzel netice... Anlamıyorum." (s. 166, 167)

Murtaza, Muhittin'in "istifa" önerisine önce karşı çıkarsa da oğlunun geleceği söz konusu olunca buna razı olur ve istifa dilekçesini yazar. Bir ay sonra Murtaza, Muhittin'in hissettirmeden verdiği sermaye ile bir bakkal dükkanı açar. "Hüsamettin, Murtaza'ya mesleğin inceliklerini öğretmek için el ovuşturup bakkalın etrafında dolaşır." (s. 182, 184, 185) Ancak Murtaza, Hüsamettin'i dinlemez, doğruluk ve dürüstlükten ödün vermez. Bir yandan bakkallık yaparken, bir yandan da elinden eksik etmediği kitaplarını okur. Ancak, onun için kitap okumak bile suç olmuştur. Hüsamettin, "Murtaza'yı kendisine benzetebilmesine tek engel olarak gördüğü kitapları gördükçe Murtaza'nın üstüne üstüne gider." (s. 186)

Bu sırada Ayşe, Hasan ile konuşmuş, asıl babasının Salih Efendi olduğunu ortaya çıkarmıştır. "Buna en çok sevinen Murtaza olur" (s. 199)

Ayşe ile Rıdvan evlenmeye karar verirler. Rıdvan, bu kararlarını babasına açıklar. Murtaza, iki sevinci üst üste yaşar, Ayşe ile Rıdvan'ın evlenmelerine izin verir.

Muhittin ise, işini gücünü bırakıp Murtaza'nın başına gelen olayları araştırmaya başlar. Sonunda, "meselenin iç yüzünü anlar, Murtaza'ya anlatır." (s. 207, 208) Butün olup bitenlerin Hacı Hüsamettin'in hazırladığı oyunun birer parçası olduğu anlaşılır. Cahit'in annesi Kâmile ile köylü İbrahim hemen tutuklanır.

Butün bu olup bitenler, Muhittin'in anlattıkları, artık mini mini öğrencilerinin arasına dönebileceği haberi Murtaza'nın aklını başından alır. "Murtaza, öğrencilerine kavuşacağı günün hayâlini kurmaya başlar." (s.211)

Ancak, Murtaza'nın bu sevinci uzun sürmez. "Hatice, Hacı Hüsamettin'in, bakkal dükkânı açmaları için kendilerine verdiği borçtan bahseder" (s. 213)

Murtaza, Hatice'nin söylediklerine inanmaz. Bunu, kendi sonu olarak görür. Muhittin'in yardım teklifini reddeder.

Murtaza, karanlık bakkal dükkânında, hayatta bir daha dönemeyeceği okulunun, sınıfının, mini mini öğrencilerinin hayâlini kurar, onlara son bir kez daha ders verir, aynı zamanda onlarla vedalaşır. Oyun, Murtaza'nın bu dersiyle biter:

"Murtaza:

– Kağıt kalem alın çocuklar... Yazdıracağım parçanın adı mektep... Fatma... Yine burnun akıyor. Mutlaka her zamanki gibi yine mendilin yoktur. Al, sil bakayım, mini mini yaramaz... Sonra sana pis çocuk derler, ayıptır. Evet, yazdıracağım parçanın adı mektep... Çocuklar mektebi sevin, okumayı sevin... Hayatta en temiz yer burası, en güzel şey okumak... Sonra ikisini de çok, pekok arayacaksınız... Dışarı karanlık, gürültülü, korkunc... Oh, buranın havasında bile bir başka koku var. Sükun ve huzur kokuyor. Ağrıdan sızlayan başım dinleniyor. Mektebinizi sevin, mualliminizi sevin çocuklar...

Ooo, vaktin nasıl geçtiğini duymadık. Bakın duduk öttü. Ders bitti, artık bitti. Haydi çocuklar paydos!.." (s. 216)

KONU:

Paydos, "İkinci dünya savaşı ile bozulan iktisadi ilişkiler içinde dürtüst kalmaya çalışan idealist bir öğretmenle çıkarıcılığı ön plana almış olan muhtar ve bakkalın karşı karşıya getirildiği eserdir." ²³

C. Fehmi, Paydos ile; yalana, düzene, çıkarıcılığa, manevi değerlere karşı çıkmıştır. Yazar, gerçek erdemlerle birlikte bilimin de değerini yitirmesinden, toplumun varlıklı karaborsacıyı dargelirli bilim adamından üstün tutmasından yakınmaktadır. Yazar, Muhittin şahsında bu endişelerini dile getirmiştir.

Dar gelirli, en vazgeçilmez ihtiyaçlarını temin etmekte zorluk çekerken, esnaf pahalılığa ayak uydurabilmekte, sattığı malın fiyatını arttırarak geçimini sağlamaktadır. Bu yüzden serbest meslekler en rahat meslekler olmuştur. Oyunda öğretmen Murtaza'nın karısı, kocasının bakkal olmasını, yani düzene ayak uydurmasını ister. Murtaza ise öğretmenlik mesleğine bağlı, öğrencilerini seven, eski değerlerin yoğurduğu idealist kişidir. "Yazar; onun bu yeni güçlerle savaşını ve yenik düşmesini canlandırmıştır. Yazar; vurguncunun, çıkarıcının, kaba, görgüsüz ve okumamış olduğunu, parasının verdiği gücü çevresindeki namuslu insanları yıpratmakta kullandığını, fakat bu durumun toplum vicdanını rahatsız bile etmez olduğunu belirtmiştir." ²⁴

Yazar, Paydos'da aynı zamanda bilincsiz insanların olaylar karşısındaki tutumunu da gözler önüne sermek istemiştir. "Cevat Fehmi'nin Paydos'unda öğretmeni, Soygun'unda yargıcı kara kişilerin düzenine karşı

²³Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, Dergah Yayınları cilt 1, s. 346.

²⁴Sevda Şener, Çağdaş Türk Tiyatrosunda Ahlak, Ekonomi Kültür sorunları, s. 67

yalnız bırakanlar işte bu bilincsiz insanlardır. Öğretmen, bir çocuğu döverek sağır ettiği, yargıcı, rüşvet aldığı iddiasıyla suçlandığı vakit toplum bu iftiraya inanmaya hazırdır. Toplumun bilincsizliğinden cesaret alan bu düzenci kişiler kara çalmayı bir silah olarak kullanırlar."²⁵

İsmail Habib Sevrük, bir makalesinde, Calıkuşu ile Paydos arasında bir paralellik kuruyor. Murtaza ve Feride'yi karşılaştırıyor.

"Calıkuşu, Feride ile muallimliğin hanım tipini ele almıştır. Cevat Fehmi'nin Paydos'u da Murtaza ile aynı mesleğin erkek tipini yaratmıştır. Calıkuşu ilktir ancak kendinden sonraki romanları gölgede bırakacak bir yükseklikte kalmıştır. Paydos ise, yazarın evvelki beş piyesi ile karşılaştırma imkânı bırakmayacak kadar coşkun bir rağbet görmüş, hemen hemen bütün ülkede defalarca oynanan bir piyes olarak rekor kırmıştır.

Türkiye'de bu kadar geniş çaplı rağbet kazanan esere gösterilen rağbetin sebebi öğretmeni konu alması mıdır? Hayır, piyes bu bakımdan Calıkuşu ile ayrılıyor. Paydos'ta Murtaza Bey'in öğretmen olması cazibeyi arttıran vesile olduysa da eserde ki cazibenin esas sebebi olmamıştır."²⁶

Toplumda itibar gören değer ve unsurların farklılaşması, okumuş - kültürlü insanın zirveden en aşağıya düşmesi, maddi imkânsızlıklar içinde kavranması, bunun yanı sıra "elif'i direk zanneden" cahil - kültürsüz insanların zirveye tırmanması, zevk - sefa içinde yüzmesine parmak basılması, kanayan bir yaranın ortaya çıkarılması, eserin bunca rağbet kazanmasının esas sebebidir, diyebiliriz.

ANAFİKİR:

Yazar bu oyunda, toplumda okumanın gitgide değer kaybetmesinden duyduğu endişeyi dile getiriyor. Zirvedeki okumuş kültürlü insanların aşağıya, aşağıdaki cahil - kültürsüz insanların zirveye tırmasını toplumsal acıdan değerlendirerek, toplumun içinde bulunduğu duruma endişe ile göz

²⁵A.g.e, s. 135.

²⁶İsmail Habib Sevrük, "Paydos", Cumhuriyet, 1 Nisan 1949, s.6

atıyor. Şu mesajı oyun vasıtasıyla seyirciye, okuyucuya ulaştırmak istiyor.

Okumak, bir toplumun ileri gitmesinde en önemli şarttır. Bir hamur misali, kendilerine teslim edilen yeni nesli şekillendiren öğretmenler ise toplumun temel taşlarıdır. Onlar, yeni nesle verecekleri eğitimle, benimsetecekleri ideallerle toplumun ilerlemesinde önemli pay sahibidirler. Onlar, karanlıklar içindeki insanlığı aydınlatan birer meşaleyken, onların ekonomik bakımdan elini kolunu bağlamak, sefaletle sürüklemek, "elif harfini direk zanneden" kör cahillerin ayakları altında ezdirerek bu meşaleyi söndürmek, toplumu edebi karanlığa sürüklemek değildir de nedir?

ŞAHİS KADROSU

MURTAZA:

Elli beş yaşlarında bir erkektir. Evli ve bir çocuk babasıdır. İlkokul öğretmenidir. Yazar, onu şöyle tanıtıyor:

"Muallim Murtaza ufak tefektir. Korkak gibi görünür. Fakat hakikatte yulgın, bezgin, feylesoftur. Yüzde doksandokuz onda dokuzunuzun olduğu kadar sinirlidir amma bunu belli etmemeye çalışır. Bazı yıpranmış elbiseler vardır ki görür görmez derhal "yapıldığı zaman çok iyi kumaşmış" deriz. Onun gibi bizim muallim için de bu mihnet çekmeseymiş neşeli adammış hükmünü verebiliriz." (s. 9)

Murtaza, son derece mesleğine bağlıdır, mesleğini çok sever. "Memleketine en iyi hizmeti mesleğiyle yaptığına inanır." (s. 83, 84)

Hayatını öğrencilerine adamıştır. Tek amacı onları en iyi şekilde yetiştirmektir. "Yetiştirdiği öğrencelerin meslek sahibi olmaları onun için en büyük övünç kaynağıdır." (s. 10)

Mesleğini çok seven Murtaza, bir tuzağa kurban gidince, gazetelere manşet olunca, "bunca yıllık emeğinin karşılığının bu olmaması gerektiğini

düşünerek isyan eder." (s. 167)

Murtaza , son derece yumuşak başlı, irâdesine hakim olabilen bir insandır.Ancak,hayatta yalnız iki insan karşısında irâdesine hâkim olamaz. Biri karısı Hatice, diğeri daha önce köy öğretmenliği yaparken tanıdığı eski muhtar. Birinden ne kadar çekinirse ötekinden o kadar nefret eder. Muhtar Hasan, Murtaza'nın bütün isyanlarını, kin ve nefretini, hiddet ve şiddetini kilitlediği demir mahzenin anahtarıdır. Köyde öğretmenlik yaptığı on sene zarfında onunla daima savaşmıştır, bir dakika durup düşünmeden çekişip boğazlaşmışlardır. Birbirlerinin ölesiye düşmandırlar.

Kendisini, öğrencilerinin babası olarak görür. Çok sevdiği mesleğinden, oğlunun siciline " babası, meslekten çıkarılmış bir öğretmendir " şeklinde bir notun düşülmemesi için ayrılmıştır.

Murtaza,cok sevdiği mesleğinden ayrılmaya mecbur kalınca bakkal olur. Bakkallıktan çabuk zengin olmanın yolları konusunda Hacı Hüsamet'in verdiği "nasihatlere" şiddetle karşı çıkar. " Bu nasihatler onun doğruluk,dürüstlük,namus prensipleriyle tam bir tezat teşkil eder." (s.184,185)

Kısacası Murtaza, kendini mesleğine adanmış, son derece yumuşak başlı, sevecen,irâdesine hâkim, namuslu, dürüst,ailesini çok seven, bütün öğrencilerine baba şefkatiyle yaklaşan bir insandır.

HATİCE:

Elli yaşlarında bir kadındır. Evlidir. sinirli, sert, mütehakkim bir kadındır. Yürüyüşünden konuşmasına kadar herşeyiyle bir erkeği andırır. Mukadderatın kendilerine çizdiği yoldan daima kocasını mesul tutmuştur. Onun kendisine karşı gösterdiği yumuşaklıkla daha fazla şımarmıştır. Günde en az birkaç kere kavga çıkarmaya çalışır. Hiçbir şeyden memnun olmaz. Hiçbir şeyi fazla sevmez. Âdeta, daima şikayet etmek için yaratılmıştır. Her an yeni kavga mevzuları icat edip biriktiren gürültülü bir makinaya benzer. "Daha iyi bir yaşam özlemi içindedir. Yaşadığı

hayattan memnun değildir." (s. 13, 14, 15, 16)

Herşeyi para ile ölçer. Manevi değerler onun yanında daha az değerlidir. Oğlunun da Murtaza gibi beş parasız, maddi sıkıntılar içinde kıvranan bir öğretmen olmasını istemez. Bakkal Hacı Husamettin'in kızı Nazan'ı "bulunmaz bir kısmet" olarak görür, "onu oğluyla evlendirmek için caba gösterir." (s. 108)

Kısacası Hatice, hiçbir şeyden memnun olmayan, sürekli şikayet eden, sinirli, sert, mütehakkim, şımarık, paraya her şeyden çok önem veren bir kadındır.

RİDVAN:

Yirmi üç yaşında bir gençtir. Edebiyat fakültesi felsefe bölümü mezunudur. Uzun boylu, yakışıklı ve hayâlderesttir.

Babası Murtaza'ya göre Rıdvan; herkesin çocuğundan başkadır. Uğrunda katlandıkları fedekârlıkların daha nicelerine değer. Babası Rıdvan'a sabah kahvaltısı yedirebilmek için yıllardan beri sabah kahvaltısı yapmaz olmuştur. Katlanılan her fedekârlık Rıdvan'ın daha iyi bir geleceği olması yolunadır.

Rıdvan, uzaktan kumanda edilen robotlara benzer. Kendi hakkındaki kararları tek başına veremez. Annesi karar verir, Rıdvan uygular.

MUHTAR HASAN:

Altmış yaşlarında bir erkektir. Kısa boylu, köse sakallı, oldukça cirkin biridir. Orta Anadolu şivesiyle konuşur.

Yazar onu şöyle tanıtıyor:

"Hilekârlığı ve sinsiliği denebilir ki kulaklarının iriliğinden, burnunun üzerindeki et benden daha evvel göze carpar. Bu herifin Ayşe gibi güzel, Ayşe gibi saf bir kızın babası oluşuna şaşmamak kâbil değildir." (s. 38)

Öğretmen Murtaza ile aralarında bitmek tükenmek bilmeyen bir cekişme vardır. "Muhtar Hasan, ceza kanununu madde madde ezberleyerek etrafındakileri ezmek, kendine bağımlı hâle getirmek için elinden geleni yapmıştır." (s. 39, 40)

Kısacası Muhtar Hasan, bencil, çıkarıcı, insanları sömüren, insanları zor duruma düşürmekten hoşlanan, merhametsiz, ahlâki, manevi değerlere önem vermeyen bir insandır.

AYŞE:

Yirmi beş yaşlarında genç bir kızdır. Romantiktir. Oldukça zeki ve güzeldir. Köyde yetişmesine rağmen "köylü kız" tipinden hayli uzaktır. Okuma yazma bilir, okumayı çok sever. Bir hayal dünyasında yaşar.

Yazar, onu şöyle tanıtıyor:

"Ayşe'yi kısaca tarif etmek gerekirse saf, boyasız bir güzellik altında derin bir hassasiyet diyebiliriz. İstanbul şivesine pek uymayan bir şive ile konuşur. Fakat bu konuşmanın bazen bir şiirden farksız olduğunu görerek hayretle duruyoruz. Ayşe zaten cahil bir köy kızı sayılamaz. Sivriköy'de on çocukluk yılını muallim Murtaza ailesinin içinde geçirmiş, muallim karısı tarafından terbiye edilmiş, muallim tarafından okutulmuştur. Muallimin oğluna ait romanların en hararetli okuyucusunun Ayşe olduğunda ilave edersek, onun bilgi seviyesi karşısında duyduğumuz hayrete sebep kalmaz. Bu vasıtaları haricinde Ayşe bazen acı bir ihtihza ve ağır bir hiciv diliyle konuşur" (s. 46, 47)

Ayşe, umitsiz bir aşkla Rıdvan'ı sever. Her vesileyle, ona bu aşkını anlatmak ister.

Kıacası Ayşe, saf, duygusal, sevgi dolu, dürüst, düşündüklerini hemen söyleyen, okumayı seven, hayâlperest, son derece güzel bir kızdır.

HACI HUSAMETTİN TUCCAROĞLU:

Altmış yaşlarında bir erkektir. Evlidir, bir kız babasıdır. O, savaşın

zengin ettiği sabık bir mahalle bakkalıdır. Savaşın, zengin ederken aynı zamanda şımarık, küstah, mağrur ettiği bir adamdır. Kendine dindar bir görüntü vermek ister. Ancak dindarlığı sürekli olarak söylediği "Allah şükür" sözünden daha ileriye gitmez. Paradan başka bir şey düşünmez. Halk arasında yaygın olarak kullanılan "dini, imânı para" sözü âdeta onun için söylenmiştir. O, maddi ve manevi tüm kıymetlerin yalnız para ile ölçüleceğine inanır.

Yazar, Hacı Hüsamettin'i şöyle tanıtıyor:

"Gövdesi, bir ağaç gövdesi gibi dimdik, ip gibidir. Vücudunun çizgileri o kadar kaba ve serttir ki bir bakıma yeni ressamların yaptıkları insan resimlerine benzer. Hic gülmez. Siyah ve sert sakal yüzünü öylesine kapatmıştır ki hiddeti bile yalnız gözlerinin büyümesinden, saklının titremesinden ve boyun damarlarının şişmesinden anlaşılır. Konuşmaz, güler. Elinde kehribar tesbihi eksik olmaz. İkide bir pehlivan narası halinde "Allah şükür" diye bağırır. Dindar bir adam sanırsınız, halbuki millî koruma mahkemelerinde ihtikârdan ve mağşuş mal satmaktan tam sekiz defa mahkum olmuştur" (s. 69)

"Okumanın gereksizliğine inanır. Adam olmanın okumayla olmayacağını savunur" (s. 80)

"Hileli mal satmakta, müşteriye dolandırmakta üstüne yoktur." (s. 177, 178, 179)

Dolandırıcılık, onun vicdanını kesinlikle rahatsız etmez. "O,"para kazandıran her yola başvurmalıdır." sözünü kendine ilke edinmiştir." (s. 181)

SAFİNAZ:

Elli yaşlarında bir kadındır. Evli ve bir çocuk annesidir. Dış görünüşüyle asıl karakteri birbiriyle tamamen tezat teşkil eder. Acımasız kocasının elinde bir balmumu gibi yumuşamış, ezilmiş bir zavallı mahlûk hissini verir. Son derece terbiyeli ve sessiz görünür. Her ne kadar kocasının yanında ona boyun eğerek gibi görünürse de o bildiği gibi hareket etmekten geri kalmaz. "Kafasına koyduğunu yapar." (s. 99, 100)

Sonradan görme bir kadındır. "Tek övünc kaynağı, hileli yolla kocasının elde ettiği mal, mülktür." (s. 81)

MUHİTTİN:

Elli yaşlarında bir erkektir. Yazardır. Ancak, yazarlıktan kazandığı para geçimini sağlamaya yetmeyince kendine daha çok para kazandıracak olan esnaflığa geçer. O da çağa ayak uydurmuştur. Okuyarak cebi delik, beş parasız kalmaktansa esnafılık yapıp çok para kazanmayı tercih eder.

"Muhittin:

- Sizin anlayacağınız cemiyette muvazene bozuldu, kantarın topu kaçtı... Muallim misin, muharrir misin, san'atkâr mısın, âlim misin seni bekleyen sefalet ! Hamal mısın, bakkal mısın, marangoz veya dülger misin, seni bekleyen refah, servet ! Okumak kabahat oldu Hatice Hanım, kabahat. " (s. 156, 157)

DİL - ANLATIM

Bu oyunun, Cevat Fehmi'nin oyunları içinde anlatım bakımından özel bir yere sahip olduğunu söylemek mümkündür. Yazar, olayları en ilginç yönleriyle ortaya koymasını bilmiştir.

Yazar, oyunda, her mecliste yeni bir şahsı ortaya çıkarıyor. Onu, fiziki, sosyal, psikolojik yönlerden en carpıcı özellikleriyle tanıttıktan sonra oyuna devam ediyor. Sonraki bölümlerde, sahnelerde şahısların bu anlatılanlar doğrultusunda hareket ettiklerini, davranışlarıyla, konuşmalarıyla âdeta kendileri hakkında yazarın söylediklerini doğrulamaya çalıştıklarını görüyoruz.

Şahıslar, oyunun başından sonuna kadar aynı kişilikte. Onların bu kişiliği muhafaza etmeleri, karşılaştıkları olayların davranışlarında bir değişikliğe yol açmaması normal olmayan bir durum olarak göze carıyor.

Yazar bu oyunda, kolayca anlaşılacak bir konuşma dili kullanmıştır. Yabancı kelime ve tamlamalar, eserde yok denecek kadar

azdır.

Diğer oyunlarda olduğu gibi bu oyunda da bazı sözcükler yanlış yazılmış: gectikcec (s. 16), Otuup (s. 30), bahdededilmeye (s. 33), caktan (s. 34), ceckinirse (s. 37), admaları (s. 60), gleecek (s. 128). Hata'ya kadar gidip geleceğim (s. 158), komşnu (s. 183).

OLAYLAR VE DÜĞÜMLER

OLAYLAR

1. Murtaza'nın, yolda, müfettiş olan bir öğrencisini görmesi.
2. Durumu Hatice'ye anlatması, tartışmaları.
3. Rıdvan'ın Üniversiteyi bitirmesi.
- 4b Rıdvan'ın Nazan ile evlendirilmek istenmesi.
5. Muhtar Hasan'ın Murtaza'nın evine gelmesi.
6. Plân gereği, Hasan, İbrahim ve Rıdvan'ın Murtaza'nın evinde define aramaları.
7. Plân gereği, bahçede altın bulunduğunun söylenmesi.
8. Cahit'in, Murtaza'nın sandalyesine iğne koyması, Murtaza'nın Cahit'i hafifce dövmesi.
9. Cahit'in hastaneye kaldırılması, Kâmile'nin dava açması.
10. Murtaza için soruşturma başlatılması, Murtaza'nın istifa etmesi.
11. Murtaza'nın bakkallığa başlaması.
12. Ayşe'nin, Salih Usta'nın kızı olduğunun anlaşılması.
13. Ayşe ile Rıdvan'ın evlenmeye karar vermeleri.
14. Yapılan soruşturma neticesinde Kâmile ile İbrahim'in tutuklanması.
15. Hatice'nin, Hacı Husamettin'den borç aldıklarını Murtaza'ya söylemesi.
16. Tekrar öğretmenliğe dönme hayâlleri kuran Murtaza'nın hayâllerinin yıkılması, tekrar bakkallığa dönmesi.

DÜĞÜMLER

1. Düğüm: 1. olayla başlar, 2. olayla çözülür.
2. Düğüm: 4. olayla başlar, 13. olayla çözülür.
3. Düğüm: 6. olayla başlar, 7. olayla çözülür.
4. Düğüm: 8. olayla başlar, 10. olayla çözülür.
5. Düğüm: 10. olayla başlar, 14. olayla çözülür.
6. Düğüm: 11. olayla başlar, 16. olayla çözülür.

BAŞKUT'UN OYUN YAZARLIĞININ İKİNCİ EVRESİ (1950 – 60 YILLARI)

SANA REY VERİYORUM

Eserin Kimliği:

Sana Rey Veriyorum, Kardeş Matbaası, İnkılâp ve Aka Kitabevleri Koll. Şti. İstanbul 1972, 159 sayfa, 3 perde, sırasıyla 12, 11, 8 meclis.

1950 – 51 mevsiminde İstanbul Şehir Tiyatrosu'nda temsil edilen bu oyun, Cevat Fehmi'nin oyun yazarlığının ikinci evresinin ilk eseridir.

Sana Rey Veriyorum, çok partili rejime geçişin toplumsal yaşamımıza getirdiği yenilikleri ele alan bir oyundur. "Oyunun eksen kişisi Ramazan Cankurtaran adlı iyi kalpli bir kasaba doktorunun, sülse, iyi yaşamaya düştüğü karısının zoruyla İstanbul'da karşılaştığı türlü dalavereleri ve milletvekili adayı olarak Anadolu'da başından geçen serüvenleri ele alır. Sonunda seçimleri kazanamayınca yeniden mesleğine döner."¹⁷

ÖZET:

Ramazan, yirmi yedi yıl Anadolu'da dolaşp çeşitli kasabalarda görev yaptıktan sonra İstanbul'a yerleşerek muayenehane açan bir doktordur. Tanınmış doktor ve profesörlerin görev yaptığı bu şehirde, Ramazan'ın tutunması neredeyse imkansızdır. Muayenehanesini acalı iki, üç ay geçmesine rağmen, kapısını sadece üç hasta çalmıştır.

Ramazan'ın, gözü yukarılarda, aç gözlü karısı Mubeccel, arzu ettiği lüks hayata kavuşabilmek için eli kolu bağlı olarak oturmak yerine bir şeyler yapmanın gerekli olduğunu düşünür. İstanbul'un semtlerini kendi aralarında paylaştan "hasta simsarları" ile bağlantı kurar.

Ramazan'ın, Üniversitenin Türkoloji bölümünden mezun olan kızı

¹⁷Metin And, 50 Yılın Türk Tiyatrosu, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İkinci Baskı, İst. 1973, s. 571

Asuman, üvey annesi Mübeccel'in yapmak istediklerini kesinlikle onaylamaz. Sürekli olarak babasını, "kasaba doktoru olduğu, tekrar kasabaya dönmesi gerektiği konusunda ikna etmeye çalışır." (s. 13, 14)

Ramazan, kızının söylediklerini onaylayıp ona hak vermekle beraber, karısı Mübeccel'e ses çıkaramamakta, "onun yanında süt dökmüş kedilere dönmektedir." (s. 17, 18)

Mübeccel, lüks bir hayata kavuşmakta ısrarlıdır. Düşündüklerini uygulamaya koymakta gecikmez. "Hemen, bir hasta simsarı olan Bayram ile anlaşır, onu Ramazan ile tanıştırır." (s. 31)

Ramazan, "mesleğini nasıl icra edeceği" konusunda ayrıntılı bilgiler veren Bayram'ı dinledikten sonra, bu işe yanaşmayacağını karısına söyler. Aklına koyduğunu yapmakta çok usta olan Mübeccel, sonunda Ramazan'ı ikna eder. Ramazan, Bayram'ın, "çok özel yöntemlerle" getirdiği çok zengin, cimri, yaşlı bir kasabalı olan Abdürrezzak'ı muayene ederken, muayenehaneye, Uhuvvet Partisinin Samatya bucak başkanı Lütfullah gelir. Lütfullah, Ramazan'a, seçimlerde partisi tarafından aday gösterildiği haberini getirir.

Mübeccel, kocasının milletvekili adayı olmasından dolayı büyük sevinc duyar. Lüks bir yaşama kavuşacağı hayallerini kurmaya başlar. Bu arada, Konya'da öğretmenlik yapan müstakbel eniştesi Ahmet'i öteden beri benimsememiş olan Mübeccel, Ramazan'ı, "bir öğretmenin, milletvekili adayına enişte olarak yakışmayacağı" konusunda ikna eder, nişanın bozulmasını sağlar.

Uhuvvet partisince milletvekili adayı gösterilen Ramazan, karşısına çıkan bu fırsata dört elle sarılır, bir daha doktorluk yapmayacağına dair yeminler ederek Orta Anadolu'da seçim gezilerine başlar. "Her defasında, daha önceden hazırlanmış nutukları büyük bir heyecanla okur." (s. 128)

Ancak zamanla, "birbirinden farkı olmayan, halkı aldatıcı sözlerin yer aldığı nutukları okuya okuya, asıl amacı daha fazla para kazanmak,

bütün cabası ekmek kavgası yoluna olan Ramazan'a bir bıkkınlık gelir." (s. 81)

Bu arada Asuman'ın, nişanın bozulması yüzünden akıl sağlığı tehlikeye girer. Sürekli olarak eski nişanlısı Ahmet'i düşünen Asuman, kimseyle konuşmaz. Asuman'ı görmek için kasabaya gelen Ahmet, Mübeccel tarafından yalanla kandırılır. "Mübeccel, Asuman'ın zengin bir müteahhitle evleneceğini Ahmet'e anlatır, ona, Asuman'ın ağzından yalan söyler." (s. 96)

Ramazan'ın seçim propagandası yaptığı kasabada, Profesör Sadettin Hamza sahte adıyla muayene ettiği Abdürrezzak da, bir başka parti adına seçim propagandası yapmaktadır. Abdürrezzak, doktor Ramazan'ı görünce, onun adının Sadettin Hamza olduğunu iddia eder, sahte adla secime girdiği gerekçesiyle Ramazan'ı seçim kuruluna şikayet eder. Abdürrezzak'ın yaptığı şikayet kabul edilmez.

Ramazan, ailesiyle birlikte katıldığı seçim gezisini tamamlar. Tekrar İstanbul'a döner. Seçimler yapılır. Sonuçlar büyük bir merakla beklenir. Sonuçların açıklanacağı gün doktor Ramazan'ın evi, yıllardır haber alamadıkları akrabalarıyla dolar. "Her birinin, Ramazan'dan ayrı bir isteği, ayrı bir beklentisi vardır." (s. 133, 139)

Nihayet, seçim sonuçları açıklanır. Ramazan'ın secimi kaybettiği anlaşılır. Ramazan, evde bulunanlara, milletvekili seçilemediğini söyleyince, başta Mübeccel olmak üzere herkes şok geçirir. Misafirler, az önce yerlere göklere sığdıramadıkları Ramazan için bu defa atıp tutmaya başlarlar:

"Gazetede resmini gösterdikleri vakit bu herifi hiç gözüm tutmamıştı... İçimde hep şüphe vardı. Şimdi, yüzünü yakından gördükten sonra busbütün sıtkım sıyrıldı. Sünepe herif..." (s. 149)

Bu gelişmeler sonunda, Ramazan tekrar kasabaya gidip doktorluk yapmaya karar verir. Ramazan ile parası için evlenmiş olan Mübeccel, hemen evi terkeder. Ramazan'ı, verdiği karardan dolayı kutlayan, destekleyen tek kişi, iyileşmeye başlayan kızı Asuman'dır. Ahmet, doktor

Ramazan'ın çektiği telgraf üzerine hemen yola çıkar. Baba - kız, sevinçle Ahmet'i karşılarlar. Mutlu sona ulaşmanın sevincini duyarlar:

"Ramazan:

- Haydi yürü... Ahmet'i karşılayalım... At kolunu boynuma. Demin balkonda ne diyordun? Çok hoşuma gitti. Haydi beraber söyleyelim. Ey kanaat, ey tevazu, ey ilim aşkı, sana rey veriyorum." (s. 159)

KONU:

İlk defa 1950 - 51 mevsiminde İstanbul Şehir Tiyatrosu'nda temsil edilen bu oyunda yazar, Ramazan Cankurtaran adlı iyi niyetli bir kasaba doktorunun, süse, iyi yaşama düşkün karısının zoruyla İstanbul'da karşılaştığı türlü dalavereleri ve milletvekili adayı olarak Anadolu'da başından geçen sertlivenleri ele alır.

Ramazan Cankurtaran, sonunda seçimleri kazanamayınca yeniden eski mesleğine döner. Zaferi, "kanaat, tevazu ve ilim aşkı" kazanır.

Cevat Fehmi, "Hacı Yatmaz'da olduğu gibi bu oyununda da politikanın para tutkusuna arac edilmesini yermiştir."¹⁸

ANAFİKİR:

Oyun, çok partili rejime geçişin toplumsal yaşamımıza getirdiği yenilikleri ele almaktadır. Kanaat, tevazu, ilim aşkı, doğruluk, dürüstlük... v.b. değerlerin hâkim olduğu bir toplum özlemi, eserin anafikri olarak ileri sürülebilir.

OLAYLAR VE DÜĞÜMLER

OLAYLAR:

¹⁸Sevda Şener, Çağdaş Türk Tiyatrosu'nda Ahâk, Ekonomi, Kültür Sorunları, s. 110

1. Doktor Ramazan'ın, yirmi yedi yıl kasaba doktorluğu yaptıktan sonra İstanbul'a yerleşip bir muayenehane açması.
2. Muayenehane açılı iki, üç ay olmasına rağmen sadece üç hastanın doktor Ramazan'ın muayenehanesine uğraması.
3. Doktor Ramazan'ın kızı Asuman'ın, babasını tekrar kasabaya dönerek orada doktorluk yapması konusunda ikna etmeye çalışması.
4. Doktor Ramazan'ın lüks bir yaşam için yanıp tutuşan karısı Mübeccel'in, hasta simsarlarıyla işbirliği yapmaya karar vermesi.
5. Mübeccel'in, hasta simsarları konusundaki düşüncesini kocasına zorla kabul ettirmesi.
6. Mübeccel'in, bir hasta simsarı olan Bayram ile anlaşması, onu kocasıyla tanıştırması.
7. Bayram'ın, bol hasta getireceği konusunda Ramazan'a vaatlerde bulunması.
8. Uhuvvet partisi Samatya bucak başkanının, doktor Ramazan'ın milletvekili adayı seçildiği haberini Mübeccel'e iletmesi.
9. Bayram'ın, profesör Sadettin Hamza'ya gitmek isteyen cimri zengin bir taşralıyı kandırarak Ramazan'ın muayenehanesine getirmesi.
10. Abdürrezzak'ın, oynanan oyunu sezmemesi için Bayram'ın büyük gayret göstermesi, muayenenin bitmesi.
11. Lütfullah'ın Ramazan'a, milletvekili adayı olduğu haberini vermesi.
12. Ramazan'ın, bir daha doktorluk yapmayacağına dair yemin etmesi, milletvekilliğine soyunması.
13. Mübeccel'in, milletvekili kızının bir öğretmenle nişanlı kalmasının yakışık almayacağı düşüncesiyle üvey kızı Asuman'ın nişanını bozması.
14. Ramazan'ın, Orta Anadolu'daki bir kasabada, eşi ve kızıyla beraber seçim propagandasına başlaması.
15. Asuman'ın, nişanın bozulmasından dolayı ruh sağlığının bozulması.
16. Ramazan'ın, nutuk vermekten bıkip usanması.
17. Abdürrezzak'ın, seçim propagandasının yapıldığı kasabada, muhalif partinin temsilcisi olarak Ramazan'ın karşısına çıkması.
18. Abdürrezzak'ın, Ramazan'ın karşısına çıkması, Ramazan'ı sahtekârlıkla suçlaması.
19. Ahmet'in, doktor Ramazan'ın seçim propagandası yaptığı kasabaya gelmesi, Asuman ile görüşmek istemesi.

20. Mübeccel'in, Asuman'ın zengin bir müteahhitle evlenmek üzere olduğu yolunda bir yalanla Ahmet'i kasabadan uzaklaştırması.
21. Secim propagandasının bitmesi, İstanbul'a dönülmesi.
22. Seçimin yapılması.
23. Mübeccel'in, secimi Ramazan'ın kazanacağına kesin gözüyle bakması.
24. Yıllardır yüzünü görmediği akrabalarının Mübeccel'i ziyaret etmesi.
25. Ziyaretçilerin, doktor Ramazan'dan çeşitli isteklerde bulunmaları.
26. Ramazan'ın, secimi kaybettiğini evdekilere bildirmesi.
27. Asuman'ın iyileşmesi.
28. Dalkavuk ziyaretçilerin, doktor Ramazan'ı, "sümsük herif" diye azarlamaları.
29. Doktor Ramazan'ın, tekrar kasabaya dönerek doktorluk yapmaya karar vermesi.
30. Mübeccel'in evi terk etmesi.
31. Asuman'ın, babasının verdiği kararı desteklemesi.
32. Asuman ile doktor Ramazan'ın, Ahmet'i karşılamak için yola çıkması.

DÜĞÜMLER:

1. Düğüm: 1. olayla başlar, 2. olayla çözülür.
2. Düğüm: 4. olayla başlar, 6. olayla çözülür.
3. Düğüm: 7. olayla başlar, 9. olayla çözülür.
4. Düğüm: 11. olayla başlar, 12. olayla çözülür.
5. Düğüm: 13. olayla başlar, 32. olayla çözülür.
6. Düğüm: 14. olayla başlar, 21. olayla çözülür.
7. Düğüm: 15. olayla başlar, 27. olayla çözülür.
8. Düğüm: 17. olayla başlar, 18. olayla çözülür.
9. Düğüm: 19. olayla başlar, 20. olayla çözülür.
10. Düğüm: 22. olayla başlar, 26. olayla çözülür.
11. Düğüm: 24. olayla başlar, 25. olayla çözülür.
12. Düğüm: 29. olayla başlar, 30. olayla çözülür.

ŞAHİS KADROSU

RAMAZAN CANKURTARAN:

Elli iki, elli üç yaşlarında bir erkektir. Evli ve bir çocuk babasıdır. Başından iki evlilik geçmiştir. Yıllarca Anadolu'nun çeşitli kasabalarında doktorluk yapmıştır. Yazar, Ramazan'ı şöyle tanımlıyor:

"52 - 53 yaşlarındadır. Kasaba doktorudur. Dağınık saçları ve pos bıyıkları adamakıllı kırlaşmıştır. Burnu oldukça iri ve etlidir. Bunun üzerindeki eski moda nikel çerçeveli kelebek gözlük, siyah bir kordonla yeleğine bağlanmıştır. Ramazan, ara sıra takıp, ara sıra çıkardığı ve sallandığı bu gözlükle simasına ilim adamlarına mahsus vakar ve ciddiyeti vermeğe çalışır... Saftır, yumuşaktır, iradesizdir. Herkesin tesiri altında kalır. Fakat bu herkesin üzerinde, yeni evlendiği Mübeccel Hanım'ın bulunduğunu bilmek lâzımdır. Doktorun ilmi seviyesi mi? Böyle bir suale cevap vermek için onun yirmi yedi sene Anadolu'da dolaştıktan sonra İstanbul'a gelmiş bir kasaba doktoru olduğunu unutmamak icabeder. Mektebi bitirdiği gün kitabı da kapatmıştır. Deniz ve kotra aşığıdır. Fakat bu aşk tamamen platoniktir. Doktorun ne k 'rreci vardır, ne de denizde kotra kullanmıştır." (s. 6)

Ramazan, gözlünü para hırsı bürümüş olan karısının elinde âdeta bir oyuncak hâline gelmiştir. "Doğruluk, dürüstlük, meslek aşkı gibi değerlerden, karısının baskısıyla ödün vermiştir." (s. 156) Ancak en sonunda doğruluk, dürüstlük ve ilim aşkını secer, geldiği yere, yani kasabaya dönmeye karar verir.

MÜBECCEL CANKURTARAN:

Genç bir kadındır. Tek amacı zengin olmak, lüks içinde yaşamaktır. Zengin olmak, onda sabit bir fikir hâline gelmiştir. "Sözlerinden, bu amaç doğrultusunda feda etmeyeceği şeyin olmadığını anlıyoruz." (s. 155)

Ramazan ile, sadece lüks bir hayata kavuşmak amacıyla evlenmiştir. Kocasını, elinde istediği şekilde oynayacağı bir oyuncak haline getirmiştir.

Kısacası Mübeccel, sinirli, yalancı, mütehakkim, ihtirash, manevi değerleri bir kenara atmış, gözlerini zengin olma hırsı bürümüş bir

kadındır.

ASUMAN CANKURTARAN:

Yirmi dört yaşında genç bir kızdır. Türkoloji mezunudur. İradeli, hassas ve ıclidir. Annesi ölmüştür. Babasının sonradan evlendiği Mübeccel'i sevmey. Onunla karakterleri tam bir tezat teşkil eder. Bir öğretmenle nişanlıdır. Nişanlısını çok sever.

Asuman, sürekli olarak, babasına doğru yolu göstermeye çalışır, âdeta cırpınır. "Üvey annesinin, babasını bir oyuncak gibi kullanmasına engel olmaya çalışır." (s. 15)

Manevi değerlere bağlıdır. Doğruluk, dürüstlük, kanaat, tevazu, ilim aşkı, onun için her şeyin üstündedir. (s. 159)

BAYRAM:

Kırk, kırk beş yaşlarında iri yapılı bir erkektir. Konuşmasından, Doğulu olduğu anlaşılır. Yalancı, dolandırıcı biridir. Hasta simsarlığıyla gecimini sağlar. İşini çok sever. İşini o kadar benimsemiştir ki, "Bayram'ı ve simsarlığı" ayrı ayrı düşünemez.

DİL – ANLATIM

Yazarın, şahısları karakterlerine uygun konuşturma yeteneğini bu oyunda da görüyoruz.

Ancak birinci perdenin sonuna doğru olaylarda bir karışıklık, bir kopukluk göze carpıyor. İkinci perdede dağınıklık ve kopukluk daha da artıyor. Birinci perdenin sonunda, birden fazla olay, tesaduf iç içe geçmiş. Tesadufler curcunası yaşıyor âdeta. Yazar, ikinci perdeye hazırlık yapmak için her şeyi birinci perdenin sonuna yığmış.

Birinci perdenin sonunda, Ramazan, Bayram'ın yalanla

muayenehaneye getirdiği Abdürrezzak'ı muayene ederken, ortaya aniden partici Lutfullah, daha sonra Ramazan'ın arkadaşı Fettah çıkar. Derken kendini mesleğine adanmış olan Ramazan'ın, bir daha doktorluk yapmayacağına dair yemin ettiğini görüyoruz.

Üçüncü perdede doktor Ramazan'ı, bir kasabada secim propagandası yaparken buluyoruz. Burada da, olayların bir bütünlük arzettiği söylenemez. Yazar, propaganda ortamını başarıyla veremiyor. Bu başarısızlık, Abdürrezzak'ın tekrar ortaya çıkarılmasıyla giderilmeye çalışılıyor. Üçüncü perdede Mübeccel'in yakınlarının dalkavukluğu, Ramazan'ın kendilerine arka çıkmasına dair konuşmaları, ondan beklentilerini ifade etmeleri, eserde, secim havasını veren bir kac sahneden biri.

Oyunda, yabancı sözcük ve tamlamalara fazla yer verilmemiş. Anlaşılır bir konuşma dili kullanılmıştır. Yazar anlaşılabilirliği artırmak için cümleleri kısa tutmaya özen göstermiştir.

SOYGUN

ESERİN KİMLİĞİ:

Soygun, Kardeş Matbaası, İnkılâp ve Aka Kitabevleri Koll. Şti., İstanbul 1972, 144 sayfa, 4 perde, sırasıyla 4, 6, 4, 5 meclis.

Cevat Fehmi, 1948 - 49 yılında temsil edilen ve eserleri içinde müstesna bir yere sahip olan Paydos'a benzer bir konuyu, 1951 - 52 mevsiminde İstanbul Şehir Tiyatrosu'nda temsil edilen Soygun'da ele almış, ancak bu defa eserinde bir öğretmen yerine bir hâkime yer vermiştir.

Nicin bir hâkim? Sorusuna, yazar şöyle cevap veriyor:

"Bir çok tüccarla olduğu gibi bir çok hâkimlerle de görüştüm. Uğradığı şiddetli ahlâk sarsıntılarına rağmen hâlâ ayakta durabilen cemiyetimizin en kuvvetli desteklerinden saydığım bu idealist adamlar (hâkimleri kastederek) tetkik ettikçe bana hayret ve heyecan veriyordu. Hâkimlerden bir kısmının evlerine girip çıktım. Husûsi hayatlarını gördüm. Meselâ iclerinde bir tanesi vardı ki bütün ikinci dünya harbi imtidadınca İstanbul'da Milli Koruma Hâkimliği yaptığı halde evi bugün bir orta derece memurun evinden daha fena şekilde döşenmiş bulunuyordu.

İkinci dünya harbi... İstanbul ve milli koruma hâkimliği... Bu istese neler yapmazdı? Yok yok İstanbul asfaltlarının iki tarafında yükselen her biri milyonluk 8 - 10 katlı apartmanlar ortasında ahlâk bağlarını tamamen koparmış veya bunları alabildiğine gevşetmiş bir takım insanlar içinde bütün realitelere arkasını dönerek burnunun dikine giden bu adam hakikatten tetkik edilmeye muhtac bir garip mahlûk olarak görünüyordu.

Hâkimlerin hayatı, beni haydutların hayatı, haydutların neveleri ve nihayet cemiyetimizin gecirdiği en yakın bâdire olan ikinci dünya harbindeki yaşayışımız üzerine sürükledi ve bu suretle "Soygun" vücut

buldu"²⁹

ÖZET:

Eserdeki olaylar dört ayrı zamanda, iki ayrı mekânda geçmiştir. Dört perdeden oluşan bu oyunda, birinci perde zamanımızdan yirmi yıl önce Erzurum – Gümüşhane yolunda, ikinci perde on beş sene sonra İstanbul'da, üçüncü perde yirmi dört saat sonra yine İstanbul'da, dördüncü perde beş yıl sonra zamanımızda geçer. İlk perdede mevsim ilkbahar, ikinci ve üçüncü perdelerde yaz, son perdede ise sonbahardır.

Hasan, Mehmet ve İsmail, Erzurum – Gümüşhane arasındaki dağlarda eşkiyalık yapmaktadır. Bu üç kanun kacağı, yoldan gelip gecenleri durdurarak para ve eşyalarını alırlar. Mehmet ile İsmail, durumlarından gayet memnundur. Ancak Hasan onlara benzemez. "Dağlarda eşkiyalık yapmanın sonunun olmadığını düşünür." (s. 9)

Bir eşraf kızı olan Fatma'yı kacıran İsmail, sonunda onu da kendilerine uydurmuştur. Fatma ilk zamanlar İsmail'in elinden kacıp kurtulmak için çok çırpınmıştır, ancak hamile olduğunu anlayınca bundan vazgeçmiştir.

Bu arada Hasan ile Mehmet, yoldan geçen iki yolcuyu durdurup eşyalarını, paralarını almak isterler. Yolculardan biri, fakir bir memur olduğunu söylerse de İsmail ona inanmaz, şüphelenir. Yolcuların eşyalarını karıştırır ve eşyaların içinde bir hâkim cüppesine rastlar. Onun, Gümüşhane ağır ceza reisi Salim Defterdaroğlu olduğunu hemen anlar. Salim Defterdaroğlu, İsmail'i on beş yıl hapse mahkûm eden hâkimdir. İsmail'in ona büyük bir kını vardır. Kendine intikam alma fırsatı çıktığı için çok sevinir, "Onu yargılamaya kara verir." (s. 29)

Tek endişesi adaletin gereği gibi yerine getirilmesi olan Salim Bey

²⁹Cevat Fehmi Başkut, "Soygun" Türk Tiyatrosu Dergisi, Kasım 1951, S. 253, s.10

kendisini yargılama yetkisi olmadığını İsmail'e söyler, ona "hayvandan çok daha aşağı biri" olduğunu haykırır. (s. 39) Salim Bey'in bu sözleri, İsmail'i bütünü cileden çıkarır, Salim Bey'i ölüm cezasına çarptırır. Hasan ile Mehmet, başlangıçta işin bir şakadan ibaret olduğunu düşünürler. Ancak işin ciddi olduğunu, İsmail'in hâkimi öldürmek isteğini anladıklarında İsmail'e şiddetle karşı çıkarlar.

İsmail, cezayı infaz etmekte kararlıdır. O sırada Fatma'nın "jandarmalar geliyor" diye bağırması ile İsmail hemen oradan kaçır, hâkim kurtulur.

Aradan geçen zaman içinde İsmail ve arkadaşları yakalanarak tutuklanır. Ancak gelen af ile birlikte serbest bırakılırlar. İsmail kısa zamanda İstanbul'un dolandırıcılıkta ün yapmış bir yağ tüccarı olarak adını duyurur, gayrimeşru yollardan kazandığı paralarla zengin olur. İsmail, türlü hilelerle devleti dolandırır. Memleket sorunları onu zerre kadar ilgilendirmir. "Mehmet'in, halkın içinde bulunduğu sıkıntılı durum onun için âdeta bir eğlence vasıtasıdır." (s. 57)

Bir gün İsmail'in yazıhanesine, Salim Defterdaroğlu başkanlığında bir grup polis baskın yapar. Arama sonunda İsmail'in masasında sahte evraklara rastlanır. İsmail artık köşeye sıkışmıştır. Hapisten kurtulması, Salim bey'in elindeki sahte evrakların yok edilmesine bağlıdır.

Fatma bir kaç saat içinde kocasıyla bir plân yapar. Bu plân doğrultusunda Salim Bey'in evine gider. Amacı, Salim Bey'in elindeki belgeleri ele geçirmek, bunu başaramadığı takdirde Salim Bey'e bir iftira atmaktır. Fatma, Salim Bey'in hizmetçisi Nazife Hanım'a yalan söyler ve kendini Salim Bey'in eski nişanlısı olarak tanıtır. "Elindeki bir avuc parayı," muska" diye Salim Bey'in cehtinin astarına yerleştirir." (s. 91)

Fatma, söylediği yalanla Nazife Hanım'ı kandırır onu evine gönderir. Salim Bey eve geldiğinde Fatma ortaya çıkar ve ondan, kocasının yazıhanesinde bulduğu sahte faturayı ister. On beş yıl önce, kendini kocasının elinden kurtardığını, şimdi ise bunun karşılığını istediğini söyler.

Salim Bey, Fatma'nın söylediklerini reddeder, "kendinin, adaletin

yerine getirilmesi konusunda sorumlu olduğunu vurgular." (s. 111)

Fatma, kendini acındırarak belgeyi almak için elinden gelen herşeyi yapar. Salim Bey'e yalvarır, yakarır. Ancak, bu yalvarışların boşa gittiğini anlayınca, kocasıyla hazırladığı plân gereğince bağırmaya başlar. Beş dakika sonra, evin dışında beklemekte olan İsmail ve polisler eve girerler. Salim Bey neler olduğunu anlayamaz. Daha şaşkınlığını üzerinden atamamışken, Fatma, Salim Bey'in kendisinden rüşvet istediğini, aldığı rüşveti ceketinin astarına yerleştirdiğini, daha sonra da kendine saldırdığını polislere söyler.

Salim Bey, bir komploya kurban gittiğini anladığında iş işten geçmiştir. Çıkarıldığı mahkemede, rüşvet almak ve kadına saldırmak suçlarından meslekten çıkarılır.

Salim Bey, meslekten çıkarıldıktan sonra âdeta yıkılır. Adliye önünde dilekçe yazarak gecimini sağlamaya çalışır. Meslekten çıkarıldıktan beş yıl sonra Salim Bey, bir gün yolda Fatma'yı görür. "Fatma, Salim Bey'den af diler. Salim Bey onu affettiğini söyler" (s. 133)

Başına gelenleri "kaderin acı bir cilvesi" olarak gören Salim Bey, Fatma'nın kendine uzattığı mücevher kutusunu kabul etmez. "Kendini ağaçtan düşen solgun yapraklara benzetir." (s. 136)

Salim Bey, mahkeme mübaşiriyle beraber yanına gelen genç bir hâkim adayını görünce, kendinin mesleğe başladığı ilk günleri hatırlar. Üstelik bu delikanlının arkadaşının oğlu olması onu büsbütün duygulandırır, gözyaşlarını tutamaz. Salim Bey, genç hâkim adayına, mesleğinin kutsallığını uzun uzadıya anlatarak onu ilk görevine uğurlar. Oyun, Salim Bey'in, hâkimlik mesleğinin kutsallığı, önemi üzerine söylediği sözlerle sona erer:

"Salim:

- (Adliye kapısını göstererek) Şu daracık, şu boyaları dökülmüş kapı, hakikatte büyük, pek büyük bir kapıdır oğlum. Oradan içeri girince sana

bir hükümdar selâhiyeti verecekler. Asacaksın, hissedeceksin, nefyedeceksin. Sakın mağrur olma. Kudretinle iftihar etmeğe kalkma... Böyle zamanlarda düşün ki sen orada adaletin icabından başka hiç ama hiç birşey yapamazsın. Hâkimlik mukaddes meslektir. Fakat onda ne muharriplikteki şöhrat, ne tüccarlıktaki servet, ne doktorluktaki refahı bulacaksın. Yıllarca ve yıllarca sürececek çalışmaların sonunda alacağın mükâfat, nihayet vicdan huzurundan ibaret kalacaktır. Sakın nevmi olma. Böyle zamanlarda düşün ki oğlum, hiçbir fazilet, adalet kadar büyük ve ilâhi olamaz. Hiçbir hürriyat adaletsiz ayakta duramaz. İşte sen böyle bir efendiye hizmet edeceksin. Gök kubbe başına yıkılsa da sen adaletten ayrılma oğlum. Zulûme, zehre, hileye karşı daima savaş... Mücrimi cezalandırmakta tereddüt etme, fakat bilhassa masumu arayıp hürriyete kavuşturmaktan vazgeçme. Ali cenap ol, mûsamahakâr ol, merhametli ol, faziletli ol... Eğer bütün bu meziyetleri iktisab ettiğin halde yıllarca uğrunda emek verdiğin adaletten bir gün apansız bir sille yiyecek olursan, onu yine bütün kalbinle sevmeye devam et... Böyle zamanlarında düşün ki oğlum, adalet insanların dünyada yaşamalarının yegâne mânâsıdır." (s. 143)

KONU:

Yazar, Soygun ile âdil bir hâkimin para gücüne karşı savaşını ve yenilgisini vermek istemiştir. "Eserde, bir tüccar sınıfı; düzeni, hilesi, dalaveresi ile toplumu sömürmektedir. İkinci dünya savaşının sıkıntılı günlerinde en yalın ihtiyaçların sağlanmasında sıkıntı çekilirken, bu darlığı fırsat bilenler karaborsa yaparak zengin olmakta, rahat bir hayat sürmektedirler. Ticarete ahlâk ve vicdan kurallarına uymayan kişilerin özel hayatları da içki, kumar, sefahat ile lekeli. Dağda yol kesen hayduttan daha da merhametsiz olan vurguncu, borçlandırdığı bir küçük memuru ölüme sürüklemekten, dürüst bir yargıca camur atmaktan çekinmez."³⁰

Oyunda bazı abartıların olduğu gözden kaçmayan bir gerçek. Tarık

³⁰Sevda Şener, Çağdaş Türk Tiyatrosu'nda Ahlâk, Ekonomi, Kültür Sorunları, s. 67

Buğra da, bir makalesinde bu konuya değinmiş. "Salim Bey'in kurban olduğu komplo, Salim Bey'in hemen meslekten çıkarılması"³¹ hemen göze carpan ilk abartılardır.

ANAFİKİR:

Paydos adlı oyunuyla, öğretmen feragat ve fedakârlığına bir destan yazmış olan Başkut, bu eserde cemiyetimizin aynı derecede emektar fedaileri olan hâkimlerin müsbet rolünü, onların dâvâsını ele almış. Başkut bu oyunuyla, fazilet timsali bir hâkimin, kötü bir cemiyetin elinde nerelere kadar düşebileceği mesajını vermek istemiştir.

OLAYLAR VE DÜĞÜMLER

OLAYLAR:

1. Üç kafadar eşkiyanın; İsmail, Mehmet ve Hasan'ın dağda gezinmeleri.
2. Yoldan geçen Salim Deftardaroğlu ve ona refakat eden bir katırcının eşkiyalar tarafından durdurulması.
3. Katırcının, hâkimin kimliğini gizlemek için caba göstermesi.
4. İsmail'in Salim Bey'i tanınması.
5. İsmail'in, Salim Bey'i yargılaması.
6. İsmail'in, hâkimi ölüm cezasına carptırması.
7. Fatma'nın bağırması.
8. Hâkim'in, eşkiyaların elinden kurtulması.
9. Eşkiyaların yakalanarak hapse atılması.
10. Eşkiyaların, çıkan aftan yararlanmaları, serbest kalmaları.
11. İsmail'in, kısa zamanda , dolandırıcılık ve dalaverecilikle ünlenmesi, zenginleşmesi.
12. Salim'in, İsmail'in yazıhanesine yaptığı bir baskında sahte evraklar ele gecirmesi.
13. Fatma ile İsmail'in, Salim'in elindeki evrakları ele gecirmek için bir plân

³¹Tarık Buğra; 'Soygun', Milliyet, 29 Kasım 1951, S. 557, s. 5

yapmaları.

14. Fatma'nın, Salim Bey'in evine gitmesi.
15. Fatma'nın, yalanla, Salim Bey'in hizmetçisini evden uzaklaştırması.
16. Fatma'nın, deste halindeki parayı Salim Bey'in ceketinin astarına yerleştirmesi.
17. Salim Bey'in eve gitmesi.
18. Fatma'nın, sahte evrakları vermesi için Salim Bey'e yalvarması.
19. Fatma'nın, Salim Bey'i baştan çıkarmaya çalışması.
20. Fatma'nın aniden bağırması.
21. İsmail ve polislerin eve gelmeleri.
22. Salim Bey'e, rüşvet almak ve sarkıntılık suçlarının atılması.
23. Salim Bey'in cebinde paraların bulunması.
24. Salim Bey'in, mahkeme sonunda meslekten çıkarılması.
25. Salim Bey'in, dilekçe yazarak geçimini sağlamaya çalışması.
26. Fatma Hanım ile Salim Bey'in karşılaşması.
27. Fatma'nın Salim Bey'den af dilemesi.
28. Salim Bey'in Fatma'yı affetmesi.
29. Fatma'nın, Salim Bey'e mücevher dolu bir çanta bırakması.
30. Salim Bey'in, çantayı tekrar Fatma'ya göndermesi.
31. Mubaşirin, genc bir hâkim adayını Salim Bey'e tanıtmaması.
32. Salim Bey'in, genc hâkim adayının, eski arkadaşının oğlu olduğunu anlaması, ona mesleğin kutsallığını anlatması.

DUĞUMLER:

1. Duğum: 2. olayla başlar, 4. olayla çözülür.
2. Duğum: 5. olayla başlar, 6. olayla çözülür.
3. Duğum: 6. olayla başlar, 8. olayla çözülür.
4. Duğum: 9. olayla başlar, 10. olayla çözülür.
5. Duğum: 11. olayla başlar, 12. olayla çözülür.
6. Duğum: 14. olayla başlar, 15. olayla çözülür.
7. Duğum: 16. olayla başlar, 24. olayla çözülür.
8. Duğum: 18. olayla başlar, 19. olayla çözülür.
9. Duğum: 21. olayla başlar, 22. olayla çözülür.
10. Duğum: 23. olayla başlar, 24. olayla çözülür.
11. Duğum: 25. olayla başlar, 26. olayla çözülür.

12. Duğum: 27. olayla başlar, 28. olayla çözülür. .
 13. Duğum: 29. olayla başlar, 30. olayla çözülür.
 14. Duğum: 31. olayla başlar, 32. olayla çözülür.

ŞAHİS KADROSU

SALİM DEFTARDAROĞLU:

Kırk yaşında bir erkektir. Bekârdır. Önce Gümüşhane'de, daha sonra ise İstanbul'da milli koruma hâkimliği yapmıştır. Kimsesi yoktur. Kendini mesleğine adamıştır. Hâkimlik, onun hayatının anlamıdır. "Doğruluk, dürüstlük, adaletin tam anlamıyla yürütmesini sağlamaya çalışmak onun temel prensibidir." (s. 36 , 37)

Ona göre, bir milletin ayakta durabilmesi, ancak ve ancak adaletin sağlıklı şekilde yürütülebilmesiyle mümkündür. "Savaş yıllarında türeyen vurgunculara karşılık, acı cıplak gezen, verem olan insanları gördükçe bunların haklarını savunmak, diğerlerine gereken cezayı vermek için tüm gücüyle çalışır." (s. 111)

Salim Bey, meslekten hile ile çıkarılmasının ardından bile adalete olan inancını kaybetmez, daima onun, insanların dünyada yaşamalarının yegâne anlamı olduğuna inanır. "Bu inancını, genc hâkim adayı Turgut'a verdiği telkinlerde yineler." (s. 143)

İSMAİL KARADERELİ:

Orta yaşlı bir erkektir. Mardin'in tanınmış ailelerinden birinin oğludur. Bir süre okula gitmiştir. Daha sonra okuldan ayrılmış, dağlarda yankesicilik yapmaya başlamıştır. Kanun kacıdır. Birkaç kere hapse girip çıkmıştır. Zamanla İstanbul'un en meşhur, en dalavereci savaş vurguncusu olmuştur. Kaçırarak evlendiği Fatma'dan iki oğlu vardır. "Ona göre kanun, zenginlerin biraraya gelerek oluşturduğu, kendilerine muhafızlık etsin diye uyguladıkları maddelerdir." (s. 30, 31)

Savaş vurgunculuğu, dalaverecilik, kanunsuzluk yaparken hiç mi hiç vicdanı sızlamaz. "Son derece rahattır. Yaptıklarını mazur göstermek için türlü yalanlar uydurur." (s. 51, 52)

Halkın ac, çıplak olması, veremden ölmesi umurunda değildir. "Verem olanlarla alay eder, onları kendisiyle bir tutar." (s. 57) İşlerinin yolunda gitmesi için karısını kullanmaktan çekinmez. "Onu ; iş arkadaşlarına yaklaşması, onların kendine sokulmasına izin vermesi için ikna etmeye çalışır." (s. 80, 81)

"Cocukları, onun gözün de kocaman bir sıfırdır. Ölmek üzere olmaları bile onu ilgilendirmez. (s. 76)

FATMA:

Orta yaşlı, çok güzel bir kadındır. İki çocuk annesidir. İsmail Karadereli'yle evlidir. Unceleri yankesici, eşkiya, daha sonra ise İstanbul'un meşhur dolandırıcısı olan kocasından daima şikayetçidir. Gerçekte kocasını pek sevmez. Kocasına eşkiyalık yıllarında duyduğu sevgi, İstanbul'a gelince yok olur.

"Fatma, sürekli olarak eski günlerini, memleketini özler. " (s. 77)

Fatma, yaşadığı hayattan memnun değildir. Kocasını, başka kadınlarla kendini aldatmaktadır. "Bu durum onu çok üzer" (s. 74)

HASAN:

Genç bir erkektir. Köylüdür. Askerdeyken nişanlısına tecavüz eden muhtarı öldürmüş, dağa çıkmıştır. Yıllarca dağlarda gezmekten bıkip usanmıştır. Diğer eşkiyaların aksine kanuna inanır. "Sonlarının olmadığını düşünür." (s. 9)

Arkadaşlarına kıyasla daha akılcı ve mantıklıdır.

DİL – ANLATIM

Oyunda, anlatım açısından dikkati çeken en önemli nokta, sık sık

tekrarlara yer verilmiş olmasıdır. Hâkim Salim Bey'in; adaletin yüceliği, hâkimliğin kutsallığı, adaletin toplum hayatındaki yeri ve önemi konusundaki sözleri okuyucuyu bıktıracak şekilde sürekli olarak tekrarlanıp durulmuş.

Yazar bu tekrarlara belki de, anlatmak istediğini, okuyucuya vermek istediği mesajı gerçekten verip vermediği konusundaki tereddüdünden dolayı başvuruyor. "Her perdede inceden inceye fazilet ve fedakârlık dersleri veriyor."³²

Yazar aynı zamanda şahısların konuşmalarına müdahale etmiştir. Çünkü, dağ başında gezen, eşkiyalık yapan şahısların neredeyse bir yazar kadar güzel konuşmaları, konuşmalarında yöre şivesine yer vermemeleri, argo tek kelime dahi kullanmamaları dikkati çekiyor. Kısacası, "haydut yamaklarından ağır ceza reisine kadar herkes aynı fiil kiplerinden, aynı deyişlerden hoşlanmakta."³³

Cevat Fehmi bu oyununda , şahısları, karakterlerini ortaya koyacak şekilde başarıyla konuşturmasını bilmiştir. Zaman zaman ortaya çıkan sıkıcı tekrarların dışında oyunun anlatımında aksayan bir yönün olmadığı söylenebilir.

Oyunda, yabancı kelime ve tamlamalar yok denecek derecede azdır. Esere, açık ve anlaşılır bir konuşma dili hâkimdir. Yazar, anlaşılmayı kolaylaştırmak için kısı cümleler kurmaya özen göstermiştir.

Genelde, oyunun dil ve anlatımının açık, anlaşılır ve akıcı olduğu söylenebilir.

³² Muzaffer Reşit "Soygun", Varlık Dergisi, S. 378, s. 21

³³ Tarık Buğra, "Soygun", Milliyet, s. 5

KADIKÖY İSKELESİ

ESERİN KİMLİĞİ:

Kadıköy İskelesi, Kardeş Matbaası, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul 1972, 112 sayfa, 3 perde, sırasıyla, 9, 8, 6 meclis.

Kadıköy İskelesi, ilk defa, 1952 - 53 mevsiminde İstanbul Şehir Tiyatrosu'nda temsil edilmiştir. Oyun, "temsile başladığında adının altında komedi üç perde denilmiştir. Ancak, oyun komedi sahnesinde oynanmasına rağmen tam bir dramdır, hattâ melodram. Bu melodram bir tek sahnede, falcı cingenenin görünüp fal baktığı ve mükkemmel bir kavga yaptığı sahnede fars halini alıyor."³⁴

ÖZET:

Vatman Arif, karısı ve oğluyla birlikte, meyhaneci Gavur İbrahim'in evinde kiracıdır. Çok acımasız olan Gavur İbrahim, ev kirasını kendi isteği doğrultusunda arttırmayan Vatman Arif'i ve ailesini sürekli rahatsız ederek evden çıkarmaya çalışır. Evin tavanından pis sular akıtarak, eve hamam böceklerini sokarak Vatman Arif'i ve ailesini bıkıtırıp usandırmaya çalışır.

Bu sırada Gavur İbrahim, Arif'in oğlu Bulent'in bir gece arkadaşlarıyla beraber şehirdeki tramvaylardan birini depodan aldığını, bir süre kullandıktan sonra tekrar depoya bıraktığını kendi oğlundan öğrenir. Eline geçen bu fırsatı hemen değerlendirmek ister, soluğu karakolda alır. Bulent, ifadesinin alınması için hemen karakola çağrılır. Arif ile Bulent'in yokluğunu fırsat bilen ev sahibi, meyhaneci cırağı Yaşar'ı zampara kılığında eve sokar. Amacı, Ayşe'ye "kötü kadın" damgası vurdurarak Vatman Arif ile ailesini evden kovmaktır.

Arif, karakoldan döndünce, Yaşar'ı evde bulur. Oyunun İbrahim

³⁴Türk Dili Dergisi, 'Tiyatro', Cilt 2, Nisan 1953, S. 19, s. 13

tarafından hazırlandığını anlar ve Yaşar'ı evden kovar. İbrahim, evden çıkmaları halinde, Bülent hakkında karakola yaptığı ihbarı geri alabileceğini, aksi takdirde Bülent'in hapse gireceğini söyler. "Hatta daha da ileri gider. Ayşe hakkında kötü söylentiler çıkaracağı tehdidini Arif'e savurur." (s. 25)

Arif, İbrahim'in baskısına daha fazla dayanamaz, pes eder ve evden çıkar. Arkadaşı Ali'nin yardımıyla, bir savaş vurguncusu olan müteahhit Muhip'in köşkünün yanına bir gecekondyu yapar. "Arif ve ailesi ilk defa "bizim" diyebilecekleri bir eve sahip oldukları için çok sevinirler." (s. 64)

Müteahhit Muhip, bahçesinin yanı başında bir anda ortaya çıkan gece konduyu görünce çok sinirlenir. Arif'e, gecekonduyu yıkmasını söyler, onu tehdit eder. "Arif, ailesinin barınacağı son yer olan bu gecekonduyu yıkmak istemez." (s. 86)

Arif, karısı Ayşe'nin zorlamasıyla inadından vazgeçer ve oradan da taşınırlar. Arif, koskoca İstanbul'da barınabilecekleri bir tek odanın bile olmadığını, sokakta kaldıklarını anlar. Tek carenin, oğluyla karısını Konya'daki kayınpederinin yanına göndermek olduğunu anlar.

Bu düşüncesini oğluyla karısına açıklar. Onlar da bunu kabul ederler. Arif, kısa süre sonra, kendisine "defol" diye kovan herkesi Gavur İbrahim zanneder. Gavur İbrahim'in hayâli gözlerinin üstünden bir türlü gitmez. Madden ve manen büyük bir cöküntü yaşar.

İcin icin, oğluyla karısını Konya'ya gönderdiğine sevinen Arif, beş parasız halde caresizlik içinde Kadıköy İskelesinde dolaşırken, kendine "defol" diye bağırın iskele memurunu Gavur İbrahim zanneder, onu dövmeye başlar. "Bu bir bakıma, hayatını mahveden Gavur İbrahim'e duyduğu öfkenin dışa vuruluşudur." (s. 110, 111, 112)

İskele memuru, yediği dayaktan sonra polis çağırarak ister. "Arif, bu dayığın kendine üç ay mahkûmiyetle başını sokacak bir dam altı temin

etmesinden âdeta memnun olur. ³⁵

Arif'in bu sevinci, "İskele memurunun polis çağırmaktan vazgecmesiyle hemen üzüntüye dönuştür." (s. 112)

Artık Arif için, koskoca İstanbul'da gideceğı tek yer kalmıştır: O da, serseri ve esrarkeşlerin yanı, köprü altlarıdır.

KONU:

Oyunda, ev sahibi tarafından türlü hile ve zorlamalarla, insanlık dışı davranışlarla, oturdukları evden çıkmaya mecbur edilen, savaş zengini bir vurguncu tarafından, köşkünün yanibaşında kurdukları gecekondu dan atılan ve karısıyla oğlunu kayınpederinin yanına göndermekten, kendini de Kadıköy iskelesinde sabahlayan yersiz yurtsuz esrarkeşlerin kucağına atmaktan başka çaresi kalmayan, "para gücüne yenik düşen dar gelirli bir Vatman olan Arif ile ailesi" ³⁶ söz konusu edilmiştir.

Oyuna, başından sonuna kadar bir mücadele hâkimdir. Ev sahibi - kiracı mücadelesi, dar gelirli, dürtüst insanın savaş vurguncusuyla mücadelesi. Bütün bu mücadelelerde yenik düşen hep aynı taraf olmuştur: Kiracı, dar gelirli, dürtüst insan. Küçük, yutulmaya hazır balık her zamanki gibi büyük balık tarafından yutulmuştur.

Yazar, bu oyunda âdeta bu tezin haklılığını ispatlamak için caba göstermiştir. Vatman Arif'i, iki mücadeleden de yenik çıkarmıştır. Vatman Arif'i bu "balinanın" dişleri arasında un ufak etmiştir.

ANAFİKİR:

Eserin anafikri tek cümleyle özetlenebilir: "Büyük balık küçük balığı

³⁵R. Cevdet Ulunay, "Kadıköy İskelesi", Milliyet, Şubat 1953, Ş. 1000, s. 4

³⁶Sevda Şener, Çağdaş Türk Tiyatrosu'nda Ahlak, Ekonomi, Kültür Sorunları, s. 68

yutar". Ekonomik bakımdan güçlükler içinde olan insanlar; acımasız, vurguncu insanların penceleri arasında ezilmeye, aileler ise dağılmaya mahkûmdur.

Oyundaki küçük balık, dar gelirli Vatman Arif, büyük balık ise ev sahibi İbrahim, savaş vurguncusu müteahhit Muhip'tir.

OLAYLAR VE DÜĞÜMLER

OLAYLAR:

1. Gavur İbrahim'in, Arif'i ve ailesini, evi boşaltmak için tehdit etmesi, evin kapısını kullanmalarına izin vermemesi.
2. İbrahim'in, Arif'in suyunu kesmesi.
3. Bulent'in, çete arkadaşlarıyla beraber bir gece, depodan tramvay alıp kullandıklarını, sonra yerine bıraktıklarını annesine anlatması.
4. İbrahim'in bütün tehditlerine , oyunlarına rağmen, Arif'in evi boşaltmama konusunda direnmesi.
5. Bulent'in, alınan tramvayla ilgili olarak ifadesinin alınması için karakola çağırılması. Arif ile Bulent'in karakola gitmeleri.
6. İbrahim'in, evde kimsenin olmamasından yararlanarak, eve, meyhaneci cırağı Yaşar'ı zampara kılığında sokması.
7. Arif'in eve gelmesi, Yaşar'ı kovması. İbrahim'in rezalet çıkarması.
8. Arif'in, Bulent'i ihbar edenin İbrahim olduğunu öğrenmesi.
9. Arif ve ailesinin daha fazla dayanamayarak evi boşaltmaları.
10. Arif'in, arkadaşının yardımıyla bir bahcenin kenarında gecekonduyu yaptırması.
11. Arsanın sahibi olan Muhip'in durumu farketmesi, gecekonduyu yıkması konusunda Arif'i uyarması.
12. Yoldan geçen bir çingenenin Muhip'i tanınması, onun savaş vurguncusu, sonradan görme biri olduğunu ortaya çıkarması.
13. Muhip'in, gecekonduyu yıkmaları için adamlarına emir vermesi.
14. Arif ve ailesinin gecekonduyu terk etmeleri.
15. Arif'in, çıkar yol bulamadığı için karısı Ayşe'yi ve oğlu Bulent'i Konya'daki kayınpederinin yanına göndermesi.

16. Arif'in, iskele memurunu dövmesi.
17. İskele memurunun polis çağırmak istemesi.
18. İskele memurunun polis çağırmaktan vazgeçmesi, Arif'in, köprü altında yaşayan esrarkeşlerin yanına gitmesi.

DUĞUMLER:

1. Duğüm: 1. Olayla başlar, 9. olayla çözülür.
2. Duğüm: 5. olayla başlar, 8. olayla çözülür.
3. Duğüm: 6. olayla başlar, 7. olayla çözülür.
4. Duğüm: 10. olayla başlar, 14. olayla çözülür.
5. Duğüm: 15. olayla başlar, 18. olayla çözülür.

ŞAHİS KADROSU

VATMAN ARİF:

Kırk sekiz yaşında bir erkektir. Evli ve bir çocuk babasıdır. Vatmanlıktan eline çok az para geçmektedir. Maddi sıkıntı içindedir. Kirada oturur. "En büyük hayâli, bir ev sahibi olmak, kiradan, ev sahibinin nefesini sürekli olarak ensesinde hissetmekten kurtulmaktır." (s. 21, 22)

Arif, ailesini çok sever. Mümkün olduğunca onlara sıkıntılarını duyurmamaya çalışır. "Onları neşelendirmek için elinden geleni yapar." (s. 8)

Kısacası Arif, dar gelirli, büyük maddi sıkıntılar içinde olan, ailesine bağlı, ailesini çok seven, dürüst, inatçı bir insandır.

AYŞE:

Otuz beş yaşında bir kadındır. Evli ve bir çocuk annesidir. Hayatı boyunca para sıkıntısı çekmiştir. "En büyük hayâli, "bizim" diyebilecekleri bir eve sahip olmaktır." (s. 64)

Kocasını ve oğlunu çok sever. Onların üzülmelerine dayanamaz. "Onlara, üzülmeleri, herşeyin düzeleceğini yolunda telkinlerde bulunur. (s. 88, 99)

Kısacası Ayşe, yumuşak başlı, sevgi dolu, namuslu, dürüst, vefakâr, sabırlı bir kadındır.

İBRAHİM:

Elli yaşlarında bir erkektir. "Gavur" lakabıyla anılır. Hilekâr, gözü doymaz, zâlim bir evsahibidir. Meyhanecilik yapar. Yığınla malı mülkü olduğu halde yine de paraya doymamıştır. İsteddiği kirayı vermeyen kiracısını evden çıkarmak için akla hayâle gelmeyen dolaplar çevirir. Evlerine, lağım suyundan hamamböceğine kadar herşeyi atar. "Kiracısını sürekli olarak tehdit eder." (s. 27, 28)

İbrahim, tehditle bir yere varamayacağını anlayınca kiracısının namusuna el uzatır, eve zampara sokar. Neticede amacına ulaşır, kiracısını evden çıkarır. Bununlada kalmaz, kiracısının ruh sağlığını bozar.

Kısacası İbrahim, para düşkünü, para uğruna herşeyi yapmaktan çekinmeyen, ahlâksız, dolandırıcı, acımasız bir insandır.

MUHİP:

Elli yaşlarında bir erkektir. Muteahhittir. Evlidir, bir kızı vardır. Görgüstüz, sonradan görme bir insandır. Savaş zengini bir vurguncudur. İnsanlara tepeden bakar, kendini beğenmiştir. Paraya herşeyden çok önem verir. Acıma ve yardımseverlik duygusu körelmiştir.

DİL – ANLATIM

Üç perdelik bu oyunda dil açısından dikkati çeken ilk nokta, sıkça argo kelimelere yer verilmiş olmasıdır: cadaloz (11), kaltak (77), hergele (44), zırzop (52), sırfıntı (53), kodese

tıktırmak (79), palavra (29), martaval (82), traşı kesmek (29),

Dil açısından dikkati çeken bir başka nokta ise "ile" bağlacının kullanılış şeklidir:

" Bana ad ile san ile meyhaneci Gavur İbrahim derler." (s. 29)

" Böyleler ile konuşsa konuşsa uşaklar konuşur." (s. 75)

Yukarıdaki cümleler, sırasıyla:

- Bana adıyla sanıyla meyhaneci Gavur İbrahim derler.

- Böyleleriyle konuşsa konuşsa uşaklar konuşur.

şeklinde yazılsaydı, dilbilgisi kuralları açısından daha doğru olurdu.

Yazar, komediden ziyade bir dram niteliği gösteren bu eserinde de öbür oyunlarında olduğu gibi şahısları, karakterlerini en iyi ortaya koyacak şekilde konuşturmasını bilmiştir.

Canlı ve akıcı bir üslûp kullanarak anlatımı mükemmelleştirmeye çalışmıştır.

MAKİNE

ESERİN KİMLİĞİ:

Makine, Kardeş Matbaası, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul 1972, 3 Perde, 1 prolog, 176 sayfa, sırasıyla, 1 prolog, 15, 12, 7 meclis.

Makine, ilk defa 1953 - 54 mevsiminde İstanbul Şehir Tiyatrosu'nda sergilenmiştir. Oyunda, emekliye ayrıldıktan sonra eski bir otomobil alıp takside işleterek geliriyle rahat etmek isteyen namuslu Hacı Bey'le, saf, beceriksiz, temiz yürekli şoför Aziz'in başına gelenler konu edilmiştir.

ÖZET:

Hacı Bey, kırk beş yıllık bir memuriyetten sonra emekli olmuştur. İşe kâtip olarak başlamış, kâtip olarak da emekli olmuştur. İşinde, mevki açısından hiçbir ilerleme kaydedememiştir. Emekli olduktan sonra, kendi kendine, emekliliğin tadını çıkarıp, rahat, huzurlu bir yaşam sürme konusunda söz vermiştir. Nitekim emekliliğin ilk zamanları da bu doğrultuda geçer. Ta ki, üç bin beş yüz liralık emeklilik ikramiyesini alıncaya kadar.

Hacı Bey, emekli ikramiyesini alınca herkesten bir öneri gelir. Parasını değerlendirme şekli hakkında herkes akıl hocalığı yapar. Hacı Bey, kendine yapılan tavsiyelerden aklına en fazla yatanı seçer ve parasını bu yönde kullanmaya karar verir.

Hacı Bey, elden düşme, kelepir, az kullanılmış bir otomobil alarak işletmekte karar kılar. Uzun bir arama faslından sonra istediği gibi bir araba bulur. Üç bin lira peşin, ayda dört yüz lira taksitle arabayı alır.

Hacı Bey'in araba alması, mahallede türlü dedikoduların, rivayetlerin çıkmasına neden olur. Biraz da kıskancılığın verdiği duyguyla, Hacı Bey'in yitiline ne bakan olur, ne de ona selâm veren. Hacı Bey, bunların hiç birine aldırmaz, söylentilere kulak tıkar, arabayı sürececek bir şoför arar.

Sonunda, şoförlüğü askerdeyken öğrenmiş, yarı pehlivan, yarı yüzücü, bir genc kız kadar mahcup, okuma yazmayı çok az bilen, hafif aptal bir şoför bulur. Hacı Bey artık arabadan eline geçecek kârı hesaplamaya başlar. Sahil kenarında bir ev yaptırıp sefa süreceği günlerin hayâlini kurar.

Ancak, Hacı Bey'in hayâlleri, daha ilk günden yıkılır. Günlük yirmi beş lira kâr bekleyen Hacı Bey, Aziz'in getirdiği on lirayı görünce gözlerine inanamaz. Kara kara düşünmeye başlar. Senetleri ödeyememe, eve haciz gelmesi ihtimallerini düşününce uykuları kaçır. "Arabayı hemen elden çıkarmanın, yapılacak en akıllıca iş olduğunu düşünür." (s. 39)

Aziz'in, arabanın bir hurda yığınının ibaret olduğunu, kimsenin arabayı almaya yanaşmayacağını söylemesi Hacı Bey'i büsbütün cileden çıkarır.

"Aziz, tek çıkar yolun, arabayı boğazdan aşağı atarak sigortadan yüklüce bir para almak olduğunu Hacı Bey'e tekrarlar durur." (s. 46)

Hacı Bey'in onayıyla Aziz plânı uygulamaya koyar, başarıyla uygular. Aziz, arabayla boğazın sularına atlar, araba sulara gömülür. O ise kimseye görünmeden yüzerek kıyıya çıkar, sonra da Konya'ya gider.

Bu arada Hacı Bey'in sonradan görme kız kardeşi Muazzez ile kocası Hamdi Avrupa'dan dönerler. Bir süre Hacı Bey'in evinde kalırlar. Hacı Bey'in ev sahibinin, evi bir sigortacı olan Mucteba'ya satması, Hacı Bey'i iyiden iyiye tedirgin eder. "Çünkü Mucteba'nın ilgi alanı, sigortayı dolandırarak para alanları takip etmek ve ortaya çıkarmaktır." (s. 69)

Hacı Bey, önceden anlaştıkları gibi, Konya'ya gittikten sonra kendisine durumu bildirmek için mektup yazmaya söz veren "Aziz'den mektup alamayınca, onun öldüğünü düşünür, bu konuda kendisini suçlar, vicdan azabı çeker." (s. 86)

Yine, Hacı Bey'in suçluluk duygusuyla cırpındığı bir gece, Aziz gizlice pencereden eve girer. Hacı Bey, gözlerine inanamaz. Aziz başından geçenleri bir cırpıda anlatır. Hacı Bey, sürekli olarak kendisini izleyen

Mücteba'nın durumu anlamaması için Aziz'i gizlemeye çalışır. Ancak, Mücteba Aziz'i görünce hemen bir yalan uydurur. Mücteba'ya Aziz'i, Adana'daki kardeşinin oğlu olarak tanıtır.

O sırada, o gün evlenmiş olan Hacı Bey'in oğlu Afif ile karısı Necla eve gelir. Necla, Aziz'in karısıdır. Kocasının öldüğüne inanıp, Aziz'le evlenmeden önce sevdiği Afif'le evlenmiştir. Aziz, durumu öğrenince çok üzülür. Mücteba, olup bitenleri büyük bir dikkatle izler. Hacı Bey ile Aziz'in sigortaya oynadıkları oyunu ortaya çıkarır. Onları polise teslim etmeye karar verir. Bu kararını ev halkına açıklar. Hacı Bey, buna "kader" diyerek boyun eğer.

Aziz ise, kendisinin aradan çekilmesi, tekrar evden ayrılmasının tek care olduğunu düşünür. Yine eski plânı uygulayacağını, otomobille kendini boğazın sularına bırakacağını, yitirerek sudan çıkıp tekrar Konya'ya gideceğini Hacı Bey'e söyler. "Hacı Bey bu plânı kabul etmekle beraber yine de huzursuzdur. Kötü bir şeyler olacağını sezer." (s. 163)

Aziz'in evden ayrılmasıyla, Mücteba eli'ndeki tek delili de kaybeder. Hacı Bey hapse girmekten kurtulur. "Derin bir oh çekmek üzereyken becinin getirdiği haberle tikanır kalır. Aziz, arabayla atladığı sulardan bir denizci tarafından kurtarılmıştır." (s. 174, 175) Hacı Bey, caresizlik içinde Mücteba'ya göz atar ve ona teslim olur.

KONU:

1953 - 54 mevsiminde İstanbul Şehir Tiyatrosu'nda temsil edilen uç perdelik bu oyunun konusu kısaca şöyle: Hacı Bey, emekli bir memurdur. Biriktirdiği parasıyla, ikramiyesiyle bir taksi satın alır. Taksiyi önce bir şoföre verir. Günlük masrafların, zararın sürekli artması, taksi sahibiyle şoförlü bir hileye başvurmaya zorlar. Boğazisinde taksiyi denize yuvarlayarak sigortadan para almayı düşünürler. Düşündüklerini yaparlar da. "Ama burada işler biraz karışır. Hacı Bey'in oturduğu evi satın alan, bir sigortacıdır. Şoförün karısı da, Hacı Bey'in oğlunun eski sevgilisidir. Şoförse yaşamakta olduğu halde, resmen taksiyle denize uctuğu için bir

ölüdür.

Bu karışıkça durumu da şoför Aziz'in yeni bir buluşu kurtarır. Doğduğu şehre giderek, oradan bütünü kaybolmak."³⁷

Oyun, bir tesadüfler karmaşası olarak nitelendirilebilir. Çünkü, bir yığın tesadüf üst üste geliyor ve her defasında da okuyucuyu şaşırtıyor. Sigortayı dolandıran Hacı Bey'in evini bir sigortacının alması, Aziz'in karısının, Hacı Bey'in oğlunun eski sevgilisi çıkması, üstelik sonradan evlenmeleri, Hacı Bey'in tam dolandırıcılıktan yakalanacakken Aziz'in evden ayrılarak onu kurtarması, Aziz'in denizde, tesadüfen oradan geçen bir balıkçı tarafından kurtarılması, Hacı Bey'in yakayı ele vermesi... vb. tesadüflerin üst üste gelmesi, okuyucu üzerinde gerçeklik etkisi bırakmıyor.

ANAFİKİR:

Yazar bu oyunu, gizli olarak yapılan işlerin, dolandırıcılıkların en sonunda ortaya çıkacağı, ortaya çıkmaya mahkûm olduğu tezini savunmak için yazmıştır. Okuyucuya, seyirciye vermek, istediği asıl mesaj bu yöndedir.

OLAYLAR VE DÜĞÜMLER

OLAYLAR:

1. Hacı Bey'in, kırk altı yıllık memuriyetten sonra emekli olması.
2. Hacı Bey'in, emekli ikramiyesi alması.
3. Hacı Bey'in, aldığı ikramiyeyi bir taksi olarak değerlendirmek istemesi.
4. Hacı Bey'in bir taksi alması.
5. Taksiyi çalıştırmak için Aziz adında bir şoför tutması.
6. Aziz'in ilk gün sonunda, Hacı Bey'in tahmininden daha az kâr getirmesi.

³⁷Sabahattin Kudret Aksal "Makine", Varlık Dergisi, S. 403, 1 Şubat 1954, s. 24, 25

7. Hacı Bey'in, arabanın borcunu nasıl ödeyeceği konusunda kara kara düşünmesi.
8. Hacı Bey'in, arabayı satmaya karar vermesi.
9. Aziz'in, hurda yığını olan arabayı kimsenin almayacağını Hacı Bey'e söylemesi.
10. Hacı Bey'in Aziz'in söylediklerine inanması.
11. Aziz'in, sigortadan para almak için bir plân yapması.
12. Hacı Bey'in plânı kabul etmesi.
13. Aziz'in, arabayla birlikte kendini boğazın sularına bırakması.
14. Aziz'in, araba sulara gömüldükten sonra kıyıya çıkması, Konya'ya gitmesi.
15. Hacı Bey'in kardeşi Muazzez ile eniştesinin Avrupa'dan dönmeleri.
16. Hacı Bey'in ev sahibinin, evini satması.
17. Satılan evi, Mücteba adında bir sigortacının alması.
18. Aziz'in öldüğüne inanan Hacı Bey'in vicdan azabı çekmesi.
19. Hacı Bey'in, Aziz'in karısı Necla'ya kol kanat germesi, onu evine alması.
20. Hacı Bey'in oğlu Afif'in eve gelmesi.
21. Necla'nın, Afif'in bir zamanlar sevdiği kadın olduğunu anlaşılmaması.
22. Hacı Bey'in, sigortadan yüklü bir para alması.
23. Necla ile Afif'in evlenmesi.
24. Aziz'in ortaya çıkması, Hacı Bey'in evine gelmesi.
25. Aziz'in başından geçenleri Hacı Bey'e anlatması.
26. Hacı Bey'in, Aziz'i, Mücteba'dan saklaması.
27. Mücteba'nın Aziz'i görmesi.
28. Necla ve Afif'in eve gelmesi.
29. Aziz'in, Necla ve Afif'in evlendiğini öğrenmesi.
30. Mücteba'nın, Aziz ve Hacı Bey'in oynadığı oyunun farkına varması.
31. Mücteba'nın, Aziz'i ve Hacı Bey'i tutuklamaya karar vermesi.
32. Aziz'in, tek çıkar yolun tekrar evden ayrılmak olduğunu düşünmesi.
33. Aziz'in, kararını Hacı Bey'e açıklaması.
34. Aziz'in yola çıkması.
35. Mücteba'nın elinde, Hacı Bey'i tutuklamak için delil kalmaması.
36. Hacı Bey'in hapse girmekten kurtulduğuna sevinmesi.
37. Bir bekcinin, Aziz'in arabayla denize atladığı, ancak balıkçılar tarafından kurtarıldığı haberini Hacı Bey'e vermesi.

38. Hacı Bey'in Mücteba'ya teslim olması.

39. Aziz'in, Hacı Bey'in evine getirilmesi.

DUĞUMLER:

1. Duğum: 1. olayla başlar, 2. olayla çözülür.
2. Duğum: 3. olayla başlar, 4. olayla çözülür.
3. Duğum: 5. olayla başlar, 6. olayla çözülür.
4. Duğum: 8. olayla başlar, 10. olayla çözülür.
5. Duğum: 11. olayla başlar, 13. olayla çözülür.
6. Duğum: 13. olayla başlar, 14. olayla çözülür.
7. Duğum: 16. olayla başlar, 17. olayla çözülür.
8. Duğum: 19. olayla başlar, 21. olayla çözülür.
9. Duğum: 20. olayla başlar, 23. olayla çözülür.
10. Duğum: 24. olayla başlar, 32. olayla çözülür.
11. Duğum: 26. olayla başlar, 27. olayla çözülür.
12. Duğum: 28. olayla başlar, 29. olayla çözülür.
13. Duğum: 30. olayla başlar, 31. olayla çözülür.
14. Duğum: 31. olayla başlar, 35. olayla çözülür.
15. Duğum: 34. olayla başlar, 37. olayla çözülür.
16. Duğum: 36. olayla başlar, 38. olayla çözülür.

ŞAHİS KADROSU

HACI BEY :

Yaşlı bir erkektir. Yeni emekli olmuştur. Evlidir, bir kızı vardır. Asıl adı Hayri'dir. Kırk beş sene bir devlet dairesinde kâtip olarak çalışmış, sonra emekli olmuştur. Emekli olduktan sonra sakin, rahat bir hayat sürmek ister. Ancak bu hevesi, üç bin beş yüz liralık emeklilik ikramiyesini aldıktan sonra boğazında kalır. Taksitle bir taksi alıp işleterek parasını değerlendirmek ister. Bu isteği, başına olmadık işler açar. Taksiden umduğu kârı bulamaz. Senetleri ödeyememe korkusu ile, soförtüyle birlikte hazırladığı plân doğrultusunda sigortayı dolandırır, oradan yüklüce bir para alır. Sigortadan aldığı bu para, sonunda kendini

hapse düşürür.

Hacı Bey, âdeta bir eski zaman efendisidir. Mâzisine sıkı sıkıya bağlıdır. "Kızı Oya'yı, kızkardeşi Muazzez'i bu konuda sürekli uyarır." (s. 16, 60)

AZİZ:

Okuma yazma bilmeyen, cahil , genc bir erkektir. Evlidir. Askerdeyken öğrendiği şoförlükle geçimini sağlar. Zaman zaman saf, zaman zaman da çok kurnazdır. İyi bir yûzücüdür. Oldukca fakirdir.

MUAZZEZ:

Orta yaşlı bir kadındır. Evlidir. Sonradan görme, görgüsüz, kendini beğenmiş biridir, "Bu durumu, onun her davranışından, konuşmasından hemen anlamak mümkündür." (s. 53, 105)

MUÇTEBA :

Orta yaşlı bir sigorta memurudur. Bekârdır. Bir yandan kadınlardan nefret ettiğini söylerken, bir yandan da, Hacı Bey'in küçük kızının yanağını fırsatını bulduğunda okşamaktan çekinmez. Yaptıklarıyla söyledikleri birbirini tutmaz.

Butün dikkatini, ilgisini, sigortayı dolandıranları tesbit etmeye yöneltmiştir. "İşini çok sever, işini kendisiyle âdeta özdeşleştirmiştir." (s. 69)

DİL – ANLATIM

Oyunda, oyunun türüne uygun bir dilin kullanılmış olması dikkati çekiyor.

Yazar, anlaşılabilirliği artırmak için mümkün olduğunca kısa cümleler kurmaya çalışmış. "Ancak, söz aralarına güldürü unsuru olarak sıkıştırılan sözlerin,

zaman zaman mizahın sınırlarını aştığı görülüyor." (s. 21)

Yazar, şahısları karakterlerine uygun olarak konuşturma yeteneğini bu oyunda da tekrarlamıştır. İlk dokuz oyunuyla karşılaştırılacak olursak, bu oyunda yazar, biraz daha fazla Arapça, Farsça kelime ve tamlamalara ağırlık vermiş, aşırıya kaçmıştır.

Cevat Fehmi'nin en büyük özelliği, oyunlarında komediden drama, dramdan komediye geçerken zorlanmamasıdır. Bu oyunda da, dramatik öğelerin ağır bastığı sahnelerden sonra, oyun kahramanı Hacı Bey bir anda sessizliği bozuyor ve şu sözleri söylüyor:

'Hacı Bey:

- Niye güllüyorsunuz biliyor musunuz? Çocuklar. Bizi bu vaziyeete sokan muharririn işi bu neticeye bağlamak için nasıl terlediği gözümün önüne geldi de... Fakat meheldir, oh olsun..." (s. 142)

Bu sözler aynı zamanda, oyunun sonucunu bağlamada düştüğü sıkıntıyı, yazarın bizzat kendi ağzından itiraf edisidir.

HARPUTTA BİR AMERİKALI

ESERİN KİMLİĞİ :

Harputta Bir Amerikalı, Anka Ofset, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1992, 144 sayfa, 3 perde, sırasıyla 8, 9, 5 meclis.

Harputta Bir Amerikalı, Üç perdelik bir komedidir. 1955 - 56 mevsiminde İstanbul Şehir Tiyatrosu'nda ve Devlet Tiyatrosu'nda temsil edilen bu oyun için yazar şunları söylüyor:

"On birinci sahne eserim olan Harputta Bir Amerikalı'yı size nasıl tarif edeyim? Bir komedi yazarının kalemiyle, ölen bir şehrin dramı mı diyeyim? Yoksa, asırlarca evvel Acem hayranlığı ile başlayan, bilâhare garba dönüp bu asrın başlarında Fransa'da karar kılan, birinci dünya harbinde Alman, ikinci dünya harbi ile sonrasında Amerikan hayranlığı olarak kendini gösteren kötü iptilâmızın hicvi diye mi takdim edeyim?

Yahut, Türkiye'den Amerika'ya göç eden ve bir daha vatanının ismini ağızlarına almayan bir kısım Türklerin tenkidi diye mi anlatayım?

Hayır, hayır... Bunların hepsi başlı başına catık kaşlı birer dâva... Halbuki ben, Harputta Bir Amerikalı'yı bir dâva piyesi olarak yazmadım. Harputta Bir Amerikalı'nın en iyi tarafı hence şudur: Üç perdelik komedi"³⁸

Yazar, her ne kadar eserin bir komediden öteye gitmediğini söylüyorsa da eserinde pek çok mesaja yer veriyor.

ÖZET:

Amerikalı milyoner Abraham Maderus, kırk yıl önce ayrıldığı kardeşini "bir gün aniden hatırlar ve onu arayıp bulmak için Türkiye'ye gelir." (s. 21)

³⁸Sabahattin Kudret Aksal "Harputta Bir Amerikalı", Varlık Dergisi, S. 427, 1 Şubat 1956, s. 19

Abraham Maderus'un asıl amacı, kardeşini bulmak, özlem gidermek değildir. "Asıl amacı, "kırk yıl sonra kardeşini arayıp bulan milyoner" olarak gazetelerde reklâmını yaptırmak, kamuoyunda dikkatleri üzerine çekmek, bozulan işlerini düzeltmektir." (s. 68, 69)

Abraham Maderus, reklâm malzemesi olarak kullanmak istediği kardeşini, kâtibi Necmettin ve sonradan akıl hastanesinden kactığı anlaşılan emekli komiser Cavit Kocabıyık vasıtasıyla arar. Necmettin ile komiser Cavit, gazeteye bir ilân verirler. Kimi para kazanmak, kimisi bu vasıta ile Amerika'ya yerleşebilmek için hemen Necmettin ile Cavit'e başvururlar. Başvuranlardan biri Ahmet Okyay'dır. Ahmet Okyay, Maderus'un kardeşi olduğunu iddia eden, yazarın deyimiyle "kart bir züppe" dir. Bir Amerikan hayranıdır. Kendi memleketini, memleketinin insanlarını beğenmez. Onları aşağı görür. "Başvurusunun esas sebebi, Amerika'ya yerleşebilmek umududur." (s. 50)

Maderus'un kardeşi olduğunu iddia ederek ilâna başvuranlardan biri de Ahmet Hamlet adlı bir aktördür. Bin iki yüz elli defa Şekspir oynadığını iddia eder. "O da Ahmet Okyay gibi tam bir Amerikan hayranıdır." (s. 40)

Ahmet Bulur da, gazetede gördüğü ilân üzerine Necmettin'e başvurmuştur. O da, mucit olmakla övünür. Ancak Ahmet Bulur, Maderus'un kardeşi olduğu konusunda kesin konuşmaz. Bazı şüpheleri olduğunu açıkça söyler. "İcatlarıyla ilgilenebilecek bir ülkeye, Amerika'ya gitme hayâli, onu bu ilâna başvurmaya zorlamıştır." (s. 52, 53)

Maderus'la akraba olduğunu iddia edenlerden biri de Celile Hanım'dır. "Celile Kızılçicek, büyük şehirlerde sosyeteyi istilâ eden Amerikan hayranı hafif kadın tipinin karakteristik örneklerindendir." (s. 44, 45)

Celile Kızılçicek, Maderus'un, eski kocasının kardeşi olduğunu iddia eder, bu konuda diretir. (s. 48)

Abraham Maderus, işin içinden çıkamayacağını anlayınca, ilâna

başvuranları ve yardımcılarını alarak Harput'a gider, orada bu işe bir çözüm arar.

Elli beş yılını Harput'ta geciren, burada tanımadığı insan olmayan Harput belediye reisi, Maderus'un imdadına yetişir. "Görmüş, gecirmiş bir insan olan belediye reisi, Harput'un bozulmasından dolayı çok üzülen, eski Harput'un özlemini duyan biridir." (s. 80, 81)

Belediye reisi, Ahmet Müderrisoğlu'nun, yani Maderus'un kardeşinin âkıbeti hakkında sorulan soruları bir cırpıda yanıtlar. "Ahmet Müderrisoğlu'nun Harput'ta bahçıvanlık yaptığını söyler." (s. 92) Bu arada, Ahmet Müderrisoğlu olduğunu iddia edenler büyük hayâl kırıklığına uğrarlar. Celile Hanım, zengin bir akraba edinme plânının suya düştüğünü anlayınca, Abraham Maderus'a yaklaşıp onu elde etme yollarını arar. Kızı Ayşe ise, üvey annesinin davranışlarını onaylamaz, her defasında onu uyarır.

Necmettin, Ahmet Müderrisoğlu'nu Maderus'un yanına getirmenin çok zor olduğunu belediye reisinden öğrenir. Komiser Cavit'in önerisiyle, Ahmet Müderrisoğlu'nun, bir hırsızlık olayına karıştığı iddiası ileri sürülür ve bu yolda plân yapılır. Plânın uygulanmasına geçilir.

Bu arada, belediye reisi, İstanbul emniyet müdürlüğünden gelen bir mesajı Necmettin'e iletir. Harput'a gelenler arasında akıl hastanesinden kaçan bir delinin bulunduğunu bildiren bu mesajı aldıktan sonra, Necmettin ile Cavit deliyi aramaya başlarlar. Cavit, herkesi, tek tek "garip sorular sorarak" sorguya çeker, herkese "kaçak deli" muamelesi yapar.

Ahmet Müderrisoğlu ise, kendini yakalayıp ellerine kelepce takan jandarmanın elinde kurtulur. Kendisini, Maderus'un arattığını anlamıştır. Maderus ise, bir türlü kardeşinin evine gidip onunla konuşmaya yanaşmaz. Onu ayağına çağırır.

Bu arada Necmettin ile Ayşe birbirlerine âşık olurlar. Necmettin, Ayşe'ye evlenme teklif eder.

"Necmettin, Ayşe, belediye reisi, belediye kâtibi ve Ahmet Hamlet ise, Harput'u bulunduğu durumdan kurtarmak için plânlar yaparlar, Harput'u, turistik bir merkez yapmak için sözbirliği ederler." (s. 125)

Yine İstanbul'dan gelen bir haber üzerine, kaçak delinin komiser olduğu anlaşılır. Hemen, komiser Cavit tutuklanır.

Ahmet Müderrisoğlu ise tekrar bulunur ve Maderus'un yanına getirilir. Maderus, kardeşini kucaklamak ister. Ancak, kardeşi onun bu yapmacık hareketine engel olur, öfkeyle, Harput'a gelmekte geciktiğini, işi işten geçtikten sonra Harput'a gelmeyi akıl ettiğini kardeşinin yüzüne haykırır. Oyun, Ahmet Müderrisoğlu'nun, kardeşine söylediği şu sözler ile sona erer:

"Ahmet Müderrisoğlu:

- Yerinde dur... Mânâsızlığa lüzûm yok... Hatırlıyorsun değil mi? Küçükken de sen kovalar, ben de kaçırdım. Bu sabah seni gözlerinden tanıdım. Yine kactım. Çocukluğunda beni yakaladığın zaman ya bir yumruk vurur, ya bir cimdik atardın. Bugün cimdik atmıyorsun ama, kelepçe takıyorsun. Söyle bakalım, niye geldin? Amerika'da zengin olduğunu duymuştuk. Anam, karım, çocuklarım seni, sana yazdıkları mektupların cevaplarını çok beklediler. Amma ben beklemedim. Biliyordum ki, gelmen için onlara ve bana hiç faydan dokunmayacak zamanı seçeceksin, işte geldin...

Anamı, saçlarına bir tek beyaz tel düşmeden toprağa verdik. İnce hastalık dediler. Milyoner kardeşim sen o zaman neredeydin? Harput çöktüyordu, dükkânım işlemez oldu. İşsiz kaldım. Hamallık ettim, ırgatlık ettim, rencberlik ettim. Milyoner kardeşim sen o zamanlar neredeydin?

Cocuklarım açtı, karım açtı, şu hastalık, bu hastalık bahane, hepsi birer birer öldüler. Hepsi de gözleri açık gittiler. Son nefeslerinde hâlâ senin kapıdan girmeni bekliyorlardı. Milyoner kardeşim sen o zamanlar neredeydin?

Şu şehrin haline bak, biz Harput çocukları bunun sokaklarında gözlerimizi açtık. Bu taşlar üzerinde zıp zıp oynadık. Arkadaki düzlükte uçurtma uçurttuk. Şuradaki dükkânlardan ilk sevdiğimiz kızlara ilk ipekli mendilleri aldık. İlk içki içtiğimiz meyhane onların biraz daha aşağısında idi. Şu harap kalenin burclarına çıkıp ilk kargacık, burgacık şiirlerimizi yazdık. Bunlar hâlâ hafızalarımızda yaşıyor. Amma Harput hafızalardan da silindi. Bu işler olurken benim milyoner kardeşim sen nerelerdeydin?

Vicdan ve his sende zaten yoktu. Amma şimdi dilini de kaybetmişsin. Bunlara karşı ne kazandın? Milyonlar... Ne işime yarar? Evet bu milyonlarla ne yapabilirsin? Harput'u diriltebilir misin, ölümlerimi geri verebilir misin?

Beni çocukluk yıllarıma yollayabilir misin? İstemem, hepsi sende kalsın... Benim ve Harput'un artık hiç bir şeye ihtiyacımız yok... Milyonların senin olsun! Söyle buraya niye geldin, Harput'u ve beni bu halde görmeye mi? Yoksa başka gizli maksadın var da onu görmeye mi?

Haydi rahat bırak beni, defol buradan... Defol diyorum, defol!..."
(s. 141, 142, 143, 144)

KONU:

Üç perdelik bir komedi olan oyunun konusu şöyle:

Harput'ta doğduktan sonra Amerika'ya göç eden ve zengin olan Abraham Maderus, yıllar sonra Türkiye'ye gelip Harput'ta bırakmış olduğu kardeşini arama sevdasına düşer. Oyunun sonunda bu kayıp kadeş bulunur. İki kardeş karşılaştıktan sonra, Harput'ta ihmâle uğramış olan küçük kardeş acı acı söylenir ve her konuşmasının arkasına şu soruyu ekler: "milyoner kardeşim sen o zaman neredeydin?" Bu tekerleme böyle devam edip gider. Acı konuşan Harput'lu kardeş, Amerikalı kardeşini reddeder ve oyun biter.

Oyunun dikkati çeken en önemli sahnesi, son perdede yer alır. Zaten ana düğümün çözüldüğü sahne de bu sahnedir.

Oyunun ilk perdesinden itibaren gelişen olaylara bakılarak, yazarın birden fazla konuya el atmak istediği kolayca anlaşılabilir. Yazarın birden fazla konuya el atmak istemesi, esas konuyu neredeyse bir kenara atması oyunun etki gücünü azaltmıştır. Bu nedenle, Bahri Savcı bir makalesinde oyunu, "ilk perdede kendisini kuran, sonra da yine aynı perdede bizzat kendini yiyip bitiren bir komedi."³⁹ olarak tanımlamıştır.

Cevat Fehmi, bu oyunda, milyoner bir Amerikalı etrafındaki insanlarla, hem batı hem de Amerikan hayranı Türk insanının kompleksini teşhir etmek, zaafını hicvetmek istiyor. Ergun Sav, bir makalesinde bu konuya parmak basıyor ve "yazarın, toplumumuzun Amerikan özentiliğiyle alay ettiğini, iyi de yaptığını, ancak konuyu iyi işleyemediğini"⁴⁰ söylüyor.

Oyunda, yazarın el attığı bazı konular okuyucuda gereken ilgiyi uyandırmıyor. Örneğin üçüncü perdede, ölmüş bir şehri kalkındırmak amacı ile doğuveren birleştirici ulku, okuyucuyu inandırmayan bir gücte ki, sanki şaka edildiği inancına kapılıyor insan.

Harputlu kâtibin yakınmaları okuyucuyu etkilemiyor. Onun üzülmediğinin onda biri kadar üzülüyoruz. Konuya yabancı kalıyoruz. "Oysa ki bunlar, Cevat Fehmi'nin oyununun can alıcı, seyirciyi sürüklemek için konulmuş en kavrayıcı noktaları, temelleri."⁴¹ dir.

ANAFİKİR:

Oyun, her ne kadar, yazarın da belirttiği gibi komediyse de, oyunda bazı mesajlar yer alıyor.

Bu mesajlar tenkit şeklindedir. Amerikan hayranlığı, memleketi terk edip

³⁹Bahri Savcı, 'Harputta Bir Amerikalı', YediTepe Dergisi, S.96 1 Aralık 1955, s. 5

⁴⁰Ergun Sav, 'Harputta Bir Amerikalı', Hisar Dergisi, S. 64, Ocak 1956, s. 18

⁴¹Yiğit Okur, 'Harputta Bir Amerikalı', Yenilik Dergisi, Ocak 1956, Cilt 6, S. 37, s. 91

gidenlerin ana vatana olan alâkasızlıklarının tenkidi... gibi.

OLAYLAR VE DUĞUMLER

OLAYLAR:

1. Abraham Maderus'un, kardeşini aramak için İstanbul'a gelmesi.
2. Maderus'un, yardımcıları vasıtasıyla kardeşini aranması.
3. Gazeteye, Harputlu Ahmet'in arandığına dair bir ilân verilmesi.
4. İlâna, Ahmet olduğunu iddia eden üç Ahmet'in başvurması.
5. Bir kadının (Celile Kızılcicek) ortaya çıkması, Harputlu Ahmet'in, kayınbiraderi olduğunu iddia etmesi.
6. Maderus'un, herkesi toplayarak Harput'a gitmeye karar vermesi.
7. Harput'a gidilmesi.
8. Harput belediye başkanının, Ahmet Müderrisoğlu'nun yerini söylemesi.
9. Bir plânla, Müderrisoğlu'nu Maderus'un yanına getirmek için caba gösterilmesi.
10. Harput'a gelen heyet içinde bir deli bulunduğu haberinin İstanbul'dan alınması.
11. Delinin aranmaya başlanması.
12. Ahmet Müderrisoğlu'na, bir hırsızlık olayından dolayı ifadesinin alınacağını söylenmesi.
13. Müderrisoğlu'nun, kendine söylenen yalana inanmaması, kaçması.
14. Jandarmanın, Müderrisoğlu'nu araması.
15. Necmettin'in, Ayşe'ye evlenme teklif etmesi.
16. Ayşe'nin, Necmettin'in evlenme teklifini kabul etmesi.
17. Ayşe'nin, Celile'nin öz kızı olmadığını Necmettin'e anlatması.
18. Necmettin, Ayşe, Ahmet Hamlet, belediye kâtibi ve Ahmet Bulur'un, Harput'u turistik bir merkez hâline getirmek için caba göstermeye karar vermeleri.
19. İstanbul'dan gelen haber ile, delinin komiser olduğunu anlaşılması, komiserin yakalanması.
20. Jandarmanın, Ahmet Müderrisoğlu'nu yakalaması, Maderus'un yanına götürmesi.
21. Müderrisoğlu'nun, kardeşine "çok geç kaldığını" söylemesi.

DUĞUMLER:

1. Duğum: 1. olayla başlar, 21. olayla çözülür.
2. Duğum: 3. olayla başlar, 4. olayla çözülür.
3. Duğum: 6. olayla başlar, 7. olayla çözülür.
4. Duğum: 7. olayla başlar, 8. olayla çözülür.
5. Duğum: 9. olayla başlar, 14. olayla çözülür.
6. Duğum: 10. olayla başlar, 11. olayla çözülür.
7. Duğum: 11. olayla başlar, 19. olayla çözülür.
8. Duğum: 12. olayla başlar, 13. olayla çözülür.
9. Duğum: 15. olayla başlar, 16. olayla çözülür.
10. Duğum: 20. olayla başlar, 21. olayla çözülür.

ŞAHİS KADROSU

ABRAHAM MADERUS:

Orta yaşlı, zengin bir erkektir. Aslen Harputludur. Ancak kırk yıldır Amerika'ya yerleşmiştir. Bencil, çıkarına düşkün, sevgi bağları körelmiş, kardeşini bile reklâm aracı olarak kullanmaktan çekinmeyen, vefâsız, kendini beğenmiş, dejenere olmuş bir tiptir.

AHMET MUDERRİSOĞLU:

Orta yaşlı, çok fakir bir erkektir. Harput'ta bahçıvanlık yapar. Büyük maddi sıkıntılar çekmiştir. Çocukları, karısı, annesi bakımsızlıktan ölmüştür. Çok duygulu, merhametli, gerçekçi, herşeyi açık açık konuşmasını seven, hayatta kimsesiz kalmış bir insandır.

NECMETTİN ARŞ:

Otuz üç yaşında bir erkektir. Amerikan koleji mezunudur. Çok yakışıklıdır. Yaşının icap ettirdiğinden daha olgun ve ciddidir. Çok zekidir. Etrafındaki insanlar gibi dejenere olmamıştır, kendi benliğini, kişiliğini korumasını bilmiştir.

CAVİT KOCABİYİK:

Emekli polis memurudur. Kırk beş yaşındadır. Uzun boylu ve zayıftır. Başlı sıfır numara ile traş edilmiştir. Suratı daima asıktır. Her sözden, herkesten şüphe eder.

Görevi sırasında hastalandığı için emekli edilmiş, beş yıl akıl hastanesinde tedavi görmüş, ancak daha sonra hastaneden kaçmıştır. Her davranışıyla deli olduğunu belli eder.

AHMET HAMLET:

Kırk üç yaşında bir aktördür. İki yüz elli iki buçuk defa Şekspir oynadığını iddia eder. Harputludur. Küçük yaşta babası tarafından terk edilmiştir. Annesi de ölünce akrabaları tarafından büyütülmüştür.

Tiyatroyu çok sever. Konuşmalarıyla bir aktör olduğunu hemen belli eder.

AHMET BULUR:

Orta yaşlı bir erkektir. "Mucit" lâkabıyla anılır. Kısa boyludur. Durgun, sıkılgan bir yapıya sahiptir. İcadlarının dışında pek az şey onu ilgilendirir.

AHMET OKYAY:

Orta yaşlı bir erkektir. Yazar, onu "muayyen muhitlerde son zamanlarda bol bol görünen tam bir kart züppe" olarak tarif eder. "Amerika'ya hayrandır. Şarklılara ait her şeyi aşağılar, küçümser." (s.54)

CELİLE KIZILÇİÇEK :

Yaşlı bir kadındır. "Büyük şehirlerde sosyeteyi istila eden Amerikan hayranı hafif kadın tipinin en karakteristik örneğidir. Yaşı hayli ilerlemiş olmasına rağmen bir genc kız gibi görünmek ve boyanmak itiyadındadır." (s. 26)

Amerikan hayranı bir kadındır. Başından bir kaç evlilik geçmiştir. Bu

evliliklerinden hiç çocuğu olmamıştır. Ayşe adında bir kızı evlât edinmiştir. Kendine zengin bir koca bulma çabası içindedir.

AYŞE KIZILCİCEK:

Yirmi yaşlarında bir genç kızdır. Amerikan koleji mezunudur. Kendi hâlinde, mütevazı biridir. Çok zekidir. Yalanı sevmez. Herşeyi açık açık söylemekten çekinmez.

Küçük yaşta anne ve babasını kaybetmiştir. Celile tarafından evlât edinilmiştir. Tiyatroya karşı özel bir ilgisi vardır. Öz benliğini koruyan, dejenere olmamış duygusal yapılı bir genç kızdır.

DİL - ANLATIM

Eserde, anlatım açısından dikkati çeken ilk şey, mübalağaya fazlaca yer verilmiş olmasıdır. Gazete satıcılarının seslerinin Hilton'un en üst katlarında duyulması, akıllı insanlardan daha iyi muhakeme yapabilen deli... vb. olaylar gerçeklerden uzaktır.

Belediye kâtibinin gözyaşı yüklü şahsiyetinde sembolleştirilen "terkedilmiş bir şehrin hüznü", eserde gereken yerini alamamış, yama gibi kalmıştır.

Dil açısından, bu oyunda da bazı sözcükler yanlış yazılmış: Çiklet (44), ötebisini (115), Oyunda zaman zaman argo kelimeler kullanılmıştır. Arapça, Farsça tamlamalara ve sözcüklere çok az yer verilmiştir. Yazar, anlaşılabilirliği arttırmak için cümlelerin kısa olmasına özen göstermiştir.

KLEOPATRANIN MEZARI

ESERİN KİMLİĞİ:

Kleopatranın Mezarı, Kardeş Matbaası, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul 1972, 159 sayfa, 3 perde, sırasıyla, 8, 7, 5 meclis.

İlk defa, 1956 - 57 mevsiminde İstanbul Şehir Tiyatrosu'nda ve Devlet Tiyatrosu'nda temsil edilen bu oyunda olaylar, bir Cukurova kasabasında geçer. Oyun, bir bakıma bâtıl inanclara, cehalete yönelen bir tenkittir.

ÖZET:

Olay bir Cukurova kasabasında geçmektedir. Bir hazine arayıcısı olan Hayati, mücevherlerle dolu olan Kleopatra'nın mezarının o çevrede bulunduğu söylentisini etrafa yayar. Kasabanın zenginlerinden olan Abdurrahman Ağa'ya, hazinenin ihtişamından bahseder. Eskiden beri defineciliğe meraklı olan Abdurrahman Ağa, hazinenin ihtişamını dinledikten sonra uyuyamaz olur. Hazineyi bulma isteğiyle yanıp tutuşur.

Abdurrahman Ağa, hazinenin yerini bulabilmek için, Hayati'nin söylediği formüllü uygulamaya başlar. Oruc tutar. Hayati'ye göre; "Abdurrahman Ağa, elini eteğini dünya nimetlerinden çekip, bir hurma ile yetinecek duruma geldiğinde, mezar gözlüğün önünde belirecek, Abdurrahman Ağa hazineye kavuşacaktır." (s. 22)

Abdurrahman Ağa, hemen Hayati'nin söylediklerini uygulamaya başlar. Büyük bir hevesle oruc tutar. Ancak her geçen gün gücünden düşer, dayanacak hâli kalmaz. "Orucu bozmak ister, ancak Hayati, her defasında ona engel olur." (s. 26)

Bu arada, yıllık iznini kasabada geçiren Abdurrahman Ağa'nın Tarih Fakültesi'nde asistan olan kızı Saniye, "babasını definecilik sevdasından

vazgeçirmek için bir plân yapar. Plânı uygulayabilmek için de Hayati'den yardım ister. Hayati, Saniye'ye yardım etmeye söz verir." (s. 42)

Saniye ile Hayati, plânı uygulamak için çalışırlarken, Abdullah adında, kendini çok dindar bir şeyh olarak gösteren, gerçekte hilekâr, soyguncu biri Abdurrahman Ağa'yı ziyaret eder. "Abdullah, kendinin Allah tarafından gönderildiğini, hazineyi bulmada kendine yardım edeceğini Abdurrahman Ağa'ya söyler." (s. 50, 51)

Abdullah, Abdurrahman Ağa'ya, bunca zamandır hazineyi bulamamasına sebep olarak, itikadının tam olmamasını gösterir. "Defineye nasıl kavuşacağına dair bir yalan uydurur." (s. 51)

Kısa zamanda Abdurrahman Ağa'yı avucunun içine alan Abdullah, adamlarıyla birlikte Abdurrahman Ağa'nın evine yerleşir. "Oruç tutmaktan kurtulan Abdurrahman Ağa'nın ise sevincine diyecek yoktur. Bir haftalık yiyeceği bir günde yiyip bitirir." (s. 67, 68)

Abdullah, evde tam bir hâkimiyet kurar. Her gecen gün Abdurrahman Ağa'dan biraz daha fazla para sızdırır. Saniye ve Hayati dışında herkes, Abdullah'a itaat eder. "Ancak, Saniye ve Hayati, Abdullah'ın dolandırıcı bir softa olduğunu anlamıştır, Abdurrahman Ağa'ya gerçekleri göstermek için çırpınıp dururlar." (s. 75) Saniye ve Hayati'nin cabaları boşa gider. "Abdullah'ı, muhterem, mübarek, büyük bir zat olarak gören Abdurrahman Ağa, ona toz kondurmaz." (s. 76)

Bu arada bütün kasabada, Abdurrahman Ağa'nın hazineyi bulduğu yolunda bir söylenti çıkar, herkes bu söylentiye inanır.

Kasabada bu söylentiler dolaşırken, Fatma Hanım'ın mücevherleri çalınır. Mücevherlerden bir çift küpe Hayati'nin cebinde bulunur. Hayati, küpenin, Abdullah tarafından kendi cebine yerleştirildiğini anlar. "Abdurrahman Ağa'yı, Abdullah'ın odasının aranması konusunda sıkıştırırsa da Abdurrahman Ağa buna yanaşmaz." (s. 91)

Bu arada Saniye, babasını Kleopatra'nın hazinesini bulma sevdasından vazgeçirmek için hazırladığı plân gereğince, Konya'daki devlet

tiyatrosu rejisöründen Kleopatra'nın elbiselerini ister. Elbise kısa zamanda Saniye'nin eline gecer. Saniye, hemen Hayati'ye elbiseleri giydirir, onu Kleopatra'nın kılığına sokar. "Hayati, geceyarısı Abdurrahman Ağa'nın odasına girer. Saniye, kapı arkasında Kleopatra'yı taklit ederek konuşur." (s. 111, 112, 113)

Abdurrahman Ağa, gördüklerine inanamaz, bağırmaya başlar. Seslerin artması ile, Abdullah, Abdurrahman Ağa'nın odasına gelir. Sesin Saniye'ye ait olduğunu anlar. "Kleopatra'nın kılığına bürünenin Saniye olduğunu zanneder ve Hayati'nin üzerine saldırır, ona sarkıntılık etmeye başlar. Hayati daha fazla dayanamaz ve elbiselerin içinden çıkar." (s. 116)

Abdullah, ertesi gün, hazinenin bulunduğu yeri gece rüyasında gördüğünü söyleyerek Abdurrahman Ağa ile bir kaç köylüyü yanına alır ve köyün dışındaki köprü altına götürür. Köylülere köprü'nün altını kazdırır, hazinenin orada olduğunu iddia eder. "Beş parasız kalan "Abdurrahman Ağa ise, tek kurtuluşunun hazineyi bulmak olduğunu Abdullah'a söyler, yardım etmesi için ona yalvarır." (s. 125)

Köylüler, hazineyi bulmak için bütün gayretleriyle çalışırlar. Ancak, köprü'nün ayağı kazıya dayanamaz ve yıkılır. Köprü'nün yıkılmasının, tılsımın bozulduğuna işaret olduğunu söyleyen Abdullah, Abdurrahman Ağa'yı yolacağı kadar yolmuş, onu beş parasız bırakmıştır. Bir an önce ondan kurtulmak için hemen bir yalan uydurur. Antakya'daki bir köyde bulunan hocasına gidip yalvaracağını, hazinenin gerçek yerini ondan öğrenip tekrar döneceğini söyleyerek Abdurrahman Ağa'yı kandırır. "Abdurrahman Ağa'nın cebindeki son bin lirayı da alarak hızla oradan uzaklaşır." (s. 131, 132)

O sırada Abdullah'ın iki adamı, Abdurrahman'ın evine gider, Abdullah'ın heybelerini alarak evden ayrılırlar. Fatma Hanım, adamlar gittikten sonra sandık odasını kontrol ettiğinde, ölümlük, dirimlik sakladığı yüz altının yerinde yeller estiğini görür. Durumu, akşam eve dönen ve bir şeyden haberi olmayan Abdurrahman Ağa'ya anlatır. Abdurrahman Ağa, bütün olup bitenleri düşünür, gerçeği anlar. Aptal yerine konulduğuna

Uzuluur.

Az sonra; İdris ve Hasan adında iki kasabalı tarafından, altın dolu heybelerle kasabayı terketmeye çalışırlarken yakalanan Abdullah ve iki adamı Abdurrahman Ağa'nın evine getirilir. Abdullah ve adamlarının kahvedeki konuşmalarına kulak misafiri olan İdris ile Hasan, onların dolandırıcı olduklarını, altınlarla beraber kaçacaklarını anlamışlar, pusu kurarak onları yakalamışlardır.

"Abdurrahman Ağa, kendini "aptal" yerine koyarak bütün paralarını, altınlarını alan Abdullah'ı tekrar karşısında görünce çok sevinir ve bütün gücüyle yüzüne tükürür. "Abdullah ve adamları hemen zabıtaya teslim edilir." (s. 148)

Abdurrahman Ağa, beş parasız kaldığını düşününce kahrolur, nasıl aptal yerine konulduğunu düşünür. Hayati, Abdurrahman Ağa'nın bu icler acısı durumuna daha fazla dayanamaz ve Fatma Hanım'ı gerçeği söylemeye razı eder.

Fatma Hanım, mücevherlerini gizli gizli satmış, eline geçen parayla, Hayati'nin de yardımıyla, Abdurrahman Ağa'nın define merakı yüzünden ucuz ucuz sattığı tarlaları, evleri geri almıştır. Böylece Abdurrahman Ağa'nın mal varlığının yarıya yakınını muhafaza etmiştir.

Abdurrahman Ağa, duyduklarına inanamaz, kaybettiğini sandığı itibarını tekrar kazandığına çok sevinir. Hayati'yle bir daha ayrılmamaya, onunla birlikte zahirecilik yapmaya, arta kalan zamanlarında da "haftadan haftaya" Kleopatra'nın mezarını, hazinesini aramaya karar verir.

Fatma Hanım, başına gelenlerden sonra definecilikten vazgeçtiğini zannettiği kocasının söylediklerine inanamaz, çok sinirlenir. Saniye, babasını bu meraktan vazgecirmenin mümkün olmadığını anlar, durumu kabullenir. Hayati ile Abdurrahman Ağa, yeniden Kleopatra'nın mezarını aramaya başlarlar. Oyun, Hayati ve Abdurrahman'ın şu sözleriyle sona erer:

"Hayati:

- (Dalgın) Mezarı gördüm. Kleopatra içinde olduğu gibi yatar. Esmerdir, tüller içinde, cürümez... Dünya güzeli... Mezarda büyük bir cekmece gördüm. İçinde bir kucak elmas, yakut, zümrüt...

Abdurrahman:

- (Karısına) Gördün mü hatun, gördün mü? Keşir... Keşir..." (s. 159)

KONU:

İlk defa 1956 - 57 mevsiminde , İstanbul Şehir Tiyatrosu'nda temsil edilen üç perdelik bu oyunda olaylar bir Çukurova kasabasında geçer. "Eserde, zengin Abdurrahman Ağa'nın kör inançları, bir takım dalaverecilerle kanarak, hazine ararken servetini tüketmesi, sonunda kızı, karısı ve sadık adamı Hayati'nin kendisini kurtarması işlenmektedir."⁴²

ANAFİKİR:

Yazar, bu oyun vasıtasıyla çeşitli mesajlar veriyor. Üncelikle, Anadolu'da sıkça rastlanan ve uğrunda servetler tüketilen definecilik merakı üzerinde duruyor, bunun bir ihtiras halini almasıyla ortaya çıkacak üzücü durumlara işaret ediyor. Bunu yaparken aynı zamanda bâtıl inançları tenkit ediyor.

OLAYLAR VE DÜĞÜMLER

OLAYLAR:

1. Hayati'nin, Kleopatra'nın mezarının kasabada olduğunu etrafa yayması.
2. Abdurrahman'ın, hazineyi bulmak için Hayati'nin önerdiği formülü uygulaması, riyazete çekilmesi.
3. Kasabada, Abdurrahman Ağa hakkında garip söylentilerin dolaşması.
4. Fatma'nın, kocası Abdurrahman Ağa ile, define yüzünden tartışması.
5. Abdurrahman Ağa'nın, oruca dayanacak gücünün kalmaması.
6. Abdurrahman Ağa'nın, define uğruna evlerini satması.

⁴²Metin And, 50 Yılın Türk Tiyatrosu, s. 559

7. Abdurrahman Ağa'nın kızı Saniye'nin eve gelmesi.
8. Saniye'nin, babasını define merakından vazgeçirmek için kolları sıvaması.
9. Saniye'nin, babasını merakından vazgeçirmek için Hayati'yle işbirliği yapması.
10. Abdullah adında dolandırıcı bir softanın Abdurrahman Ağa'nın evine gelmesi.
11. Saniye ve Hayati'nin, Abdullah'ın dolandırıcı olduğunu anlamaları.
12. Abdullah'ın emrine giren Abdurrahman Ağa'nın orucu bırakması.
13. Fatma Hanım'ın mücevherlerinin çalınması.
14. Hayati ile Saniye'nin, mücevherleri calanın Abdullah olduğunu anlamaları.
15. Kasabalılardan Hasan ile İdris'in Abdurrahman Ağa'nın evine girmeyi kararlaştırmaları.
16. Saniye'nin, Kleopatra'nın kılığına giren Hayati'yi babasının odasına sokması, babasına bir ders vermeye çalışması.
17. Abdurrahman'ın şaşkınlıkla bağırması, Abdullah'ın Abdurrahman'ın odasına gelmesi.
18. Hayati'nin, elbiselerini çıkarması.
19. Hasan ile İdris'in, Abdurrahman Ağa'nın evine girmeleri, ev halkınca farkedilerek kovulmaları.
20. Kleopatra'nın mezarının köyün dışındaki bir köprünün altında olduğunu söyleyen Abdullah'ın, Abdurrahman'ı kandırarak köyün dışına götürmesi. Yapılan kazıda mezarın bulunmaması.
21. Abdullah'ın, yeniden döneceğini mezarı, bulacağını söyleyerek köyü terketmesi.
22. Fatma ile Saniye'nin, Abdullah'ın adamlarının altınları kaldıklarını Abdurrahman Ağa'ya söylemeleri.
23. Hasan ile İdris'in, Abdullah ve adamlarını yakalamak için kasaba dışında pusu kurmaları.
24. Abdullah ve adamlarının yakalanmaları.
25. Abdullah ve adamlarının zabıtaya teslim edilmeleri.
26. Abdurrahman Ağa'nın, beş parasız kaldığını anlaması.
27. Fatma ile Hayati'nin, Abdurrahman Ağa'nın mal varlığı hakkındaki gerçeği söylemeye karar vermeleri.

28. Fatma'nın, bütün mal varlığının tükenmediğini Abdurrahman Ağa'ya söylemesi.

29. Abdurrahman Ağa'nın, mal varlığının tümünden tükenmediğini öğrenince sevinmesi.

30. Abdurrahman Ağa'nın, Hayati'yle, zahirecilik yapma konusunda ortaklık kurmaya karar vermesi. Yine Kleopatranın mezarını aramaya devam edeceğini söylemesi.

31. Fatma'nın buna önce karşı çıkması, daha sonra razı olması.

DUĞUMLER:

1. Duğum: 1. olayla başlar, 2. olayla çözülür.
2. Duğum: 2. olayla başlar, 5. olayla çözülür.
3. Duğum: 7. olayla başlar, 8. olayla çözülür.
4. Duğum: 9. olayla başlar, 16. olayla çözülür.
5. Duğum: 15. olayla başlar, 19. olayla çözülür.
6. Duğum: 17. olayla başlar, 18. olayla çözülür.
7. Duğum: 20. olayla başlar, 24. olayla çözülür.
8. Duğum: 26. olayla başlar, 28. olayla çözülür.
9. Duğum: 30. olayla başlar, 31. olayla çözülür.

ŞAHIS KADROSU:

ABDURRAHMAN AĞA:

Elli iki yaşında bir erkektir. Evlidir, bir kızı vardır. Kleopatra'nın mezarında gizli olan hazineyi bulmak yaşamının tek amacı haline gelmiştir. Bu amaç doğrultusunda, sahip olduğu bütün mal varlığını bir bir elden çıkarır. Dinine bağlıdır. Çok saftır. Hilekâr bir softa olan Abdullah onun bu saflığından yararlanır, bütün mal varlığını ele geçirir.

"Bütün umudunu Kleopatranın hazinesine bağlayan Abdurrahman Ağa'nın hayâlleri de bu hazine üzerinedir." (s. 125)

Kısacası Abdurrahman Ağa, defineciliğe gönül vermiş, inatçı, saf,

câhil, bâtil inanclara sıkı sıkıya bağlı, zengin, iradesiz bir insandır.

HAYATİ:

Otuz beş yaşında bir külhanbeyidir. Define arayıcısıdır. İlkokul mezunudur. "Daha fazla okumadığı için çok pişmandır." (s. 34)

Kleopatra'nın hazinesini bulmak, yaşamının tek amacı haline gelmiştir. Gece, gündüz bu hazinenin ihtişamından bahseder. Pek çok insanı da kendisiyle beraber bu definenin peşinden koşturur.

Kısacası Hayati, zeki, kurnaz, iyiliksever, külhanbeyi bir define arayıcısıdır.

ABDULLAH:

Altmış yaşında bir erkektir. Sık saçlı, esmer tenli, uzun yüzlü, büyük ağızlı, iri gözlü, düşük omuzlu, kalın seslidir. Dolandırıcılıkla ün yapmış bir softadır. Din perdesi altında insanları dolandırır, onların inançlarını sömürür. Onun dolandırdıklarından biri de Abdurrahman Ağa'dır. "Abdurrahman Ağa'ya, yalanların en büyüğünü, Allah tarafından gönderildiğini söyler." (s. 50)

"Abdullah. dolandırıcılık yapmakla kalmaz, girdiği evlerin kadınlarına, kızlarına sarkıntılık eder." (s. 106, 107)

Abdullah'ın dolandırıcılığı cezasız kalmaz. Sonunda yakalanır ve zabıtaya teslim edilir.

SANIYE:

Saniye, eserdeki yegâne aydın, okumuş kişidir. Abdurrahman Ağa'nın kızıdır. Tarih fakültesinde asistandır.

Otuz yaşlarındadır. Eser boyunca, cahil ve bâtil inanclara sıkı sıkıya bağlı babasına gerçekleri göstermeye çalışır.

FATMA:

Elli yaşlarında bir kadındır. Evli ve bir çocuk annesidir. Küçük bir kasabada yaşar. Zamanının çoğunu evin içinde, ev işleri yaparak geçirir.

Kocasından daha akıllı ve aydındır. "Kızını okutmaya karşı çıkan kocasına sert çıkmış, kızını okutmuştur." (s. 74)

Kocasının, define peşinde koşturmasından bıkip usanmıştır. Onun, ucuza sattığı arsaları, evleri, Hayati'nin yardımıyla tekrar almış, böylece kocasını beş parasız kalmaktan kurtarmıştır.

Kısacası Fatma Hanım, kızını ve kocasını seven, akıllı, kurnaz bir kadındır.

DİL – ANLATIM

Cevat Fehmi'nin bu oyununa, akıcı bir anlatım hâkimdir. Gulduru unsurlarının yerli yerince serpiştirilmiş olması, kahramanların, kişiliklerini ortaya koyacak şekilde konuşmaları anlatımdaki akıcılığı artırmıştır.

Cevat Fehmi, diğer oyunlarında olduğu gibi bu oyununda da bir hatayı devam ettiriyor. "ile" bağlacını alışılmışın dışında kullanıyor: tazeliğile (s. 23), nimetlerle (s. 26), gözile (s. 48), kuvvetile (s. 51) Bunun yanında oyunda, anlam bakımından bozuk cümlelere rastlanıyor: " – Görüştüm, evinde sana bir o da verecek" (s. 28) " – Ben Tarih fakültesinde temizi Kleopatra ile verdim." (s. 35) " İtikâfda ne üzerinde oturaktın." (s. 53) " – Evet tulûu şemsden mukaddem azime temiz gerek. Ve lâkin evvelâ şu sarıkı bulalım." (s. 78)

Bunlar dışında eserin dil ve anlatımında aksayan bir yönün olduğu söylenemez.

TABLODAKİ ADAM

ESERİN KİMLİĞİ:

Tablodaki Adam, Kardeş Matbaası, İnkılâp ve Aka Kitapevleri, İstanbul 1972, 151 sayfa, 5 tablo, sırasıyla, 7, 7, 2 meclis.

1966 - 67 mevsiminde Ankara'da Meydan Sahnesi'nde temsil edilen oyun, beş tablodan meydana gelmiştir. Bunun ortadaki üç tablosu, hırsızın düşündüklerini temsil eder. Birinci ve beşinci tablo gerçek, ortadaki üç tablo hayâl ürünüdür. Yine, birinci ve beşinci tablolar oldukça kısadır, meclis yoktur.

ÖZET:

Kaptan Ziya, yıllar yılı denizde kalmış, çok seyrek aralıklarla evine uğramış bir denizcidir. Ziya kaptan, her ne kadar evine seyrek uğramış, evini ihmal etmişse de maddi bakımdan ailesine bütün olanakları sağlamış, onların para sıkıntısı çekmemelerine çaba göstermiştir.

Kendi isteğiyle değil de babasının zorlamasıyla karısı Şaziye ile evlenen Ziya Kaptan, karısını sevmez. Karısıyla aralarında ortak bir nokta yoktur. Karısı Şaziye ise, geckin yaşına rağmen süse, gösterişe, kumara son derece meraklı bir kadındır. Gözü daima dışardadır.

Ziya Kaptan, denizden evine döndüğünde karısı ve oğlunun yaşadığı hayatı görünce gözlerine inanamaz. Onların yaşadığı başıboş hayata tahammül edemeyerek başka bir ev tutar, seferdeyken tanıdığı, âşık olduğu Nahide adında çok güzel bir kadınla beraber yaşamaya başlar. "Nahide, Ziya Kaptan için büyük bir sevinç kaynağıdır." (s. 83, 84)

Bir gün Ziya Kaptan hastalanır. Bütün akrabaları onun ölümünü beklemeye başlarlar. Bir an önce ölmesi için akrabaları topluca dua ederler. Çünkü Ziya Kaptan'ın yüklü mal varlığı onların gözlerini karartmıştır. Şaziye'nin dolandırıcılıkla ün yapmış kardeşleri Cemil ile

Şakir de, Ziya Kaptan'ın mal varlığından pay almak için eve uğuşenler arasında yer alır.

Herkesin öldü, ölecek diye başını beklediği Ziya Kaptan aniden iyileşerek ayağa kalkınca, evdeki "akrabalarını, dalkavukları" hemen kovar.

Şaziye ile Ziya Kaptan'ın oğlu Vedat, Cemil ile Şakir'in de yardımıyla, Ziya Kaptan aleyhine mahkemede dava açarlar. Mahkemede, Ziya Kaptan'ın kendilerini tehdit ettiğini, akli dengesinin yerinde olmadığını, başkalarına vermemesi için bütün mal varlığına el konulması gerektiğini söylerler. Başvuru kabul edilir, Ziya Kaptan'ın mal varlığına mahkeme el koyar, mücevher kasası mühürlenir.

Ziya Kaptan, olup bitenler karşısında şaşkına döner. Sevgilisi Nahide'yi ölümünden sonra beş parasız bırakmamak için çeşitli plânlar yapar.

Bu arada, Nahide aleyhine de dâva açılır. Nahide, dolandırıcılık ve hile ile serveti ele geçirmekle suçlanır. "Mahkemenin görevlendirdiği memurlar, Nahide'nin evini ararlar." (s. 78,79)

Vedat ile Şaziye'nin, mahkemeye Ziya Kaptan hakkında suç duyurusunda bulunmaları, bütün gazetelerin ilk sayfasında manşetten verilir. Gazetelere, Ziya Kaptan aleyhine demeçler verilir. Bütün bu olanlar, Denizciler Birliği'nin başkanı olan Ziya Kaptan aleyhine olumsuz bir kamuoyu yaratır. Ziya Kaptan daha fazla dayanamaz, bu görevinden istifa eder.

Mahkemece görevlendirilen bir doktor, akli dengesinin yerinde olup olmadığını kontrol etmek için Ziya Kaptan'ın evine gelir. "Ziya Kaptan hemen yeni plânlar yapar." (s. 90)

Doktorun, biraz kaçık olduğunu ilk gördüğü anda anlayan Ziya Kaptan, şeker hastalığının mikrobik bir hastalık olup olmadığına dair doktorla bahse girer. Bahis gereği, şeker hastalığının mikrobik bir hastalık

olmadığını ispat etmek isteyen doktor, şeker hastası olan Cemil'in yanına uzanır. Ziya Kaptan, doktoru biraz kışkırtır ve Cemil'e daha da yaklaşmasını sağlar, samimi bir görüntü ortaya çıkarır.

"Plânının kusursuz işlemesine çok sevinen Ziya Kaptan, kendine vâsi tayin edilmek istenen Cemil'in ve akli dengesini kontrol edecek olan doktorun durumunu karısı Şaziye'ye gösterir." (s. 106)

Bu arada Şakir, çok kortuğu mikroplara yenik düşer ve ölür. Cemil ise girdiği şeker komasından kurtulamayarak ölür.

Ziya Kaptan, Nahide'ye, kendi ölümünden sonra gecimini sağlayacak bir şeyler vermeyi aklına koymuştur. Nahide, Kaptan'a daha fazla yük olmamak, sorun çıkarmamak için gizlice evden ayrılır. Kaptan, onun nereye gittiğini anlar. Mücevherleri kasadan çalıp onun yanına gitmeye karar verir.

Karısı tarafından, göz altında bulundurulması için yatırıldığı klinikten bir gece yarısı ayrılan Kaptan, mücevherleri calmak için evine gider. Tam kasayı açacağı sırada bir ses duyar ve gizlenir. Oğlunun da kasayı soymak için eve geldiğini anlar. Hemen ortaya çıkar ve oğluya sert bir tartışmaya girer. "Ziya Kaptan, önceden beri duyduğu kuşkularının Vedat'ın kendi oğlu olmadığı yolundaki şüphelerinin arttığını anlar ve Vedat'a da bu durumu anlatır." (s.121, s.122, s.123)

Kaptan, Vedat ile tartışmayı sürdürürken, bir gürültü sesiyle irkilir ve birinin daha eve girdiğini anlar. Vedat ile birlikte hemen saklanırlar. Kısa süre sonra, eve girenin Şaziye olduğunu anlarlar. Kaptan, Şaziye ile Vedat'ı saf dışı etmek için, onları, polise ihbar edeceği yolunda tehditlerde bulunarak korkutur. Şaziye ile Vedat'ı bu şekilde korkutan Kaptan, kasadaki mücevherleri alarak hızla evden ayrılmaya çalışır. Polis sesini duyunca hemen odalardan birinde saklanır.

Odada, yanyana duran biri erkek diğeri kadın iki tabloyu görür ve hayâl etmeye başlar. "Acaba benim yerimde tablodaki adam olsaydı yine aynı şekilde davranır mıydı? " diye düşünür. Onu kendinin, kendini onun

yerine koyar. Hayâlinde, ona da aynı olayları yaşatır. Onun da aynen kendisi gibi davranmaya mecbur olduğu sonucuna varır.

"Kaptan:

- Şimdi ne düşünüyordum biliyor musunuz? Şu adam bir resim olmayıp da canlı bir insan olsaydı ve benim karşılaştığım hâdiselerle karşılaşırdı acaba ne yapardı diyordum. Herhalde aynı şeyleri yapacaktı. Çünkü... Ey... Çünkü... (omuzlarını silker) Çünkü başka yapacak şey yoktu." (s. 151)

Ziya Kaptan, polisler evden uzaklaştıktan sonra hemen evden ayrılır ve Nahide'ye kavuşmak için gemiye binerek yola çıkar.

KONU :

1966 - 67 mevsiminde Ankara'da Meydan Sahnesi'nde temsil edilen bu oyun beş tablodan meydana gelmiştir. "Başkut, bu oyunuyla biçim yönünden bir gayrette bulunmuş. Tablodan bir adam indirmiş. Bu adam, eve hırsız diye gelen adamın hüviyetine girmiştir. Çünkü, hırsızın neden hırsız olduğunu anlattığı duruma inanmamış, kendisinin öyle olmayacağını savunmuştur. Ancak durum, onu da aynı kadere sürükler. Oyunun, ortadaki üç tablosu, hırsızın düşündüklerini temsil eder, şöyle ki, hırsız eve gelince karşısındaki tabloyu görmüş ve "o da aynı şeyi yapardı, benim yerimde olsaydı. " diye düşünmüştür.

Bundan sonra hırsız, hayâlindeki tablodaki adamı canlandırmış ve onu kendi kisvesine sokmuştur. Tablodaki adam da onun yaptığı aynı şeyleri yapmıştır. İşte tablodaki adamın hareketlerini gösteren ortadaki üç tablo hayâldir. Bu da Başkut'un aynı düzen oyunları arasında bir yenilik sayılabilir. Ancak, biçimde yaptığı yeniliği, yazar öbür noktalarda devam ettirememiştir. Gene ortada aynı tipler cirit atar. Gene aynı meselelere dokunulur, gene aynı dertlerden dem vurulur. Ayrıca, diyalog düzeninde de bir yakınlaşma, kuruluk sezilir."⁴³

Bazı eleştirmenlerin aksine, Ulunay, oyunun son derece anlaşılır

⁴³Özdemir Nutku, Tiyatro ve Yazar, s. 33, 34

olduğu üzerinde ısrarla durur. Üstelik bu oyunu yazarın en başarılı oyunlarından biri olarak gösterir:

"Mevzu o kadar kuvvetli bir realizme dayanıyor ki, vak'anın anlaşılmayacak bir tarafı yok. Bu, anlaşılması güç iddiası, eserdeki dedublmın dolayısıyla olsa gerek. Eğer Tablodaki Adam'ın mizansenini kaldırılmış ve piyes ne böyle bir girizgâha ne de böyle bir neticeye bağlanarak tabii seyrini tâkip etseydi belki tesir bakımından bu kadar kuvvetli olmazdı."⁴⁴

Kısaca özetleyecek olursak oyunun konusu şöyle: Ziya Kaptan, son derece zengin biridir. Yıllar yılı ailesinden uzak kalmış, hayatının çoğunu denizlerde geçirmiştir. Bir gün evine döndüğünde, karısının kumara, süse, gösterişe düşkün bir "kokona", oğlunun ise, vicdan, şeref ve haysiyetten yoksun şarhoş bir "züppe" haline geldiğini görmüştür.

Kaptan, ailesindeki bu değişiklikleri hazmedemez, ailesinden ayrılarak sevgilisi Nahide ile birlikte yaşamaya başlar. Hastalanması üzerine, bütün akrabaları, mirastan pay kapmak düşüncesiyle başına uşuşturlar. Ancak, akrabalarının umudu boşa gider, Ziya Kaptan iyileşir, akrabalarını, oğluyla karısı da dahil olmak üzere evden kovar. Karısıyla oğlu, hemen mahkemeye başvurarak Ziya Kaptan'ın malvarlığına el konulmasını sağlarlar. Kaptan, mal varlığından arta kalan mücevherleri gizlice, mahkemece mühürlenmiş kasadan alır ve sevgilisinin yanına kaçar.

ANAFİKİR:

Yazar, Tablodaki Adam'da, kimi suçların haklı olarak işlendiğini göstermek istemiştir. Cevat Fehmi, hacir altına alınmış zengin bir adamın, akıl hastanesinden kaçıp kendi evinde hırsızlık yaptıktan sonra, kaçarken girdiği bir odada bir paşa portresiyle yer değiştirerek, aynı durumlarda aynı davranışları, paşanın da yapacağını geriye döndüşlerle savunuyor.

⁴⁴Refi Cevdet Ulunay, "'Tablodaki Adam'", Milliyet, 21 Nisan 1959, S. 3213, s. 5

OLAYLAR VE DUĞUMLER

OLAYLAR

1. Kaptan'ın, evine girerek mücevherlerini çalması, Tablodaki adamın Kaptan'ı ayıplaması.
2. Kaptan ile Tablodaki Adamın birbirlerinin yerine geçmeleri
3. Akrabalarının, Kaptan'ın ölümünü beklemleri, Kaptan'ın iyileşmesi, akrabalarını evden kovması.
4. Şaziye ve Vedat'ın, Kaptan aleyhine mahkemede dâvâ açmaları, Kaptan'ın mal varlığına el konulması.
5. Şakir'in ölmesi.
6. Kaptan'ın mücevher kutusuna mahkemece el konulması.
7. Ziya Kaptan'ın, aklî dengesi yerinde olmadığı gerekçesiyle kliniğe kapatılması.
8. Ziya Kaptan'ın klinikten kaçarak evine gitmesi, mücevherlerini almaya çalışması.
9. Evinde karısı ve oğluna rastlayan Kaptan'ın, onları tehdit ederek korkutması, mücevherleri aldıktan sonra kaçması.
10. Ziya Kaptan'ın, Tablodaki adam ile giriştiği bahsi kazanması.

DUĞUMLER

1. Duğüm: 1. olayla başlar, 2. olayla çözülür.
2. Duğüm: 2. olayla başlar, 10. olayla çözülür.
3. Duğüm: 3. olayla başlar, 4. olayla çözülür.
4. Duğüm: 6. olayla başlar, 9. olayla çözülür.

ŞAHIS KADROSU

ZİYA KAPTAN:

Orta yaşlı bir erkektir. Denizcidir. "Zamanının büyük çoğunluğunu denizde geçirmesi, ailesiyle olan bütün bağlarının kopmasına, karısına ve çocuklarına yabancılaşmasına neden olmuştur." (s. 87)

Bütün akrabalarının gözü onun mal varlığındadır. "Kaptan'ın bir an önce ölmesi ve mal varlığının paylaşılması için akrabaları plân yaparlar." (s. 123)

Kısacası Ziya Kaptan, çok zengin, kurnaz, zeki, etrafındakilerin gerçek niyetini hemen anlayabilen, manevi değerlere bağlı bir insandır.

TABLODAKİ ADAM:

Elli, elli beş yaşlarında bir erkektir. İlerlemiş yaşına rağmen çok genç görünür. Uzun boylu, çabuk kızıp parlayan, barut gibi görünüşlü, ancak şakacı, hoş sohbet, iyiliksever, sevecen; namus, şeref gibi değerlere önem veren biridir.

ŞAZİYE:

Yaşlı bir kadındır. İlerlemiş yaşına rağmen süslenmeyi çok sever, aşırı makyaj yapar. Yazar, onu şöyle tanıtıyor:

"Şaziye, ilerlemiş yaşına rağmen tam bir kokot gibi giyinmiştir. Bugünkü sosyetemizde bol bol görülen kumar, moda, boya düşkünü, gençlik meraklısı, ihtiyar kadınlara benzer." (s. 29)

Uzun zaman denizde kalan kocasından sürekli şikayetçidir. Onu sevmez. Onun sahip olduğu mal varlığını ele geçirmeye çalışır.

Kumar meraklısıdır, bencil ve çıkarıcıdır. Onun için para her şeyin üzerindedir. "Etrafındaki insanları, çıkarları doğrultusunda kullanmayı sever." (s. 63)

İyi bir eş olmadığı gibi iyi bir anne de olamamıştır. Oğlunu sürekli ihmal etmiştir. Kumara ayırdığı zamanın yarısını bile oğluna ayırmamıştır.

Kısacası Şaziye, kumar düşkünü, zevke, eğlenceye kendini vermiş, süslenmeyi seven, çıkarıcı, bencil, kocasına ve oğluna önem vermeyen, parayı her şeyin üzerinde tutan bir kadındır.

CEMİL:

Orta yaşlı bir erkektir. Teknik Universiteden ayrılmış eski bir profesördür. Yazar, onu şöyle tanıtıyor:

"Şaziye'nin kardeşi olan bu adamın en büyük hususiyeti, çok seri konuşması, lüzumsuz aceleciliği ve fıldır fıldır dönen gözleridir. Teknik Universiteden ayrılmış eski bir profesördür. Fakat hâlinde, tavrında, bir ilim adamı hüviyetinden çok daha başka işaretlere rastlarız." (s. 30)

Dolandırıcıdır. Universiteden ayrılmasının esas nedeni budur. Şeker hastasıdır. Cıkarıcı ve bencildir.

VEDAT:

Şımarık, hissiz, macera düşkünü, paraya çok önem veren genç bir erkektir. Yazar onu şöyle tanıtıyor:

"Vedat, bugünkü Avâre gençliğin tipik nümûnesidir. Kıyafeti, hareketleri, düşünceleri, onlardan evvelki nesil ile aralarında kapanmaz derin uçurumlar bulunduğunu anlatır. Şımarık, heyecan düşkünü ve lâubalidir. Sırtında lekeli bir deri ceket, spor bir gömlek, ayağında ütüsüz bir pantolon ile kirli ayakkabıları vardır. Traşı bir karış uzamıştır." (s. 38)

Annesiyle babasını sevmez, onlarla anlaşamaz. Vurdum duymaz, başı boş bir hayat yaşar.

ŞAKİR:

Genç bir erkektir. Temizlik hastasıdır. Cıkarına son derece düşkün, bencil, para düşkünü bir insandır. Yazar onu şöyle tanıtıyor:

"Şaziye ve Cemil'in küçük kardeşleri ve Vedat'ın küçük dayısı olan bu adam, temizlik hastası bir manyaktır. El sıkmaz hiçbir şeye eliyle dokunamaz. Eğer dokunmak mecburiyetinde kalırsa cebinden bir kağıt parçası çıkarır ve onunla tutar. Bu garip hususiyeti dışında onun da en büyük vasfı son derece menfaatperest oluşudur." (s. 39)

Cok korkup sakındığı mikroplardan yakısını kurtaramaz ve traş olurken kaptığı bir mikrop yüzünden ölür.

DİL – ANLATIM

Cevat Fehmi'nin oyunları içinde hem konu bakımındanr hem de anlatım bakımından en çapraşık olanı "Tablodaki Adama"dır dersek yanlış olmaz.

Bir kaptan, kendi evine hırsız olarak giriyor, kendi mücevherlerini alıyor. Kaçarken odaların birinde gördüğü tablodaki adama bakıyor ve hayâl kuruyor, onunla bir vicdan muhasebesi yapıyor, tartışıyor. Onu kendinin, kendini onun yerine koyuyor, tablodaki adama kendi yaşadığı olayları yaşıyor. Eserin sonunda, yaptığı hırsızlığı haklı bir nedene dayandırıyor. Yazar, bir tezi savunmak için bu dolambaçlı olayları hayâl ediyor, geliştiriyor ve sonuca bağlıyor.

Yazar, eserde sade bir dil kullanmaya özen göstermiş. Ancak, anlam bakımından bozuk cümleler bu oyununda daha fazla:

"Eğer maceramı yaşayacak olursan o hayatta da bahis meraklısı bir adama rastlayacaksın ve çok şacaksın." (s. 17)

"Ben pencereden atlar atlamaz sen de yerin geç." (s. 26)

"Uyuma, zarar yok, uzanmak da faydalıdır." (s. 36)

"Dadı şunları elbiselerini ver." (s. 112)

"Ardaki fark ne" (s. 123) gibi.

ÜBUR GELİŞTE

ESERİN KİMLİĞİ:

Übur Gelişte, Kardeş Matbaası, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul 1972, 191 sayfa, 5 tablo, sırasıyla 3, 9, 9, 5, 2 meclis.

Übur Gelişte, ilk defa 1959 - 60 mevsiminde İstanbul Şehir Tiyatrosu'nda temsil edilmiştir. Cevat Fehmi'nin kurgu türündeki oyunlarından biri olan bu eserde yazar, bir varsayımdan yola çıkmıştır. Konusu gereği, ahireti ve bu dünyayı bir arada vermesiyle diğer oyunlardan ayrılır.

ÖZET:

Bu dünyada, kılıbık, hırsız, fahişe, dilenci, yalancı ve köylü olan altı kişi, öldükten sonra ahirette bir araya gelirler. Hepsinin ortak yönü, übur dünyadaki yaşamlarından memnun olmamalarıdır. "Dünyadayken çok zor şartlar altında yaşamını sürdürmeye çalışan dilenci, kendine, dünyaya ikinci defa gelme imkanı verildiği takdirde, varlıklı, zengin biri olarak gelmek ister." (s. 9, 10)

"Fahişe ise, dünyaya bir dahaki gelişinde namuslu bir kadın olmak dileğindedir." (s. 14) "Hırsız; namuslu, zengin bir adam olmayı, Kılıbık ise kadın olmayı ister." (s. 17, 18) İntihar ettiği için "Kefensiz" olarak tanınan adam ise diğerlerinin aksine, dünyaya yine kendi olarak dönmek ister. O, insanların acımasızlığından şikayetcidir. "Dünyaya hangi kimlikle dönerse dönsün, yine aynı âkıbete uğrayacağını düşünür." (s. 23, 24, 25)

Bu kişilere, dünyaya ikinci defa gelme fırsatı verilir. Herkes istediği kimlikle dünyaya gelir. Köylü kız, bir konağın hizmetkârı Vale Ahmet kimliğinde; Kılıbık, despot bir kadın olan Kadriye Cilingiroğlu kimliğinde; Hırsız, düzenbaz işadamı Hasan Cilingiroğlu kimliğinde; Fahişe, kimsesiz bir genc kız kimliğinde; Yalancı, yalanlarıyla ün yapan avukat Sebati Hakkorur

kimliğinde; Dilenci, zengin bir şeker hastası kimliğindedir.

Kadriye Cilingiroğlu, arkadaşının kızı olan Ayşe ile kocası Hasan Cilingiroğlu arasında bir aşk ilişkisi olduğunu anlamıştır. "Ayşe'nin bin an önce evlerinden gitmesi için kocasını uyarır." (s. 35, 36)

"Hasan Cilingiroğlu, evlerinde kalmakta olan Ayşe'yi evden uzaklaştırmak, bir başka eve taşınmaya ikna etmek için bütün ikna kabiliyetini kullanır, nitekim başarılı da olur. Hasan, tutacağı evde Ayşe ile buluşurken dikkat çekmemek için Ayşe'yi Fehmi ile evlendirmeye karar verir. Böylece, buluşmaların daha az şüphe çekeceğini düşünür." (s. 59, 60, 61)

Hasan, evlenme meselesini, önceden beri Ayşe'ye âşık olan Fehmi'ye acar. Fehmi'yi, Ayşe'nin kendisiyle evlenmek istediğini söyleyerek kandırır. "Fehmi, sevdiği kızdan gelen bu teklifi kabul eder." (s. 69)

Hasan Cilingiroğlu, kimsesiz, çok saf olan Fehmi'yi istediği gibi kullanmaktadır. Bütün kanunsuz işlerini ona yaptırır. Kanunsuz işler yaptığı şirketini Fehmi'ye devreder. Kanunsuz işler yapmaktan dolayı Fehmi sürekli tutuklanır, hapiste yatar, çıkar. Ömrü, parmaklıklar arkasında geçer.

Hasan Cilingiroğlu'nun en son yaptığı yolsuzluk, piyasadaki insülin ilaçlarını toplayıp yüksek fiyata satmaktır. Bu işleri yaparken en büyük yardımcısı, kendisi gibi bir dolandırıcı olan Avukat Sebati Hakkorur'dur.

Bu arada, Cilingiroğlu'nun Ayşe ve Fehmi'yle ilgili plânı kusursuz işler. Dayayıp döşediği eve Ayşe'yi yerleştirir. Fehmi ile Ayşe'yi hemen evlendirir.

Piyasadaki bütün insülin ilaçlarının toplanması, şeker hastalarını zor durumda bırakır. "Bu hastalardan biri olan Yakup, yaptığı araştırma sonunda, ilaçları toplayanın Fehmi Cilingiroğlu olduğunu öğrenir. Onu bularak öd almak ister." (s. 101, 102)

Evlendiği gün Fehmi, yine, Cilingiroğlu'nun yaptığı bir dolandırıcılıktan dolayı tutuklanır. Fehmi, mahkemeye giderken,

jandarmanın izni ile birkaç dakikalığına eve uğrar. Orada, kendini arayan Yakup ile karşılaşır. Yakup'tan, ilaçların stoklanmasından dolayı şeker hastalarının zor durumda olduğunu öğrenir. O sırada eve gelen Hasan'a, şeker hastalarına yaptığı şeyin doğru olmadığını söyleyen Fehmi, Hasan'dan acı gerçeği öğrenir. Uzun zamandan beri Fehmi'yi başından atmaya çalışan Hasan, Fehmi'ye bütün gerçekleri anlatır. "Onu piyon olarak kullandığını, kendine hiç değer vermediğini Fehmi'nin yüzüne haykırır. Fehmi, duyduklarına inanamaz, o da düşündüklerini, kinini Hasan'ın yüzüne haykırır." (s. 116, 117)

Ayşe'nin ise gün gectikçe Hasan'a olan kını artmaktadır. Saf, temiz kalpli Fehmi'ye büyük bir aşkla bağlanmıştır. Hasan ile olan bağlarını koparmaya çalışan Ayşe, Hasan'ın zor kullanarak kendine sahip olması üzerine evi terkeder. Ust Uste meydana gelen olaylara kalbi dayanmayan Hasan ise bir süre sonra ölür.

Ayşe, dokuz ay sonra, Kadriye Hanım'ın aramalarının sonunda bir mağazada tezgahtarlık yaparken bulunur. Dokuz aylık hamile olan Ayşe, Kadriye Hanım tarafından hemen hastaneye götürülür. Ayşe, utanç içindedir. Hasan Cilingiroğlu'ndan olan bu çocuğu doğurmak istemez. Ayşe doğum yaparken yine jandarmanın izniyle Fehmi hastaneye gelir, Fehmi olan bitenlerden habersizdir. Ayşe'nin, karnındaki uru aldırma için hastanede olduğunu zanneder.

Bu arada hemşire Melek, bilmeden, bebeği Fehmi'ye gösterir. Evlendikten sonra Ayşe'yle bir dakika bile yalnız kalmamış olan Fehmi, çocuğun gayri meşru olduğunu anlar. Jandarmanın tüfeğini alarak kendini öldürür. Onu, Ayşe ile Yakup takip eder. Ayşe, fazla kanamadan, Yakup, şeker komasından ölür.

Olenler, tekrar öbür dünyada buluşurlar. Tekrar aralarında konuşurlar. Kimse, dünyaya ikinci kez geldiği kimlikten memnun kalmamıştır. Kız; erkek olmaktan, kılıbık; kadın olmaktan vazgeçmiştir. Hırsız, dilenci ve yalancı da, ikinci kimliklerinden memnun değillerdir:

"Hırsız:

- Bana da kalsa hırsızlık karaborsacılıktan daha sevimli. Çünkü hırsız iken

yaksan yaksan tek kişinin canını yakıyorsun. Eğer bu canı yakılacak adamsa geri kalanlar memnun bile oluyor.

Dilenci:

- Yiyeceğin olup da yiyememek, olmayıp imrenmekten beter. Böyle zengin olmak istemem. İstifa ettim.

Yalancı:

- Eğer ben yalancı kalacaksam eski hâlime razıyım. Cıkmayan gazetelerim olsun, şehir şehir dolaşıp onları abone kaydedeyim. Hem yalan söyle, hem de hak ve adaleti savunur görün bir tuhaf kaçıyor doğrusu hoşlanmadım." (s. 182, 183)

İkinci kimliklerinden memnun olanlar sadece Fehmi ile Ayşe'dir. Ayşe ve Fehmi, dünyada başlayan aşklarını öbür dünyada da devam ettirirler:

"Kefensiz:

- Yağma yok, kat'iyen olmaz. Ben esasında muallifim. Yollayacaklarsa bizi geri, mutlaka yine böyle yollasınlar. O Ayşe, ben Fehmi." (s. 189)

KONU:

1959 - 60 mevsiminde İstanbul Şehir Tiyatrosu'nda temsil edilen bu oyunda, öbür dünyada, asıl kimliklerinden memnun olmayan insanlar bir araya getirilmiştir. Bu insanlar, dünyaya ikinci defa farklı kimliklerde gelmek istediklerini söylerler. Nitekim, ikinci defa, dünyaya istedikleri kimlikle gelip yaşarlar. Ancak bu kimliklerden de memnun kalmazlar, eski kimliklerini aralar.

Kişilerin, dünyaya ikinci gelişlerinde, bir başka kimliğe sahip olmak istemeleri sıkça rastlanan bir durumdur. Yazar, dünyaya farklı bir kimlikle gelinse bile, benzer durumların yaşanacağı düşüncesinden hareketle bu oyunu yazmıştır. Oyun tamamen hayâl ürünü ve gerçeğe ilgisizdir. Ulunay da bir makalesinde bu konuya parmak basıyor.

"Ruhun başka vücutlara intikali bir tekâmül icâbı telâkki eden hükemânın düşüncelerini alt üst eden bu kalıp değiştirme" nazariyesi, dünyaya ikinci

gelişlerin tekâmülden çok uzakta olduklarını gösteriyor."⁴⁵

ANA FİKİR:

Oyunda verilmek istenen mesaj; kişiler, yaşamda, farklı kılıkta, kimlikte bile olsa aynı yanılgılara düşerler, ilkiyle benzer durumlarla karşılaşırılar. Bu kaçınılmaz bir durumdur.

OLAYLAR VE DÜĞÜMLER:

OLAYLAR:

1. Kılıbık, hırsız, fahişe, dilenci, yalancı, köylü bir kız ve kefesizin, öbür dünyada bir araya gelmeleri, hepsinin kimliklerinden memnun olmadıklarını itiraf etmeleri, dünyaya başka bir kimlikle yeniden gitmek istemeleri.
2. Hepsine, dünyaya ikinci defa, üstelik istedikleri kimlikle gelmelerine imkan verilmesi. Hepsinin yeni bir hayata başlaması.
3. Kocasının, arkadaşının kızı olarak eve getirdiği Ayşe'yle ilişki kurduğunu anlayan Kadriye Cilingiroğlu'nun, Ayşe'nin evden gitmesi için kocasını uyarması.
4. Hasan Cilingiroğlu'nun, kanunsuz işlerinin faili olarak süt kardeşi Fehmi'yi göstermek için, şirketini Fehmi'ye devretmesi.
5. Yakup adında bir şeker hastasının, insülin ilaçlarını stoklayan Hasan Cilingiroğlu yerine Fehmi'nin peşine düşmesi.
6. Hasan Cilingiroğlu'nun, Ayşe'yi evden ayrılmaya ikna etmesi.
7. Hasan'ın, Ayşe'yle Fehmi'yi evlendirmek için çaba göstermesi.
8. Ayşe ile Fehmi'nin evlenmesi.
9. Fehmi'nin, Hasan'ın yaptığı kanunsuz işlerin faili olarak tutuklanması.
10. Mahkemeye giderken, jandarmadan izin alarak evine uğrayan Fehmi'nin orda Yakup'a rastlaması.
11. Fehmi'nin, Yakup'tan, insülin ilaçlarını piyasadan topladığını, şeker hastalarının zor durumda olduklarını öğrenmesi.
12. Eve gelen Hasan'a, Fehmi'nin sorular sorması, ona kızması.
13. Hasan'ın, kendini bir oyuncak gibi kullandığını Fehmi'ye söylemesi.

⁴⁵R. Cevdet Ulunay, "Öbür Geliste", Miliyet, 15 Ocak 1960, S. 3479, s.7

14. Fehmi'nin mahkemeye gitmesi.
15. Hasan'ın Ayşe'ye zorla sahip olması.
16. Ayşe'nin evden kaçması.
17. Hasan'ın ölmesi.
18. Kadriye'nin, dokuz aylık hamile olan Ayşe'yi bulması.
19. Ayşe'nin doğum yapması.
20. Fehmi'nin, karnındaki uru aldırarak için hastaneye yattığını zannettiği Ayşe'yi ziyaret etmesi.
21. Bir hemşirenin, bebeği Fehmi'ye göstermesi.
22. Bebeğin gayrimeşru olduğunu anlayan Fehmi'nin intihar etmesi.
23. Yakup'un, girdiği şeker komasında ölmesi.
24. Kılıbık (Kadriye Cilingiroğlu), hırsız (Hasan Cilingiroğlu), fahişe (Ayşe), dilenci (Yakup Türksever), yalancı (avukat Sebaki), köylü kız (Vale Ahmet) ve kefensiz (Fehmi)in öbür dünyada tekrar bir araya gelmeleri.
25. Herkesin kimliğinden şikayetçi olması.
26. Ayşe ile Fehmi'nin, hem ahî rette, hem de dünyada ayrılmamaya yemin etmeleri.

DUĞUMLER:

1. Duğum: 1. olayla başlar, 2. olayla çözülür.
2. Duğum: 3. olayla başlar, 6. olayla çözülür.
3. Duğum: 4. olayla başlar, 9. olayla çözülür.
4. Duğum: 5. olayla başlar, 24. olayla çözülür,
5. Duğum: 7. olayla başlar, 8. olayla çözülür.
6. Duğum: 12. olayla başlar, 13. olayla çözülür.
7. Duğum: 15. olayla başlar, 19. olayla çözülür.
8. Duğum: 16. olayla başlar, 18. olayla çözülür.
9. Duğum: 18. olayla başlar, 19. olayla çözülür.
10. Duğum: 20. olayla başlar, 22. olayla çözülür.
11. Duğum: 24. olayla başlar, 25. olayla çözülür.

ŞAHİS KADROSU:

KİLİBİK:

Orta yaşlı bir erkektir. Karısının yoğun baskısı altında bunalmıştır. Çok kılıktır. Dünyaya ikinci gelişinde despot bir kadın olmak ister. İkinci defa dünyaya bir kadın kılığında gelir, ancak bu kimlik de onu mutlu etmeye yetmez.

HIRSIZ (HASAN CİLİRGİROĞLU):

Orta yaşlı bir erkektir. Hayatı boyunca hırsızlık yapmıştır. Bu hayattan nefret eder. "Dünyaya ikinci gelişinde zengin ve namuslu bir hayat sürmek ister." (s. 16, 17)

Dünyaya ikinci gelişinde, istediği gibi namuslu bir adam olamaz. Zengin ama o oranda da hilekâr, ahlâksız bir insan olur. Karaborsacılık yapan, hasta insanların ilaçlarını piyasadan toplayan bir dolandırıcı olur. Süť kardeşi Fehmi'yi bir oyuncak gibi kullanmaktan çekinmez. Onu kullanmaktan bıktınca bir pacavra gibi buruşturup atar. İnsanların onuru, hayatı onun gözünde hiçbir şey ifade etmez.

Kısacası, dolandırıcı, ahlâksız, insana önem vermeyen, onları kullanıp pacavra gibi atmaktan hoşlanan bir insandır.

FAHİŞE (AYŞE) :

Orta yaşlı bir kadındır. Fahişelik yapmaktan bıkmıştır. İkinci defa dünyaya, namuslu bir ev kadını olarak gelmek ister. Dünyaya İkinci gelişinde de çeşitli hatalar yapar, özlediği hayata kavuşamaz. Yine bir erkeğin elinde oyuncak olur. Onun isteklerine boyun eğē. Ancak bu sırada gerçek sevgiyi aşkı da bulur.

YALANCI (SEBATİ HAKKORUR):

Orta yaşlı bir erkektir. "Hayatı boyunca yalan ve hileyle geçimini

sağlamıştır. Bu durumdan bıkmıştır." (s. 11)

Dünyaya ikinci gelişinde namuslu ve zengin bir adam olmak ister. Bu isteğinin sadece zenginlik ilgili kısmı gerçekleşir. "Zengin, son derece yalancı, hilekâr bir avukat olur. Zengin bir dolandırıcının dalkavukluğu haline gelir." (s. 182, 183)

KOYLU KIZ (VALE AHMET):

Genc bir kadındır. Fahişelik yapmaktadır. Erkeklerin elinde oyuncak olmuştur. Dünyaya ikinci defa, büyük şehirde bir erkek olarak gelmek ister. Ancak bu kimlikten de memnun olmaz. Dünyaya ikinci defa, zengin bir dolandırıcının uşağı olarak gelir. "Bu kimlikte de aradığını bulamaz, eski kimliğini arar." (s. 182)

KEFENSİZ (FEHMİ) :

Genc bir erkektir. Kadınlara güveni kalmamıştır. Onlar tarafından aldatılmaktan bıkmıştır. "Uğradığı hayâl kırıklıkları daima iradesini kırmış, intihar etmeye kalkışmıştır." (s. 24, 25)

Cok yufka yürekli. Bu durumdan şikayetçidir. Dünyaya kaç defa gelirse gelsin, yine aynı şeylerle karşılaşacağına inanır. Nitekim öyle de olur. "Yine yufka yürekli, yine kadınların ellerinde acı çeker." (s.28)

DİL – ANLATIM

Hem konusu, hem de kuruluşuyla diğer oyunlardan farklı olan bu oyunda, yazar, akıcı bir üslûp kullanmış. Tamamen hayâl unsuru olan oyun, aynı zamanda bir tezi savunmak için yazılmış, gibidir. Yazar, tezinin haklılığını kanıtlamak ister. Diyalogları da bu doğrultuda düzenlemiştir. Eserde, yabancı ve argo sözcüklere çok az yer verilmiştir. Bazı cümleler anlam bakımından bozuktur.

Sözcükler, eksik yazılmıştır:

"Allah ömürler versen Beyefendimiz... " (s. 41)

"Bir adam belki avuk bey..." (s.47)

"Şu beyaz ceket çocuk." (s. 164)

HACI YATMAZ

ESERİN KİMLİĞİ:

Hacı Yatmaz, Kardeş Matbaası, İnkılâp ve Aka Kitapevleri, İstanbul 1972, 158 sayfa, 4 perde, sırasıyla, 6, 5, 5, 5 meclis.

1961-62 mevsiminde İstanbul Şehir Tiyatrosu'nda ve Ankara Devlet Tiyatrosu'nda temsil edilen bu oyunda Cevat Fehmi, her devirde kazancını sağlamayı amaç edinmiş olan bir yeni zenginin, siyasi partideki nüfuzunu nasıl kendi çıkarına kullandığını ve her iktidara gelen partinin ileri gelenlerine bir yolunu bulup sokulmayı nasıl başardığını, bu uğurda karısından, kızından bile yararlandığını göstermeye çalışıyor.

ÖZET:

Olaylar, 1965 yılının Mayıs ayı başlarında gelişir. Rıza Şeker, bir "devir adamı"dır. Bukalemun gibi her kılığa giren, daima iktidarın yanında bulunan bir "hacıyatmaz"dır. Yeni iktidarı ilk alkışlayan, onları ilk tebrik eden odur. Muhaliflik onun defterinde yazmaz. Daima iktidardadır.

1965 yılında yapılacak seçimi iktidar partisinin kazanacağını tahmin eden Rıza, bütün plânlarını bu parti üzerine yapar. Hatta, kızını bile iktidar partisinin ileri gelenlerinden birinin başıboş, işsiz güçsüz oğluyla nişanlandırır.

Rıza, kızı Neriman'ı, seçimlerden sonra hemen evlendirmek için hazırlıklar yapar. "İktidar partisinin kazanacağına o kadar emindir ki, ilkokul öğretmeni olan kardeşi İsmail, bunun tam tersini savununca, muhalefete şans tanıyınca kıyametleri koparır." (s. 31)

İsmail ile Neriman'ın, düğün davetiyelerini yazdıkları gece seçim sonuçları da belli olur. İktidar partisi seçimi kaybeder. Muhalefet partisi, ezici bir çoğunlukla seçimi kazanır. "Bunu duyan Rıza, bir anda yüz seksen

derecelik dönüş yapar. " (s. 56)

Eskiden her türlü küfürü söylediği, selam bile vermediği Ahali Partisi ileri gelenlerine yanaşmanın tam sırası olduğunu düşünen Rıza, hemen telefona sarılır, partililere tebriklerini sunar.

Bu arada kızı Neriman'ında nişanını iptal eden Rıza, kızına, yeni iktidara gelen partiden bir kısmet aramaya başlar.

Rıza, yeni iktidarın ileri gelenlerini bir liste halinde tesbit eder. Onlara yanaşmanın yollarını arar:

"Rıza:

"-Şimdi tam zamanı. Demir tavında iken dövülür. Kimbilir kimler, yeni gelenlerin dostluklarını kazanmak için faaliyete geçtiler. Onlara meydanı boş mu bırakayım ? " (s. 69)

Rıza'nın ikinci karısı Fazilet'in, yeni iktidarın ileri gelenlerden olan Ahsen ile yıllardan beri ilişkisi vardır. Rıza, Fazilet'in Ahsen ile olan yakınlığını bilir, ancak sesini çıkarmaz. Fazilet'in Ahsen'le olan yakınlığından faydalanmanın yollarını arar.

Aradan dört yıl geçer. Rıza, yine iktidara yaklaşma yolunu bulmuş, bu yakınlığı, kızı Neriman'ı, Ahsen'in oğluyla nişanlandırarak pekiştirmiştir. Ahsen'le akraba olma sınırına gelmiştir.

Dört yıl önce, yine amcasıyla düğün davetiyeleri yazan Neriman, dört yıl sonra, yine amcasıyla aynı şeyi yapar. Bu defa, eline geçen son fırsatı değerlendirmek isteyen "Neriman, babasının elinde oyuncak olmaktan bıkmıştır. Bir an önce evlenerek ondan kurtulmak ister." (s. 122)

"Rıza, kardeşi İsmail'i de kendisi gibi yapmak için elinden gelen bütün gayreti gösterir, ancak İsmail buna yanaşmaz. Rıza'yı sert dille eleştirir." (s. 134)

İktidar partisi mensuplarıyla "gayet iyi ilişkiler" kurmuşken, bir gece, dışarıdan gelen tank sesleriyle uyanan Rıza, bir ihtilâl olduğunu, silahlı kuvvetlerin yönetimi ele geçirdiğini anlar.

Hemen, o sırada evinde oturan Ahsen'i kapı dışarı eder, yine nişanı bozar.

Bu defa orduya yanaşmanın yollarını arar. Ne yapacağını şaşırır. Önce evden kaçmayı düşünür. Ancak o sırada gelen telefonla rahat bir nefes alır, "Yere serilen hacıyatmaz, doğrulmaya çalışır." (s. 157)

Telefon eden Fazilet'in sevgilisi gazeteci Nihat'tır. Rıza, Nihat'tan durumu öğrenir. Nihat'ın amcasının darbeyi yapanlardan biri olduğunu öğrendiğinde içi içine sığmaz olur. Hemen binbaşıya dalkavukluk etmeye başlar. Kendini kurtarmaya çalışır. "Hemen balkona çıkar, pencerelere bayrak asar, "yaşasın" diye bağırmaya başlar." (s. 158)

Hacı yatmaz, yine doğrulmanın yolunu bulmuştur:

"Rıza: (Telefonu eliyle kapatarak) Güle güle binbaşım. Beni gönülden çıkarmayın. Rıza Şeker kulunuzu. İsmim hatırlınızda kaldı ya... Ellerinizden öperim. (Telefonu kapar.) Haydi durmayın. Neriman nerede? Çağırın Neriman'ı. Bayrakları asın, bayrakları. Büyük küçük ne kadar bayrak varsa pencerelere asın. Evvelâ biz asmış olalım." (s. 158)

Bütün bunlar olurken, Neriman, bir daha babasının elinde oyuncak olmamak için, yıllardan beri kendisini seven kapıcının oğlu İbrahim ile kaçar.

KONU:

Cevat Fehmi Başkut bu oyununda, her devirde kazanc sağlamayı amaç edinen, "etek öpmekle dudak aşınmaz" düşüncesiyle hareket eden bir dalkavuğun, hacı yatmazın, siyasi partideki nüfuzunu nasıl kendi çıkarına kullandığını ve her iktidara gelen partinin ileri gelenlerine mutlaka bir yolunu bulup sokulmayı başardığını, onlara nasıl dalkavukluk yaptığını, bu uğurda karısından ve kızından yararlandığını anlatıyor.

Hacıyatmaz, bukalemun gibidir. Hemen her kılığa girer. Her duruma ayak uydurur. Politikacılar, partiler iktidardan muhalefete düşerler, belki bir daha ayağa kalkmamak üzere ezici şekilde yenilgiye uğrarlar. Ancak daima iktidarda olan, iktidarın yanı başında pusuda bekleyen, hiçbir zaman

muhalefete düşmeyen biri vardır; hacıyatmaz.

ANAFİKİR:

Yazar, bu oyun vasıtasıyla vermek istediği mesajı yine kendisi açıklıyor:

"Hacıyatmaz'ın vak'ası 1965 yılında Ankara'da geçiyor. Binaenaleyh hiçbir şahsın, hiçbir zümrenin, hiçbir partinin alınmasına sebep ve mânâ yok. Eserin bütün elemanları muhayyeldir. Yalnız bir tek tip müstesna. Dalkavuk. Bu tipten olan insanlar alabildiğine gocunurlar. Zaten eser de bunu temin etsin, aynı zaman da gözleri onun üstüne ceksin diye yazıldı.

Hacıyatmaz demek ister ki, bu memlekette devirler değişiyor, partiler gelip geçiyor, politikacılar ya ayağa kalkmak yahut bir daha kalkmamak üzere yuvarlanıyor. Bu hengâmede yalnız bir tek adam var ki, daima ayakta kalıyor: dalkavuk.

O, binanın temelindeki camur; o, ağacın gövdesindeki kurt, o, hastanın kanındaki mikrop... Eğer onu ortadan kaldırmanın çaresini bulursak milletçe daha çok cekeceğimiz var. Millete ihanet eden, çalan, caldıran, kayıran, rüşvet yiyen, kanun ve nizamları hiçe sayan politikacılar cezalarını görsünler doğru... Ama bu kötü işlere onları iten, onların gözlerini bağlayıp kulaklarını tıkayan dalkavuk niçin kollarını sallaya sallaya yoluna devam etsin?

Onun hiç mi suçu yok? Onu toplumumuzun bünyesinden söküp atmağa çalışmıyacak mıyız?"⁴⁶

OLAYLAR VE DUĞUMLER

OLAYLAR:

1. İsmail ile Fazilet'in, Neriman'ın duğün davetiyelerini doldurmaları.

⁴⁶Cevat Fehmi Başkut, ''Hacı Yatmaz'' , Türk Tiyatrosu Dergisi, S. 331 , 332, Şubat - Mart 1961, s. 22

2. Secim sonuclarinin belli olmaya baslamasi.
3. Riza Seker'in, muzayedede aldigı dolaba, muhalif parti uyesi Ahsen'in talip olmasi, dolabi almasi icin şoförünü göndermesi.
4. Şoförün, Riza tarafından kovulmasi.
5. Başbakanın, telefonla, secimi kaybettiklerini Riza'ya haber vermesi.
6. Riza'nın iktidara gelen Ahsen'e yanaşmak icin ona telefon etmesi, dolabi vereceğini aciklamasi.
7. Muhalefete düşen parti uyesine kızını vermekten vazgecen Riza'nın, düğünü iptal etmesi.
8. Kapıcının oğlu İbrahim'in, Neriman'a aşkını itiraf etmesi.
9. Riza'nın, Ahsen'e yanaşmak icin, onun şerefine,evinde bir ziyafet vermesi.
10. Neriman'ın eski nişanlısının babası Fuat'ın, bozulan nişandan dolayı Riza'ya sinirlenmesi, Riza'nın evine gelmesi.
11. Fuat'ın, Riza'yı evde bulamaması.
12. Fazilet'in, sevgilisi Ahsen'in evine gitmesi, orada gazeteci Nihat ile tanışması.
13. Riza'nın, dolabi Ahsen'e göndermesi.
14. Dolabın, Ahsen'in evine götürülmesi. Dolabın icinden Riza'nın cikması. Fazilet ile Ahsen'i uygunsuz vaziyette bulan Riza'nın bu duruma gözyumması.
15. Dört yıl sonra, Neriman'ın Ahsen'in oğluyla nişanlandırılması, düğün icin hazırlıkların yapılması.
16. Ahsen'in, düğün hazırlıklarını kontrol etmek icin Riza'nın evine gelmesi.
17. Ülkede ihtilâl olması. Ordunun, yönetime el koyması. Riza'nın, Ahsen'i evden kovması.
18. Riza'nın, Neriman'ın nişanını tekrar bozması.
19. Neriman'ın, olup bitenlerden rahatsız olması, kapıcının oğlu İbrahim ile kaçması.
20. Riza'nın, ihtilâlcilere yanaşmak icin bir yol araması.
21. Amcası, ihtilâlcı bir binbaşı olan gazeteci Nihat'ın, Riza'nın evine telefon etmesi.
22. Riza'nın, telefonda binbaşıyla konuşması, ona minnetlerini, saygılarını sunması.
23. Riza'nın, karışık durumdan sıyrılması, yine iktidarın yanında yer

alması.

DUĞUMLER:

1. Duğum: 1. olayla başlar, 7. olayla çözülür.
2. Duğum: 2. olayla başlar, 5. olayla çözülür.
3. Duğum: 3. olayla başlar, 13. olayla çözülür.
4. Duğum: 4. olayla başlar, 6. olayla çözülür.
5. Duğum: 8. olayla başlar, 19. olayla çözülür.
6. Duğum: 10. olayla başlar, 11. olayla çözülür.
7. Duğum: 13. olayla başlar, 14. olayla çözülür.
8. Duğum: 15. olayla başlar, 18. olayla çözülür.
9. Duğum: 16. olayla başlar, 17. olayla çözülür.
10. Duğum: 20. olayla başlar, 23. olayla çözülür.

ŞAHIS KADROSU:

RIZA ŞEKER:

Orta yaşlıdır. Evli ve bir çocuk babasıdır. Ekonomik durumu oldukça iyidir. Onun için, "İktidar adamı" demek daha doğru olur. Bir bukalemundur. Her devirde ortaya çıkar. İktidar sahiplerine yanaşır, dalkavukluk yapar. "İktidara gelen her partinin en önde gelen propagandacısıdır. " (s. 31)

Dalkavukluğu fazilet olarak kabul eder. "Onu eleştirenler, kendi nazarında, kendini kıskananlar ve zenginliğine göz dikenlerdir. " (s. 34)

İktidar sahiplerine yanaşabilmek için kızını ve karısını kullanmaktan çekinmez. "Kızını elinde oyuncak yapar." (s. 69) Ailenin hiçbir üyesi tarafından sevilmez.

Kısacası Rıza Şeker, bukalemun, dalkavuk, her durumu kendi lehine çevirmesini bilen bir devir adamıdır. Hacı yatmazdır. Çıkarıcı, bencil, ahlâksız, namus, doğruluk, dürüstlük kavramlarını hiçe sayan bir

insandır.

FAZİLET:

Orta yaşlı bir kadındır. Evlidir. Daima başka erkeklerle ilişkisi vardır. Onlarla sık sık buluşur. Bu durumdan kocasının haberi vardır, ancak ses çıkarmaz.

En üst mevkilerde bulunma, zevk, sefa, çılgınlık onun için bir tutkudur. Köpeği dışında kimseye önem vermez.

İSMAİL:

Orta yaşlı bir erkektir. İlkokul öğretmenidir. Alın eriyle, dürüstce çalışıp kazanılan parayı herşeyin üzerinde tutar. Karakteri, kardeşininkine hiç uymaz.

Alın 1erinden çok dalkavukluğun para ettiği bu devir, onu fazlasıyla rahatsız eder. Devir adamı olan kardeşini hiç sevmez:

"İsmail:

- (Neriman'a hitaben) Kızım, bu memlekette birisi ilk mektep hocası, öteki kâtip iki kardeş bulunur, bunlardan biri beş yüz lira aylıkla yerinde sayarken öbürü iki üç sene içinde hem de belli bir işi yokken, parasını nereye döküp sacacağını şaşırılmış bir milyoner durumuna yükselirse orada iktidarlar mutlaka yararlanırlar. Elbet bizim günümüz de gelecek. Bu haksız, bu korkunc devir geçecek." (s. 19)

Evli ve iki çocuk babası olan İsmail, büyük maddi sıkıntılar içindedir. Buna rağmen, kardeşi Rıza'nın, öğretmenlikten ayrılıp bir başka mesleğe geçme önerisini kabul etmez.

Kısacası İsmail, dürüst, namuslu, memleket sorunlarıyla ilgilenen, haksızlıklara karşı çıkan, düşündüklerini açıkca söyleyen, aydın bir ilkokul öğretmenidir.

NERİMAN:

Yirmi sekiz yaşında bir genç kızdır. Babasının elinde oyuncak olmuştur. Babası, iktidar partisinin ileri gelenlerinden biriyle kendini nişanlandırır, parti iktidardan düşünce de hemen nişanı bozar. Bu kararlar hep kendi dışında alınır, uygulanır.

Neriman, babasının elinde oyuncak olmaktan bıkmıştır. "Evde kalma korkusu içidedir." (s. 122)

En sonunda, daha fazla dayanamaz ve kapıcılarının kendine âşık olan oğlu ile evden çıkar.

Kısacası Neriman, babasının hazırladığı evlilik senaryolarının baş oyuncusu olmaktan bıkmış, evliliğe inanmayan, yaşadığı hayatı sevmeyen, bu hayattan öğrenen bir genç kızdır.

AHSEN KALAYOĞLU:

Orta yaşlı bir erkektir. İki çocuk babasıdır. Duldur. Yapılan son seçimlerde milletvekili seçilmiştir. Kumarı çok sever, capkındır. Namus, ahlak kurallarının anlamını unutmuştur. Yalancısıdır.

DİL – ANLATIM

Olayların, dalkavuk bir hacı yatmaz etrafında geliştiği bu oyunda Cevat Fehmi, onun kişiliğinde bütün dalkavukları, hacı yatmazları tenkit ediyor, toplumu için için kemiren bu hacı yatmazlara gereken dersin verilmesini istiyor.

Yazar, özellikle Rıza Şeker tipini yazar çok iyi canlandırmış, Rıza'yı, karakterini belirtecek şekilde konuşturmasını bilmiştir.

Zaman zaman Arapça, Farsça kelime ve tamlamalara başvuran yazar, cümleleri kısa tutmaya özen göstermiştir. Devrik cümle kullanmaktan kaçınmıştır.

ESERİN KİMLİĞİ:

Göç, Ankara Ofset, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1992, 142 sayfa, 3 perde, sırasıyla 10, 9, 8 meclis.

UZET:

Kapıcı Hüseyin, yirmi sene önce memleketi olan Sivas'tan İstanbul'a göç etmiş, orada kapıcılık yapmaya başlamıştır. Hüseyin, cin gibi zeki, son derece çıkarına düşkün, küstah, edepsiz ve zâlimdir. Kendi çıkarı için yapmayacağı şey yoktur. Yirmi senelik zaman zarfında dilini oldukça düzeltmiş, hatta Osmanlıcanın bazı kelimelerini kullanmaya merak sarmıştır. Hüseyin, Sivas'taki yeğeni Ahmet'i de yanına almış, onu da kapıcı olarak yetiştirmeye başlamıştır. "Ahmet, İstanbul'a geleli bir hafta bile olmadan Hüseyin'in yanında çok şey öğrenir." (s. 7)

Hüseyin, apartmanın hangi dairesinde kimin oturduğunu bilir. Onları bütün yönleriyle tanır. "Fakir, orta halli olanlara yüz vermez, zengin ve eli acıklara kucak acar. İnsanlara, maddi durumlarına göre muamele eder." (s.11)

Hüseyin, Anadolu'dan gelen zengin bir tüccara dairelerden birini vermek için çeşitli oyunlara başvurur. Gözünü kestirdiği kiracıların üzerine gider, çıkmaları için onları sıkıştırır. Bu kiracılardan biri de Rauf'tur. Rauf'u korkutan Hüseyin, işi zamanla azıtır, onu apartmana sokmaz. Rauf'un, durumu polisleri anlatması bile soruna bir çözüm getirmez. "Polislerin yanında süt dökmüş kedilere benzeyen Hüseyin, onlar gittikten sonra âdeta canavarlaşır." (s. 52)

Bu arada, nesli kaybolmuş bir berber tipi olan Salih Bey, eski ağırbaşlı müşterilerinin azaldığından şikâyet etmeye başlar. Doğma büyüme İstanbullu olan Salih Bey'in bu şikâyetlerine, yine onun gibi İstanbullu olan Vefa Bey katılır. "O da İstanbul'un bozulmasından,

gençlerin dejenere olmasından şikayetçidir." (s. 59)

Vefa Bey, dejenere gençlikten söz ederken kendi oğlu Nejat'ı görmezlikten gelir. Nejat, kelimenin tam anlamıyla "züppe genç erkek" tipine bir örnektir. İstanbul'un zengin ailelerinden birinin kızıyla evlenmek üzeredir.

"Anne ve babası, tek evlâtları olan Nejat'ın evlenerek evden ayrılacağı fikrine bir türlü alışamazlar." (s. 64)

Vefa Bey, annesinden kalan ipotekli köşkü satmış, eline gecen paranın bir kısmını Nejat'ın düğününe ayırmış, diğer bölümünü de bankaya yatırmıştır. Bunu karısı Sabahat'ten gizlemiştir. Paranın faizini, babasının emekli maaşı olarak Sabahat'e göstermiştir.

İstanbul'un bozulmasından endişe duyanlardan biri de Rauf'tur. "Rauf, İstanbul'dan taşınmaya karar verir. Balıkesir'e gitmeyi aklına koyar." (s. 76, 77)

Nejat'ın annesi Sabahat, oğlunun evlenmesinden sonra bütünü yalnız kalacağını düşünür. Apartmandan ayrılarak doğup büyüdüğü semte, köşklere yerleşmeyi hayâl eder. Bu düşüncesini kocası Vefa'ya acar. Vefa, köşkün satıldığını Sabahat'e söylemediği için Sabahat'i bu düşüncelerinden vazgeçirmeye çalışır. "Ancak Sabahat, köşke taşınmaya kararlıdır." (s. 88)

Vefa, Sabahat'in bu ısrarı üzerine, köşk hakkındaki gerçeğin yarısını anlatır. Ancak, köşkü sattığını gizler. "Köşkün ipotekli olduğunu söyler." (s. 89, 90)

Sabahat, duyduklarına inanamaz, çok üzülür.

Kapıcı Hüseyin, apartmanda bir daire kiralamak isteyen zengin Anadolu tüccarını kaçırmamak için, bütün gücüyle dairelerden birini boşaltmaya çalışır. Rauf Bey'den sonra Vefa Bey'e yüklenir. Ona, ev sahibinin Amerika'daki torununun geldiğini, daireyi boşaltmaları gerektiğini söyler.

Vefa Bey, Hüseyin'in yalan söylediğini anlar. Aralarında bir tartışma çıkar.

Bu tartışma sırasında Hüseyin, köşkün satıldığı gerçeğini ağzından kaçırır. Sabahat duyduklarına bir türlü inanamaz.

Aradan gecen on gün içinde, apartmanda bir takım değişiklikler olur. Vefa'nın habası Kaptan ölür. Nejat evlenir, Avrupa'ya balayına gider. Rauf Bey Balıkesire, Vefa Bey ise Erzurum'a göç eder.

Bu arada göz açık, kul yutmaz kapıcı Hüseyin, ilk defa enayi yerine konulduğunu düşündükçe küplere biner. Çünkü, apartmanın bir numaralı dairesinde oturan ve kendinin, çok zengin, mevki sahibi biri zannettiği Sebati Bey'in, küçük bir otel kapıcısı olduğunu öğrenmiştir. "Bunu bir türlü hazmedemez." (s. 128)

Bu arada Hüseyin, apartmanın sahibi Mihrişah Hanım'dan bir mektup alır. Bir kumarbaz olan Mihrişah Hanım, borçlarını ödeyebilmek için, apartmanın % 5 hissesini Hüseyin'e devretmeye karar verir. Hüseyin, hemen hisseyi satın alır.

Hüseyin'in yeğeni Ahmet, kendini apartmanın kapıcısı, amcasını da apartmanın sahibi olarak görmeye başlamıştır bile. Apartmanın tek hâkimi onlardır artık.

KONU:

Cevat Fehmi Başkut, Göç'te, İstanbul'daki hayat pahalılığına dayanamayıp Anadolu'ya göç eden orta halli bir eski zaman ailesinin durumunu ele alır.

İstanbul, Anadolu'dan gelen göçlerle eski uyumunu yitirmiştir. Kolay ve cabuk zengin olmayı aklına koyan insanların sürekli akımı sonucu eski İstanbul'un bütün değer yargıları değişmektedir.

Yazar, öteki oyunlarında olduğu gibi, çıkarıcı kişilerin sonradan görmeliğini, kabalığını, bayağılığını, sırasında hoyrat sırasında yılışık olabilen kaypaklığını vurgulamıştır. Zenginlik, vurgunculukla,

görgüsüzlükle bir araya getirilip "yeni zengin" kavramı meydana çıkmıştır. Paranın çok önem kazandığı bir toplumda tüm yeni kuşak, geleneksel değerlere aldırılmaz olmuştur. Aile bağı ve namus, lüks ve gösteriş tutkusuna yenilmiştir.

"Sivas'ın cin fikirli bir köylüsü gelip İstanbul'da bir apartmana kapıcı olmuş... Düzenle neredeyse apartmana bile sahip olacak. (Nitekim, kendi gibi bir "iş bilir kapıcı" çoktan beyefendiliğe erişmiş, kasılıp duruyor.) Kapıcı, köyden yeni gelen yeğenini de "yetiştiriyor", ne demek yetiştirmek delikanlı açık gözlülükte "emmi" yi bile geciyor... Bu arada camaşırılığa konup, göcen (görünmeyen) köylüler var... Dar gelirli gerçek İstanbullular da geçim derdinden Anadolu yolunu tutuyorlar... Yani, acıkgöz köylüler hele emsallerinin de başarılarını görünce büyük şehire mülk sahibi olmak, dün köylü iken yarın şehirli olabilmek tutkusu ile uşuşıyorlar."⁴⁷

ANAFİKİR:

Yazar, eserinde Anadolu'dan İstanbul'a göç konusunu ele aldığı eserinde çeşitli mesajlar veriyor. İstanbul, artık eski İstanbul değildir. İnsanlar bozulmuştur, gençler dejenere olmuştur. Anadolu'dan İstanbul'a göç, İstanbul'un sosyal yapısının bozulmasına neden olmuştur. Bunu önlemek için Anadolu insanı Anadolu'da, İstanbul insanı İstanbul'da kalmalıdır.

OLAYLAR VE DÜĞÜMLER

OLAYLAR:

1. Amasyalı bir tüccarın, kapıcı Hüseyin efendiden kiralık bir daire istemesi.
2. Ahmet'in, amcası Hüseyin'in yanına gelmesi.

⁴⁷Ayperî Akalın, "'Göç'", Milliyet, 23 Mart 1962, S. 4246, s. 8

3. Hüseyin efendinin, gözüne kestirdiği Rauf'a baskı yapması, evden çıkarmaya çalışması.
4. Rauf'un, Hüseyin'i polise şikayet etmesi.
5. Hüseyin efendinin, polisi görünce herşeyi inkar etmesi.
6. Apartman sakinlerinden Vefa Bey ile Sabahat Hanım'ın, oğulları Nejat'ı evlendirmek için hazırlık yapmaları.
7. Berber Salih'in, İstanbul'da yaşamın zorlaştığı yolunda şikayetlerde bulunması.
8. Sabahat'ın, tek oğlu Nejat'ın evden gideceğini düşünerek üzülmesi.
9. Vefa'nın, Sabahat'ten gizli olarak köşklerini satması.
10. Rauf'un, Balıkesir'e göç etmeye karar vermesi.
11. Sabahat'in, eski köşklerine taşınmak istemesi.
12. Vefa'nın köşklerinin ipotekli olduğunu Sabahat'e söylemesi.
13. Selma'nın, sevgilisi Nejat'ın yanına gelmesi.
14. Nejat'ın, Selma'ya, evleneceği kızla sırf parası için evleneceğini itiraf etmesi.
15. Hüseyin'in, evi boşaltmak için Vefa Bey'e baskı yapması.
16. Vefa Bey'in, Hüseyin'e karşı çıkması.
17. Hüseyin'in, köşklerinin satıldığını Sabahat'e söylemesi.
18. Apartman sahibi Mülhrişah Hanım'ın, apartmanın yüzde beş hissesini Hüseyin'e satmak istemesi.
19. Ahmet'in, amcasının yanında kapıcılığı iyice öğrenmesi.
20. Nejat'ın, evlenerek Avrupa'ya balayına çıkması.
21. Rauf'un Balıkesir'e göç etmesi.
22. Hüseyin'in, sonsuz bir saygı gösterdiği, yüksek mevki sahibi zannettiği kiracı Sebati Bey'in, aslında bir kapıcı olduğunu anlaması.
23. Vefa Bey'in babası Kaptan'ın ölmesi.
24. Hüseyin'in, apartmanın yüzde beş hissesini alması.

DUĞUMLER:

1. Duğum: 1. olayla başlar, 21. olayla çözülür.
2. Duğum: 2. olayla başlar, 19. olayla çözülür.
3. Duğum: 3. olayla başlar, 21. olayla çözülür.
4. Duğum: 4. olayla başlar, 5. olayla çözülür.

5. Duğum: 6. olayla başlar, 20. olayla çözülür.
6. Duğum: 9. olayla başlar, 17. olayla çözülür.
7. Duğum: 10. olayla başlar, 21. olayla çözülür.
8. Duğum: 11. olayla başlar, 12. olayla çözülür.
9. Duğum: 13. olayla başlar, 14. olayla çözülür.
10. Duğum: 15. olayla başlar, 16. olayla çözülür.
11. Duğum: 18. olayla başlar, 24. olayla çözülür.

ŞAHİS KADROSU

KAPICI HÜSEYİN:

Elli yaşlarında bir erkektir. İstanbul'da bir apartmanın kapıcılığını yapmaktadır. Yazar, onu şöyle tanıtır: "Hüseyin, kimimizin tanıdığı kapıcı tiplerinin en karakteristik taraflarını nehsinde cemetmiş bir adamdır. Cin gibi zeki, son derece menfaatperest, bazan küstah, edepsiz, zalimdir. Kendi çıkarı için yapamayacağı şey yoktur dersek, onun tarifini tamamlamış oluruz." (s. 6)

Yirmi yıl önce Sivas'tan İstanbul'a göç etmiştir. Yirmi yıl içinde dilini oldukça düzeltmiş, hatta Osmanlıca kelimeler kullanmaya merak sarmıştır.

Kapıcı olmasına rağmen apartmanın yarı hissesine sahiptir. Apartmanın tek hâkimi olarak kendini görür. Despottur. Herkese tepeden bakar. Çıkarına çok düşkündür.

Kısacası Hüseyin, despot, çıkarıcı, kurnaz, dalkavuk, zeki, küstah, herkese tepeden bakan bir insandır.

VEFA:

Altmış yaşında emekli bir memurdur. Evlidir. Yirmi iki yaşında bir çocuk sahibidir. Eşi, oğlu ve babasıyla birlikte bir apartman dairesinde oturur. Ailesini çok sever. Aile üyelerinin üzülmeye engel olmak için, onlara küçük, zararsız yalanlar bile söyler. Doğma büyüme İstanbulludur.

"Sürekli olarak, İstanbul'un eski İstanbul olmadığından şikayet eder."
(s. 59)

SABAHAT:

Sabahat Hanım, elli yaşlarında bir kadındır. Daha çok, maziden kalma bir ev kadını ve anne tipi çizer.

Lise mezunudur. Bugünden çok mazide yaşar. Aşırı sade, aşırı hassas, oğluna aşırı derecede düşkündür. Zayıf yapılı olmasına rağmen oldukça enerjiktir.

"Senelerin ve ıztırapların yarattığı ince, mahzun bir güzelliği vardır."
(s. 68)

RAUF:

Altmış yaşında emekli bir memurdur. Renksiz bir yüzü, çelimsiz bir görünüşü vardır.

Konuşmalarından, işgüzar ve çalışkan bir adam olduğu anlaşılır. Gecim sıkıntısı çeker. İstanbul'un, eski İstanbul olmadığından şikayet eder. Daha ucuz ve gecim şartlarının daha kolay olduğu düşüncesiyle Balıkesir'e göç eder.

NEJAT:

Yirmi iki yaşında bir genctir. Başboş bir hayat yaşar. Manevi değerleri küçümser, maddeye çok önem verir. Züppe ve dejenere genç tipine bir örnektir. Zengin bir ailenin kızıyla, sırf parası için evlenir. Evlendikten sonra da eski sevgilisiyle birlikte olma plânları kurar.

Nejat, dejenere olmuş, başı boş, amacsız yaşayan, doğruluk, dürüstlük, namus gibi değerlere önem vermeyen bir genctir.

DİL - ANLATIM

Yazar, bu eserinde, kişileri kültür durumlarına, okur-yazarlık durumlarına göre başarılı bir şekilde konuşturmuştur. Hatta, zaman zaman yöresel ağızlara bile yer vermiştir:

"O da ne demek ki?" (s. 21)

"Kontratolarda" (s. 11)

"Nideceksiniz" (s. 30)

"Gaztalaramı bakıyorsun" (s. 33)

"Göstertirsin" (s. 13)

Eserde, anlamca bozuk cümlelere de rastlıyoruz:

"Hüseyin hepimizin tanıdığımız kapıcı tiplerinin en karakteristik taraflarını nefsinde cemetmiş bir adamdır." (s. 6)

"Başığınız sağ olsun" (s. 137)

Yazar, anlaşılabilirliği artırmak için kısa cümleler kurmaya özen göstermiştir. Devrik cümlelere başvurmamıştır.

BUZLAR CÖZÜLMEDEN

ESERİN KİMLİĞİ:

Buzlar Cözülmeden, Kardeş Matbaası, İnkılâp ve Aka kitabevleri, İstanbul 1972. 128 sayfa, 3 perde, sırasıyla 9, 11, 5 meclis.

Buzlar Cözülmeden, ilk defa 1964 - 65 tiyatro mevsiminde İstanbul Şehir Tiyatrosu'nda temsil edilmiştir.

ÖZET:

Eserdeki olaylar, Doğu illerimizden birinin küçük bir kasabasında geçer. Ülkede ihtilâl olunca, büyük bir şehirde bulunan akıl hastanesindeki deliler karışıklıktan ve yolların kardan kapalı oluşundan yararlanarak birleşirler, idarecileri al aşağı edip akıl hastanesine tıkarlar. Kendilerine, Ankara'dan gönderilen memur süsü verirler, hastaneyi arkadaşlarına teslim ederek komşu kasabaya, kaymakam, yüzbaşı, doktor kılığında giderler.

Kasaba halkı, ilk zamanlar bunlardan çok çekinirler. Ancak daha sonra alışır. Üç kafadar, kasabaya geldikleri ilk günden itibaren haksızlıkların üstüne üstüne giderler. Kasabada "âdil bir düzen" kurmak için caba gösterirler. "Eşrafın kendilerine yaklaşmalarına, dalkavukluk etmelerine daha ilk günden izin vermezler." (s. 10, 11)

Üç kafadardan kaymakam kimliğine bürünen deli, ilk olarak, kasabanın oyuncağı haline gelen, sürekli alay edilen eski bir gaziye "bulunduğu kötü durumdan kurtarır ve onu sağ kolu yapar." (s.14)

Deli kaymakam, kasabaya pek çok yenilik getirir. İlk olarak kasabaya icme suyu getirmek için kasaba eşrafından para toplar, kadınların çarşaf giymelerini yasaklar. Çarşafı gezen kadının kocasına para cezası verileceğini ilân eder. Arap harfleriyle eğitim yaptıran hocaları hapse attırır. Ormandan ağac kesimini yasaklar. Kahveyi dolduran

işsizlere, para karşılığı kasabanın toprak yollarını onartır. Bürokrasiyi, dilekceyi kaldırır. "Halkın, sorununu dilekceyle değil de sözlü olarak bildirmesi, sorunun anında çözülmesi geleneğini getirir." (s. 25, 26)

Deli kaymakam, hastalıklı hayvan etleriyle yaptığı kavurmaları, sucukları, küflü bulgurları, kurtlu baklaları, pis yağları dükkanında satan Hacı Murat Ağa'yı, yaptıklarına pişman etmek, cezalandırmak ister. "Bozuk yiyeceklerden yaptırdığı yemeği, Hacı Murat Ağa'ya yedirir." (s. 36, 37)

Hacı Murat Ağa'dan sonra, sıra, kasabanın sözde aydını olan avukat Şeref Hakarar'a gelir. "Onun, aslında cahil, bir şey bilmez biri olduğunu ortaya çıkarır." (s. 48)

Kaymakam, hilekâr ve düzenbazların üzerine üzerine gidip onları etkisiz hale getirirken, bir yandan da kimsesizlere, fakirlere kol kanat gerer, onlara yardım eder. Bunlardan biri de Hatice'dir. Hatice, tek geçim kaynağı olan salıcılık işini ortadan kaldırdığı için, kasabadaki ırmak üzerine yapılan köprüyü dinamitleyen dört çocuklu, dul bir kadındır. Kaymakam, Hatice'ye, kasaba eşraflarından olan Hacı Murat Ağa'dan aldığı bir tarlayı verir. Böylece onu ve dört çocuğunu içinde bulundukları aç, sefil durumdan kurtarır.

Kaymakam bununlada kalmaz, ambarlara, depolara eşya stoklayan karaborsacıları yakalar, hapse attırır. Stok malları ise halka dağıtır. Kaymakamın, ısrarla haksızlıkların üzerine gitmesi, başta Hacı Murat Ağa ve Şeref Hakarar olmak üzere bazı çıkar çevrelerini endişelendirir. Kaymakamı, halkın gözünden düşürme çareleri aranır.

Hemen bir tuzak kurulur. Hatice, kaymakama tuzak kurulduğunu öğrenince durumu hemen kaymakama bildirir. Çukurovalı Afet olarak tanınan kötü bir kadının, o gece kaymakamın odasına gönderileceğini, Afet'in, kaymakamı baştan çıkardığı sırada, eşrafın odaya baskın düzenleyeceğini anlatır.

Kaymakam, tuzağı haber alınca, hemen karşı bir plân hazırlar. O

gece makamında Deli Cavuşu bırakır. Ondan, kaymakam rolünü oynamasını ister.

Hatice'nin anlattığı gibi, o gece kaymakamlık makamına Cukurovalı Afet gelir. Afet, daha önceden kaymakamı hiç görmediğinden Deli Cavuşu kaymakam zanneder. Onu baştan çıkarmaya çalışır. Şeref Hakko'ru ve arkadaşları, makama baskın yapınca gözlerine inanamazlar. Cukurovalı Afet, Deli Cavuşu baştan çıkarmaya çalışmaktadır. Plânları ters teper.

Aynı gece, Hacı Murat Ağa tarafından, kaymakamı ortadan kaldırmak için görevlendirilen "Yılanoğlu" adındaki eşkiya kasabaya gelir. Deli Cavuşu kaymakam zanneder ve onu öldürür. Kaymakam, Deli Cavuşun ölümünden kendini sorumlu tutar. Kasaba halkına, Deli Cavuşun anısına her gün üç dakikalık saygı duruşu yaptırır.

Aradan bir ay geçer, kasabanın kardan kapanan yolları açılır. Kaymakamın korktuğu gün gelmiştir. Ancak, yapmak istediklerini de buzlar çözülmeden halletmiştir.

Ankara'dan, kasabaya bir kaymakam vekili ve jandarma komutanı gelir. Kaymakam, Ekrem yüzbaşını ve doktoru tutuklar. Bunların, akıl hastanesinden kaçan deliler olduklarını halka anlatır.

Kasaba halkı, kaymakamın bir deli olduğuna inanmaz. Kaymakamın serbest bırakılmasını isterler. Çünkü, deli olarak tutuklanan bu insanlar, pek çok akıllının el uzatmaya çekindiği işlere el uzatmış, başarıyla işin içinden çıkmışlardır. Jandarma kumandanı ve kaymakam vekili de şaşkınlık içindedir. Ancak, yapılacak birşey yoktur. Kaymakam ve arkadaşları tekrar geldikleri yere, akıl hastanesine gönderilirler.

KONU:

Cevat Fehmi, bu oyununda, bir ihtilâl sırasında şiddetli kış ve kar yüzünden yolları kapanmış, merkezle irtibatı kesilmiş bir kasabanın idaresini ele geciren bir deli kaymakamla bir deli jandarma komutanının "akıllılara taş çıkaran örnek idaresiyle, toplum yönetiminde olumlu sonuçlara ulaşmak için ne mucizeye, ne de dehâya ihtiyac olmadığını, iyi

niyetin ve dürüst davranışın çok defa herşeyi başarmaya yettiğini göstermek istemiş, bu başarıyı da delilere nasip etmekle akıllı gecinen toplumların hicvini yapmıştır.¹⁸

ANAFİKİR:

Toplum yönetiminde olumlu sonuçlara ulaşmak için mucize ve dehâya ihtiyaç yoktur. İyi niyet ve dürüst davranış, çoğu defa herşeyi çözümlmeye yeter.

OLAYLAR VE DÜĞÜMLER

OLAYLAR:

1. Delilerin, akıl hastanesinden kaçmaları.
2. Delilerin, yolları kardan kapalı bir kasabaya gelmeleri.
3. Delilerin, kendilerini kaymakam, yüzbaşı ve doktor olarak tanıtmaları.
4. Deli kaymakamın, haksızlıklara, yolsuzluklara karşı amansız bir mücadele başlatması.
5. Deli kaymakamın, "Deli Çavuş" adında bir kasabalıyı yanına alması ve onu sağ kolu yapması.
6. Deli kaymakamın, kasabaya su getirmesi için eşraftan para toplaması.
7. Kasabada bürokrasinin kaldırılması.
8. Deli kaymakamın, yıllardır kasabalıya bozuk yiyecekler yediren Hacı Murat Ağa'ya, hazırladığı bozuk gıdaları yedirerek ders vermesi.
9. Deli kaymakamın, avukat Şeref Ilakkorur'un yalancı ve dolandırıcı olduğunu ortaya çıkarması.
10. Deli kaymakamın, kimsesiz, dul Hatice'ye yardım etmesi.
11. Eşrafın, kaymakamı halkın gözünden düşürmek için plân yapması.
12. Hatice'nin, eşrafın hazırladığı plânı duyması, kaymakama bildirmesi.
13. Kaymakamın o gece makamına Deli Çavuş'u bırakması.
14. Cukurovalı kötü bir kadın olan Afet'in, kaymakamın makamına gelmesi,

¹⁸Lütfi Ay, 'Buzlar Çözülmeden', Milliyet, 8 Kasım 1964, S. 6090, s. 6

Deli Cavuş'u baştan çıkarmaya çalışması.

15. Eşrafın, makama baskın yapması, gördüklerine inanamamaları.

16. Hacı Murat Ağa tarafından, kaymakamı öldürmek için tutulan Yılanoğlu adlı bir eşkiyanın kasabaya gelmesi.

17. Yılanoğlu'nun, kaymakam zannederek Deli Cavuş'u öldürmesi.

18. Kaymakamın, Deli Cavuş'un ölümünden kendini sorumlu tutması.

19. Kasabanın kardan kapalı olan yollarının açılması.

20. Ankara'dan, bir kaymakam vekili ile jandarma kumandanının kasabaya gelmesi.

21. Kaymakam vekilinin, delileri tutuklaması, onları tekrar akıl hastanesine göndermesi.

22. Halkın, deli kaymakamın gitmesine engel olmaya çalışması, ancak cabalarının boşa gitmesi.

DÜĞÜMLER:

1. Düğüm: 1. olayla başlar, 2. olayla çözülür.
2. Düğüm: 2. olayla başlar, 21. olayla çözülür.
3. Düğüm: 5. olayla başlar, 17. olayla çözülür.
4. Düğüm: 11. olayla başlar, 15. olayla çözülür.
5. Düğüm: 16. olayla başlar, 17. olayla çözülür.
6. Düğüm: 17. olayla başlar, 18. olayla çözülür.
7. Düğüm: 19. olayla başlar, 20. olayla çözülür.

ŞAHIS KADROSU

KAYMAKAM:

Orta yaşlı bir erkektir. Akıl hastanesinden kaçmıştır. Yolları kardan kapalı bir kasabaya giderek büyük işler başarmıştır. Akıllıların el uzatmaya cesaret edemeyeceği işlere el uzatmış, büyük bir zafer kazanmıştır.

Düşündükleri, yaptıkları, bir delininkiyle bağdaşmaz. Her yönüyle zeki, kurnaz, akıllı başında bir insan tipi çizer. Kadınlara, modern bir

görünüm vermek için cırpınır, "kadınlara zorla çarşaf giydiren erkekleri uyarır." (s. 18)

Atatürk devrimlerine sıkı sıkıya bağlıdır. İnsanların, zamanlarını boş boş oturarak gecirmelerine razı olmaz, kahvedeki işsizleri çalıştırır.

"Kasabada bürokrasiyi kaldırır. Bürokrasinin, bir memleketi cökerten en büyük etken olduğuna inanır." (s. 25, 26)

İnsanlara kötü muamele eden, bozuk gıdaları yedirenlere karşı savaş açar. Gece okullarının açılması, köylere seyyar doktor ve bedava ilaç temini için girişimlerde bulunur.

Kısacası kaymakam, zeki, kurnaz, iyilik sever, haksızlıklara tahammül etmeyen, sorunları temelden çözmenin tek kurtuluş yolu olduğuna inanan, sevgi dolu, dürüst, namuslu, akıllı diye gecinen pek çok insanda bulunmayan özelliklere sahip biridir.

TAHRİRAT KATİBİ:

Orta yaşın üzerinde bir erkektir. Oyunda, bürokrasinin temsilcisi olarak görülür. Bürokrasinin tam anlamıyla bir uygulayıcısıdır. Kasabada, daima dikkat çekmek, saygı görmek ister. Yeni kaymakamın bürokrasiyi kaldırması en çok onu üzmuştür. "Eski itibarının kalmadığından şikayet eder." (s. 60, 6117)

İlk zamanlar âdeta düşman kesildiği kaymakamı, yaptıklarını görünce daha çok sever. Zamanla onun en büyük destekçilerinden biri olur. İnsanları çok iyi gözlemler.

Kısacası, kendini beğenmiş, daima saygı görmek isteyen, çok iyi gözlem yapan, doğru değerlendirmelerde bulunan bir insandır.

ŞEREF HAKKORUR:

Orta yaşlı bir erkektir. Avukattır. Çok zengindir. Kasabanın önde gelen kişilerindendir. Kaymakam onu şöyle tanıtıyor.

"Demek kasabanın meşhur dâva vekili Şeref Hakkıoğlu sensin aynı zamanda arzuhalci, aynı zamanda iş takipçisi, yanı zamanda kapatılan bilmem ne partisinin ilçe başkanı. Cebinde 120 muhtarın mührü var diye övülen, her tarafa girip çıkan, kendine murakip süsü vererek hükümet memurlarını her an baskı altında tutan, her dalaverede parmağı olan Şeref Hakkıoğlu." (s. 45)

İhtilâlcilere, çıkarlarına dokunan kaymakama düşmandır. Çıkarlarına ters düşen kaymakamı halkın gözünden düşürmek için elinden gelen her şeyi yapmaktan çekinmez. Dolandırıcı, kısıkan, yalancı biridir. Dergilerde okuduğu köşe yazılarını ezberler, kendi düşünceleriymiş gibi her önüne gelene söyler. Bilgi göstermeye çalışır.

HACI MURAT AĞA:

Yaşlıdır. Kasabanın önde gelenlerinden. Hile ile kasabanın topraklarını ele geçirmiş, hazine topraklarını sahiplenmiştir. Kendine çok güvenir. "Çıkarlarına ters gelen uygulamalarda bulunan kaymakamdan nefret eder, onu öldürmesi için parayla bir eşiya tutar." (s. 85, 86)

Kısacası Hacı Murat Ağa; yalancı, dolandırıcı, kendinde başka kimseyi düşünmeyen, halka bozuk gıdaları yedirmekten çekinmeyen bir insandır.

HATİCE:

Genç bir köylü kadındır. Duldur. Dört çocuğu vardır. Çok fakirdir. Kasabadan geçen ırmak üzerinde, sal ile, yük ve insan taşımacılığı yapar. Irmak üzerine köprü yapınca, tek gelir kaynağından olur. Ac, sefil kalınca, köprüyü yıkmak için dinamitler.

Hatice, kendine ve çocuklarına kol kanat geren kaymakama minnet duyar. Bu minnetini her defasında ifade eder. Bu minnet duygusu zamanla sevgiye dönüşür. Kaymakamı her tehlikeden korumak için çırpınır.

Kısacası Hatice, çok fakir, dul, dürtüst, namuslu, çalışkan, zeki, güzel bir kadındır.

DİL - ANLATIM:

Oyunda, dil - anlatım açısından dikkati çeken ilk şey, anlatımın akıcılığıdır. Şahısların, konuşmaları vasıtasıyla karakterlerini çok iyi ortaya koymasını bilen yazar, bu ustalığını " Buzlar Cözülmeden" adlı oyununda da kullanmıştır.

Anlaşılabilirliği artırmak için oyunlarında kısa cümle kullanmayı tercih eden Cevat Fehmi, bu oyununda bu kuralını bozmuştur. Oldukça uzun ve karışık cümlelere yer vermiştir:

"Bunda toprağının hududu Şimalen Dımdım Mağarası, küçük şarken Kan tarlası, cenuben kuru kavağın kökü, garbın Tarik-i Âm ve bataklık diye tarif ediliyor. Hangi Tarik-i Âm, kuru kavak nerde, bataklık hangi canipte, kan tarlası hangisidir?" (s. 85, 86)

Bunun yanısıra oyunda, anlamca düşük cümlelere de rastlıyoruz:

"Bendeniz zaten sür'ati intikal sahibi değilimdir." (s. 108)

HEPİMİZ BİRİMİZ İÇİN

ESERİN KİMLİĞİ:

Hepimiz Birimiz İçin, Kardeş Matbaası, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul 1972, 173 sayfa, 3 perde, sırasıyla 10, 6, 9 meclis.

1965, 66 mevsiminde İstanbul Şehir Tiyatrosu'nda sergilenen bu oyunda, köylü-ağa çatışması işlenmektedir. Yazar, eserde bir köy sorununu ele almaktadır.

ÖZET:

Olay, Güneydoğu'da bir çiftlikte, Uzunova çiftliğinde geçmektedir. Çiftlikte, bir gün Karasipahioğlu Ahmet Bey'in öldüğü söylentisi dolaşmaya başlar. Zamanla, bunun doğru olduğu anlaşılır. Çiftlik sahibi Karasipahioğlu Ahmet Bey, hastalığından dolayı tedavi için gittiği İstanbul'da ölmüştür.

İrgatlara karşı çok acımasız davranan, zâlim olan Karasipahioğlu Ahmet Bey'in ölümü, çiftlikte sevinle karşılanır.

Bu ölüm, beraberinde, çiftliğin yeni ağasının kim olacağı sorusunu da getirir. Çevrenin aydını olan öğretmen, çiftliğin yeni ağasının, Karasipahioğlu Ahmet Bey'in oğlu Osman olacağını düşündükçe için için sevinir. Osman ile hukuk fakültesinde beraber okumuş olan öğretmen, onu az çok tanımaktadır. Okulun bitiminden sonra Paris'e giden Osman, bir süre de burada öğrenim görmüştür.

Bu arada, Karasipahioğlu Ahmet Bey'in şahitlerle sahiplenmek istediği Mestanlar köyünün halkı, çiftçileri birleşmiş, bir kooperatif kurmuşlardır.

"Uzunova'da makinistlik yapan Omer, hem Mestanlar köyünün çiftçilerine yol göstermek hem de Uzunova çiftliğinin kâhyasından

kurtulmak için Mestanlar köyüne gitmeye karar verir." (s. 17)

Ciftlik kâhyasının kızı Ayşe, komşu çiftliğin kâhyası olan Osman'ın kendini istemesinden dolayı huzursuzdur. Omer'den, kendisini de beraberinde götürmesini ister. Önceleri buna yanaşmayan Omer, daha sonra ikna olur. "Ayşe'yi de beraberinde götürmeye karar verir." (s. 43, 51) Ayşe'yi kaçıır.

Ayşe'nin Omer ile kaçtığını öğrenen Hıdır Kâhya cılgına döner. Her ikisini öldürmesi için Zeynel adında bir çiftçiye para verir, onu Ayşe ile Omer'in peşine takar.

"Bu arada Osman çiftliğe gelir ve yönetimi devralır. Öğretmen, insan hak ve hürriyetlerine büyük önem veren, idealist bir insan olarak tanıdığı Osman'dan büyük yenilikler bekler." (s. 57)

Omer, Ayşe'yi kaçırmış, Mestanlar köyü arazisinde bulunan bir dağ kulübesine yerleştirmiştir. Ayşe, babasının kendilerini bulacağından korkmakla beraber yine de sevdiği adamın yanında olmaktan memnundur. Bir gece Zeynel, Omer ile Ayşe'yi saklandıkları yerde bulur. Ancak Ayşe ile Omer'e bir kötülük yapmaz. Ayşe'den bir gömlek ister. Ayşe'den aldığı gömleği kana buladıktan sonra Hıdır Kâhya'ya götürür. Onu, Ayşe'yi öldürdüğüne ikna eder. Haberi duyan Ayşe ile Omer rahat bir nefes alırlar ve evlilik işlemlerine başlarlar.

"Hıdır Kâhya ile arkadaşı Hasan, yumuşak başlı olmasından korktukları Osman'ı, sürekli olarak köylü aleyhine kışkırtmaya çalışırlar." (s. 85) Nitekim bunu başarırlar da. Osman, kısa zamanda onların her dediğine inanır hâle gelir. Mestanlar köyü topraklarının kendine ait olduğunu iddia etmeye başlar. Toprakları ellerinden almak için köylüleri mahkemeye verir.

Öğretmen ise tam bir şaşkınlık içindedir. Osman'ın davranışlarına bir anlam veremez. "Okul yıllarında, sık sık, babasının topraklarını köylü lehine kullanacağından söz eden Osman'ın bu davranışlarının için tam bir şok olur." (s. 11, 113)

Osman, öğrencilik yıllarında savunduğu "sosyaladalet" düşüncesine şimdi şiddetle karşı çıkmaktadır. Mestanlar köyünün gerçek durumunu anlatmak için ayağına kadar gelen Ömer'i sert bir dille geri çevirir.

Ciftliğe geleli henüz bir buçuk ay olmasına rağmen her şeyi çok cabuk kavrayan, babası gibi zâlim bir ağa olan Osman, Ömer'i yakalamaları için adamlarını Mestanlar köyüne gönderir. İrgatların tarlada daha fazla çalışmalarını sağlamak için ezan saatlerini değiştirir. "İmama yaptığı uyarıyla, ezanı sabahları erken, akşamları geç okutur. Böylece irgatları daha fazla çalıştırır." (s. 130)

Carşıda gördüğü işlemlerin kızı tarafından yapıldığını anlayan Meryem, bilmeden durumu kocasına Hıdır Kâhya'ya anlatır. Hıdır Kâhya, Zeynel'in kendisine yalan söylediğini anlayınca hemen Zeynel'i bulur. Öldürmek için onu ıssız bir tarlaya götürür. Durumu anlayan Zeynel daha atik davranır, kâhya'yı öldürür.

Bu arada mahkemen, Mestanlar köyünün Osman Ağa'ya ait olduğu yolunda bir karar çıkar. Yalancı şahitlerle, sahte belgelerle mahkemen istediği kararı çıkaran Osman, hemen greyder ve buldozerleri Mestanlar köyüne gönderir, köyün yerle bir edilmesini emreder.

Osman, bir konuşma sırasında, Meryem'in kendi annesi olduğunu öğrenir. Meryem, onu buna inandırmak için bütün gücüyle caba gösterir. Ancak Osman, tereddütle Meryem'in yanından ayrılır.

Bu sırada irgatlar, hep beraber türkü söylemeye başlarlar. Osman, bu türkünün bir isyan başlangıcı olduğunu anlar.

KONU:

1965 - 66 mevsiminde İstanbul Şehir Tiyatrosu'nda sergilenen bu eserde, köylü-ağa çatışması işlenmektedir. Yazar, eserde bir köy sorununu ele almaktadır. Toprak ağaları, topraklarında çalışan irgatları sömürmektedirler. Bu topraklarda çalışan köylünün hayat güvenliği bile

yoktur. En okumuş, aydın sanılan kişiler bile "ağa" durumuna gelince, çevrelerinin de etkisiyle, zalim ve çıkarıcı olmaktadırlar. Ağalar arasında bir dayanışma vardır ve halkın koruyucuları, temsilcileri olmaları gereken muhtar, imam gibi kişiler, güçsüz ve kişiliksiz oldukları için, halkın çıkarlarını savunacak yerde ağanın sömürüsüne aracılık ederler. Buna karşı tutulacak tek yol bilinçlenip birlik olmak, hakkını aramaktır.

Oyunda, köylünün başına geçerek onları uyarmağa çalışan akıllı bir köy çocuğu vardır. Bu genç, ağanın, komşu köyün toprağının üstüne oturmasına engel olamaz. Çünkü, düzenin bozukluğu yüzyılların gerisinden gelmektedir ve insanlığın çıkar, kadın, yetki gibi tutkuları ile beslenerek yalnız sömürenin değil, sömürülenin bile içine işlemiştir. Köylü, ağanın üstünlüğüne inanır, ağa da köylüyü horlamak, ezmek gerektiğine...

ANAFİKİR:

Eserde, yazarın vermek istediği mesaj şöyle özetlenebilir:

Zulme, baskıya, haksızlığa, sürekli olarak maruz kalan insanlar, zamanla kendi içlerinde örgütlenirler, hep beraber, elbirliğiyle, bütün güçleriyle zulme, baskıya, haksızlığa karşı koyarlar.

OLAYLAR VE DÜĞÜMLER

OLAYLAR:

1. Karasipahioğlu Ahmet Bey'in ölüm haberinin Uzunova çiftliğine gelmesi.
2. Makinist Ömer'in, Uzunova çiftliğini terkedip Mestanlar köyüne gitmeye karar vermesi.
3. Irgatların, Ahmet Bey'in ölümüne sevinmeleri.
4. Çiftliğin yeni ağasının, Ahmet Bey'in oğlu Osman olacağı yolunda söylentilerin çıkması.
5. Öğretmenin, Osman'ın iyi olduğunu köylülere anlatması.
6. Hasan Ağa'nın, Hıdır Kâhya'nın kızı Ayşe'yi istemesi.
7. Hıdır Kâhya'nın, kızını Hasan'a vermeye yanaşmaması.

8. Ayşe'nin Omer ile konuşması, kendisini de beraberinde götürmesini söylemesi.
9. Omer'in, Ayşe'yi Mestanlar köyüne götürmesi.
10. Osman Bey'in Uzunova çiftliğine gelerek yerleşmesi.
11. Ayşe'nin Omer ile kaçtığını öğrenen Hıdır Kâhya'nın, onları öldürmesi için peşlerine Zeynel'i takması.
12. Omer'in, Ayşe ile evlenmek için resmi girişimlerde bulunması.
13. Zeynel'in Ayşe ile Omer'in izini bulması, onların yanına gitmesi.
14. Hıdır Kâhya ile Hasan Ağa'nın, Osman'ı köylü aleyhine kışkırtması.
15. Hıdır Kâhya ile Hasan Ağa'nın, Mestanlar köyünün kendine ait olduğuna Osman'ı inandırması.
16. Zeynel'in, Ayşe'nin kanlı bir gömleğini Hıdır Kâhya'ya götürüp onu kandırmaya karar vermesi.
17. Öğretmenin, Osman hakkında düşündüklerinde yanılması.
18. Osman'ın, Mestanlar köyünü ele geçirmek için mahkemeye başvurması.
19. Zeynel'in, Ayşe'yi öldürdüğü şeklindeki yalanı Hıdır Kâhya'ya söylemesi.
20. Omer'in, Osman'ı iddiasından vazgeçirmek için caba göstermesi.
21. Omer'in, Osman'ı ikna edememesi.
22. Ayşe'nin annesi Meryem'in, carşıda gördüğü işlemelerin kızına ait olduğunu anlaması, kızının yaşadığını kocasına söylemesi.
23. Hıdır Kâhya'nın, kendisine yalan söyleyen Zeynel'i öldürmeye karar vermesi.
24. Hıdır Kâhya'nın, Zeynel'i öldürmek için ıssız bir tarlaya götürmesi.
25. Zeynel'in durumu anlaması, kâhyayı öldürmesi.
26. Mahkemenin, köyün Osman'a ait olduğuna karar vermesi.
27. Osman'ın, köyü yerle bir etmesi için yıkım araçlarını köye göndermesi.
28. Meryem'in, Osman'ı bu kararından vazgeçirmeye çalışması.
29. Meryem'in, Osman'a, kendi öz annesi olduğunu söylemesi.
30. Osman'ın, Meryem'in söylediklerine inanmaması.
31. Irgatların isyan başlatmaları.

DUĞUMLER:

1. Duğum: 1. olayla başlar, 3. olayla çözülür.
2. Duğum: 4. olayla başlar, 10. olayla çözülür.

3. Duğum: 5. olayla başlar, 17. olayla çözülür.
4. Duğum: 6. olayla başlar, 7. olayla çözülür.
5. Duğum: 8. olayla başlar, 9. olayla çözülür.
6. Duğum: 9. olayla başlar, 12. olayla çözülür.
7. Duğum: 10. olayla başlar, 11. olayla çözülür.
8. Duğum: 11. olayla başlar, 13. olayla çözülür.
9. Duğum: 13. olayla başlar, 16. olayla çözülür.
10. Duğum: 16. olayla başlar, 19. olayla çözülür.
11. Duğum: 18. olayla başlar, 26. olayla çözülür.
12. Duğum: 20. olayla başlar, 21. olayla çözülür.
13. Duğum: 22. olayla başlar, 23. olayla çözülür.
14. Duğum: 23. olayla başlar, 25. olayla çözülür.
15. Duğum: 27. olayla başlar, 31. olayla çözülür.
16. Duğum: 29. olayla başlar, 30. olayla çözülür.

ŞAHİS KADROSU

ÖĞRETMEN:

Genc bir erkektir. Mestanlar köyünün öğretmenidir. Hukuk fakültesini yarıda bırakmıştır. "Sosyal adalet taraftarıdır." (s. 57) Her konuda çok iyimserdir.

Çok iyi tanıdığını zannettiği arkadaşı Osman'ı tanıyamaması olmanın şokunu yaşar.

Tok gözlüdür. Köylüye yardım etmek, onlara yardımcı olmak tek amacıdır. Onlara acır, onların sömürülmelerine dayanamaz.

MAKİNİST ÖMER:

Genc bir erkektir. Makinisttir. Aydın, olgun, zeki bir insandır. Köylülere yol gösterir. "Daha iyi yaşamının onların da hakkı olduğunu düşünür." (s. 17) Köy halkı arasında birlik, beraberlik oluşturmaya çalışır.

AYŞE:

Genç bir kızdır. Oldukça güzeldir. Bir çiftlik kâhyasının kızıdır. Zekidir. İstemediği olası bir evlilikten kurtulmak için, hoşlandığı, sevdiği erkekle beraber kaçar.

Çok güzel el işleri yapar, hünerlidir. Zeki, kurnaz bir kızdır.

OSMAN KARASİPAHİ:

Genç bir erkektir. Bir ağanın oğludur. Çok zengindir. İstanbul'da başladığı hukuk öğrenimine Paris'te devam etmiştir.

Öğrenciyken savunduğu sosyal adalet kavramını, köye gelip yerleşince bir kenara iter.

Başkalarının etkisinde çok çabuk kalır. Bencil ve çıkarıcıdır. Başkalarının çektiği acılar onu hiç ilgilendirmez. Zalimdir. Gerçekleri görmemek için elinden geleni yapar.

DİL – ANLATIM

Sade, akıcı bir dil ve anlatımın hâkim olduğu eserde, diğer oyunlardan farklı olarak, şahısların konuşmalarında yöresel ağızlara yer verilmiştir. Bu da eserin inandırıcı olmasında etkili olmuştur:

"Öteygün yapmadım" (s. 9)

"Ölümsek ölümsek durmayın." (s. 9)

"Nideceğin, öldürtecek misin kızı?" (s. 61)

"Çünküleyim, traktör gelince yarıcılık da kalktı." (s. 84)

Bazı cümlelerin, anlamca bozuk olduğu görülüyor:

"Çünkü ben şiddete şiddetle karşı konulmasını taraftarıydım" (sb 111)

"Her gidi koca Yaşar hey... " (s. 160)

Yazar, eserin anlaşılabilirliğini arttırmak için kısa cümleler kurmaya özen göstermiş. Şahısları, diğer oyunlarında olduğu gibi karakterlerini gösterecek şekilde konuşturmasını bilmiştir.

UZUNTUYU BIRAK

ESERİN KİMLİĞİ:

Uzuntuyu Bırak, Kardeş Matbaası, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul 1972, 55 sayfa, 1 perde, 9 meclis.

İlk defa, 1967 yılında Türkiye Radyoları'nda temsil edilen bu oyunda, İstanbul'da, Şişli'nin arka sokaklarındaki apartmanların birinde oturan orta halli bir ailenin başından geçenler anlatılıyor.

ÖZET:

Handan ve Bahtiyar, evliliklerini çekilmez hale getiren bir çifttir. Âdeta birbirlerinden nefret ederler. Bahtiyar, kalp hastasıdır. Her hareketi doktor tarafından kısıtlanmıştır. Sürekli olarak perhiz yapmak zorundadır. "Bahtiyar, monoton yaşamından bıkmıştır." (s. 19)

Handan, kocasına sürekli olarak, "kendine dikkat et, uzuntuyu bırak, hiçbir şey üzölmeye değmez" telkininde bulunur. Her ne kadar kocasından nefret ediyorsa da, onun sağlığı için endişe etmekten de kendini alamaz.

Kocasıyla arasında bir hasta-hemşire ilişkisi vardır. "Handan, daima, hastasından şikayet eden bir hemşire konumundadır. Sürekli olarak ondan yakınıır." (s. 17)

Handan'a huzursuzluk veren asıl şey, kocası öldükten sonra eline bir emekli maaşının bile geçmeyecek olmasıdır. Bu konuyu sürekli kocasına acar, komşularını örnek gösterir:

"Handan:

- Galip Bey, albay tekalüdü idi. Tabii karısına maaş bağlayacaklar. Hem de iyi bir maaş alacakmış. Hususi müesseselerde çalışanların eşleri gibi kimsesiz, perişan kalacak değil ya." (s. 15)

Ailenin yaşamına, Bahtiyar'ın hastalığının tabii bir neticesi olarak

yaşlı, çapkın bir doktor da girmiştir. Başlı başına dikkate değer bir tip olan doktor, girdiği evlerin özel sorunlarını dışarıya taşıyıp, bunları dedikodu malzemesi yapar.

Doktor, her defasında Bahtiyar'ı muayene etmek için eve geldiğinde Handan'a gayri meşru ilişki teklif eder. Handan, doktorun bu teklifini kabul etmez. Sürekli olarak doktoru geri çevirir.

Handan'ın dört aydan beri, genc bir jigolo olan Selim ile ilişkisi vardır. Selim, sürekli olarak Handan'dan para alır. En son buluşmalarında Selim, ilişkilerini Bahtiyar'a söylemekle Handan'ı tehdit eder, ondan yüklüce bir para alır. Evinde geçen bu konuşmayı duyan Bahtiyar, Handan'a birşey söylemez. Handan ile aralarındaki herşeyin bittiğini düşünür. Handan'ı insan olarak bile görmemeğe çalışır. Bu düşüncesini, Handan'ın yüzüne haykırır:

"Bahtiyar:

- Gürültüyü kes... İnsan böyle sahnelerde nefes bile almamağa çalışır. Hem sahi, sen insan değilsin ki, masasın." (s. 54)

Handan, Bahtiyar'ın bu sözlerine daha fazla dayanamaz. Üç aydan beri yakalandığı kalp hastalığına yenik düşer, ölür.

KONU:

Bir perdelik bu oyunda, birbirinden nefret eden, zoraki yanyana duran, aralarında sevginin zerresi kalmayan, ikisi de kalp hastası bir karı-kocanın yaşamından önemli bir kesit yansıtılıyor.

ANAFİKİR:

Oyunun anafikri kısaca şöyle ifade edilebilir:

Çok kısa olan insan yaşamı, üzüntüyle, kavgayla geçirilmemeli, en güzel şekilde değerlendirilmelidir.

OLAYLAR VE DUĞUMLER

OLAYLAR:

1. Bahtiyar'ın, komşusunun cenaze töreninden dönmesi.
2. Bahtiyar ile Handan'ın "üzüntüyü bırakma" konusunda işbirliği yapmaları.
3. Aile doktorunun, Bahtiyar'ı muayene etmek için eve gelmesi.
4. Doktorun, Handan'a gayri meşru ilişki teklif etmesi.
5. Handan'ın bu teklifi kabul etmemesi.
6. Ölüm meleğinin evin içinde dolaşması.
7. Handan'ın âşığı Selim'in gizlice eve gelmesi, şantajla Handan'dan para istemesi.
8. Bahtiyar'ın, Selim ile Handan arasındaki ilişkiyi farketmesi.
9. Bahtiyar'ın, Selim ile Handan arasındaki ilişkiye kayıtsız kalması.
10. Handan'ın kalbinin sıkışması, ölmesi.

DUĞUMLER:

1. Duğüm: 3. olayla başlar, 4. olayla çözülür.
2. Duğüm: 6. olayla başlar, 10. olayla çözülür.
3. Duğüm: 7. olayla başlar, 8. olayla çözülür.
4. Duğüm: 8. olayla başlar, 9. olayla çözülür.

ŞAHIS KADROSU

BAHTİYAR:

Orta yaşlı bir erkektir. Evlidir. "Celebi ruhlu, kolayca boyun eğebilen, yumuşak ve mülamahakârdır. Zekâsını saf, bön bir görüntü içinde gizleyen bir adamdır." (s.5) Kalp hastasıdır. "Karısının telkinleriyle" hiç bir şeye üzülmemeye " karar verir." (s. 11)

Bir bankada çalışır. Ancak, hastalığından dolayı haftada bir iki defa işine uğrar.

Günlerinin monoton geçmesinden şikayetçidir. İsteddiği gibi hareket edememekten yakınıır. "Hayatını, "şimendifer tarifesine" benzettir." (s.19)

Karısı, bir başkasıyla ilişki kurmuştur. Durumu bildiği halde buna göz yumar. Karısına önem vermez. O, gözünde bir eşyadan farksızdır.

Kısacası Bahtiyar, yumuşak başlı, kalp hastası, monoton yaşamı içinde bulunan, karısına önem vermeyen bencil bir insandır.

HANDAN:

Evli, genc ve güzel bir kadındır. Sert, ihtirash, karşısındakine, özellikle kocasına hükmetmesini bilen biridir. Çok canlı, dinamik bir yapıya sahiptir. Çok hesaplıdır. Kocasını sevmez, ona karşı sevgi ve saygısı kalmamıştır. Nefret ettiğı, sevmediğı halde kocasına gereken ilgiyi gösterir.

"Handan, öldüğünde yüklü bir maaş bırakamayacağı için kocasını suçlar." (s.17)

Kocasının, kendini bir hizmetçi olarak görmesinden bıkip usanmıştır.

Kocasından görmediğı ilgiyi ve yakınlığı başka bir erkekte arar. Para vererek onunla beraber olur. Kısacası jigolo tutar.

Kısacası Handan, genc, güzel, sert, ihtirash, kocasından ilgi ve yakınlık görmeyen, kalp hastası bir kadındır.

SELİM:

Genc bir erkektir. Para karşılığında evli kadınlarla beraber olur. Karanlık işlerle uğraştığından başı bir türlü belâdan kurtulmaz. İlişki kurduğu kadınları, ilişkiyi kocalarına anlatmakla tehdit eder. "Onlardan sürekli olarak tehditle para alır." (s. 50, 51) Oltasına takılan en son av Handan olmuştur.

DOKTOR:

Orta yaşlı bir erkektir. Kadın düşkünlüdür, çok capkındır. "Gezmeyi, eğlenmeyi, ziyafetten ziyafete koşmayı, hastalarının özel durumlarını her tarafta anlatmayı, dedikodu yapmayı çok sever." (s. 26)

DİL – ANLATIM

Cevat Fehmi, bu bir perdelik oyununda, diğer oyunlarından farklı olarak anlatımda zorlamalara düşmüştür. Zaman zaman uygun kelimeyi bulmakta zorlanmıştır. Oyunun bütününde bu durum göze carpıyor.

Anlamca düşük cümlelere sıkça rastlanıyor:

"Aman doktor, kompliman yapmazsanız olmazsınız." (s. 24)

"Kara cübbesinin eteklerini rüzgârla savruluyor, adam toprağa sürtünürcesine uçan koskocaman bir kuşa benziyordu." (s. 6)

Yazar, zaman zaman Arapça, Farsça kelime ve tamlamaları kullanmıştır. Ancak bu, göze batacak şekilde fazla değildir.

Yazar, şahısları, karakterlerini belirtecek şekilde konuşturmakta ustalığını bu oyununda da göstermiştir.

ESERİN KİMLİĞİ:

Ayna, Kardeş Matbaası, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul 1972, 150 sayfa, 2 perde, 3 tablo, sırasıyla 9, 7, 7, 1 meclis.

1966 - 67 mevsiminde Ankara'da Meydan Sahnesi'nde temsil edilen ve tümüyle varsayımlara dayanan bu oyunda, eskiye bağlı ancak yeniye de hoşgörüyle bakan İsmail Bey'in başından geçen olaylara yer veriliyor.

ÖZET:

İsmail Bey, orta yaşın üzerinde bir müze bekçisidir. Bir öğle üzeri öğlen paydosunda uykuya dalar ve rüya görmeye başlar. Rüyasında, müzede bulunan cebecibaşının heykeli canlanır, İsmail Bey'in yanına gelir. İsmail Bey ile cebecibaşı sohbet etmeye başlarlar. "İsmail Bey, en büyük sıkıntısının, aile fertleri de dahil olmak üzere kimseye güvenmemek olduğunu cebecibaşına söyler." (s.21)

Cebecibaşı, İsmail Bey'in bu derdine çözüm bulur. Elindeki sihirli aynayı İsmail Bey'e verir. Bu ayna, kişinin yüzüne tutulduğunda zihinde geçen herşeyin okunmasını sağlar.

Bu arada İsmail Bey'in konağında, para, gösteriş meraklısı çocukları Hurşit ile Esmâ, üvey anneleri Alev ile birlikte konağı satma çareleri düşünürler. İsmail Bey'in yeğeni Faiz, konağı İsmail Bey'e sattıracak bir plân yaparak onlara yardımcı olur. Ancak bu yardımı kırk bin lira karşılığında yapar. Bu plân şöyledir:

"Faiz:

- Amcamı kırk bin lira borçlandıracağım. Bu ödeme emri posta ile buraya gelecek ve katiyyen, ama katiyyen amcamın eline geçmeyecek. Yenge ya sen, ya da çocuklar imza verip onu alacaksınız. Gülstım'un de işten haberi olmayacak ve aldığınız ödeme emrini imha edeceksiniz. Yahut daha iyisi

imha etmeyip bir köşeye kaldırın, orada unutmuş olursunuz. Böylesi daha tabii...

Böyle yaptınız, aradan bir hafta geçti de amcam işin farkına varmadı ve itiraz etmedi mi borç kesbi katiyet eder.

Sonra ben tekrar icraya gideceğim. Amcamın Şişli'de bir konağı olduğunu bildireceğim ve bunun satılması suretiyle alacağımın kendisinden alınmasını isteyeceğim. İcra dairesi keyfiyeti amcama yine posta vasıtasıyla tebliğ edecek. Bu tebliğnâme de sizler tarafından imza mukabilinde postacıdan alınacak, ödeme emrinin yanına konacak. Amcam herşeyden habersiz kalmakta devam edecek ve bir müddet sonra sabah konağın haraç mezat satıldığını gazetelerden öğrenecek.

Ondan sonra hiçbir şey yapamaz. Artık konağın satılmasına ve kırk bin lira alacağımın verilmesine hiçbir şekilde mani olamaz. Böylece ben hissemi almış olur, meydana ebediyen sizlere bırakırım." (s. 46, 47)

Faiz'in yaptığı plân, Alev, Hürşit ve Esmâ tarafından kabul edilir, hemen plânın uygulamasına geçilir.

Konakta bu kararlar alınırken, İsmail Bey ile cebecibaşı konağa gelirler. İsmail Bey, çocuklarında bir gariplik hissederek. Olup bitenleri anlamak için, sihirli aynayı önce Hürşit'in yüzüne tutar. Hürşit'in zihninden geçenleri okuyunca şok geçirir. "Oğlunun, bir ev soyduğunu, polis tarafından arandığını öğrenir. Oğlunu bulunduğu durumdan kurtarmak için birşeyler yapmak ister. Ancak oğlundan durumun ümitsiz olduğunu öğrenir." (s.63)

İsmail Bey, sihirli aynayı ikinci defa, kızı Esmâ'nın yüzüne tutar. Esmâ'nın zihnindekileri okuyunca bir defa daha şok geçirir. Onun, serseri birinden hamile olduğunu, erkeğin, evlenmek için otuz beş bin lira istediğini öğrenir. İsmail Bey, durumu kızıyla konuşur, soruna çözüm getirir: Esmâ çocuğunu doğuracak, ancak o serseriyle evlenmeyecektir.

İsmail Bey, henüz bu şokları atlatamamışken, Alev'in, evin satılması konusunda ağır baskısıyla karşılaşır. Evin satılmayacağını kesin bir dille karısına söyleyen İsmail Bey bir süre rahat bir nefes alır.

Aradan üç hafta geçer. İsmail Bey, gazeteyi okurken evinin satış

ilânına rastlar. Hemen mahkemeye giderek işin aslını öğrenir. Olup bitenlerin Hürşit, Esma, Alev ve Faiz tarafından plânlandığını anlar. "Eve gelip, onlara, olup bitenlerin kendileri tarafından plânlandığını söyleyince Alev buna şiddetle karşı çıkar." (s.89)

İsmail Bey, bir çıkmazın içine girer. Tek carenin, konağı satarak borcunu ödemek olduğunu düşünür. O sırada imdâdına, bir süre önce yüklü bir miras alan arkadaşı Ali koşar. Ali, İsmail'e gereken parayı verir ve konak satılmaktan kurtulur.

Alev, bütün olanlara rağmen, İsmail Bey'i saf dışı etmek, konağı satmak fikrinden vazgeçmez. Kocasını bir sinir doktoruna gösterip akıl dengesinin yerinde olmadığına dair bir rapor almak ister. Ancak, plânı geri tepir. İsmail Bey'i muayene eden doktor, İsmail Bey'e sağlam rapor verir, Alev'i birkaç günlüğüne akıl hastanesine kapatır.

Birkaç gün sonra akıl hastanesinden çıkan Alev, uğradığı yenilgileri kabullenemez, kalbine "öc" alma duygusu yerleşir. İsmail Bey'i, yemeğine katacağı ilaçlarla zehirleyip öldürmeyi plânlar. Hergün, İsmail Bey'in yemeğine bir miktar zehir katarak onu öldürmeye çalışır. İsmail Bey'in manevi kardeşi Gulşüm durumun farkına varır, Esma'ya anlatır. Esma da olup biteni babasına aktarır.

İsmail Bey daldığı uykudan, Ali'nin kendisine seslenmesiyle uyanır. Butün olup bitenlerin bir rüyadan ibaret olduğunu anlar. Cebecibaşının müzedeki heykeline bakar, ona, ailesi hakkında kendini şüpheye düşürdüğü için kızar. Daha sonra Ali'yle birlikte konağa giderler. Gulşüm'den, yemeklerine Alev tarafından zehir katıldığını öğrenir.

İsmail Bey, cebecibaşının heykelinin yanından geçerken, aniden elini cebecibaşının cebine sokar ve orada bir ayna bulur. Bu aynayla birlikte hayretle cebecibaşına bakar. "Gördüklerim acaba gerçek miydi?" diye düşünmeye başlar.

KONU:

Cevat Fehmi'nin varsayımlara dayanan bu oyununda, eskiye bağılı ancak yeniye de hoşgörüyle bakan İsmail Bey'in başından geçen olaylara yer veriliyor. Etrafındaki herkesten şüphelenen, herkese karşı içinde bir şüphe bulunan İsmail Bey, bir hayâli tip olan cebecibaşının sihirli aynası vasıtasıyla herkesin kalbini okuma imkanı buluyor. Oğlunun, kızının, karısının gizli duygu ve düşüncelerini açığa çıkarıyor. Ailesinin kendine karşı kurduğu tuzağı ortaya çıkarıyor. Gözlerin açıldığında ise bütün olup bitenlerin bir rüyadan ibaret olduğunu anlıyor. Ancak gerçekte de ikinci eşi, ona ilaç yerine zehir vermekte, onu zehirlemektedir. İsmail Bey bu gerçeği, manevi kardeşi Gulsüm'den çok geç öğreniyor.

Oyun, tümüyle varsayımlara dayanıyor. Yazar, müzedeki cebecibaşının heykeli canlansaydı, elinde sihirli bir ayna olsaydı ve bu ayna ile insanların iç dünyaları, kalplerinin derinlikleri okunsaydı ne olurdu varsayımından yola çıkıyor ve aynayı, insanlara karşı bir güvensizlik içinde bulunan İsmail Bey'in eline veriyor.

Yazar, oyuna, eskiyle yeniye karşılaştırmamıza yarayan cebecibaşının sözleriyle değişik bir yön vererek olayların gelişmesini sağlıyor. Oyunun sonunda bütün bunların bir hayâl, bir rüya olduğunu açıklıyor.

ANAFİKİR :

İnsanların iç dünyaları pek çok gizli duygu ve düşüncelerle doludur. Karşımızdaki insanın kalbinin derinliklerinde neler olduğunu hepimiz merak ederiz. Zaman zaman da bu merak artar. Tıpkı oyundaki gibi sihirli bir aynaya sahip olmak isteriz. Her insanda daima "gizli olan şeylere karşı" sonsuz bir merak vardır.

OLAYLAR VE DÜĞÜMLER

OLAYLAR :

1. Bekci İsmail Bey'in öğle paydosunda müzede uykuya dalması.

2. İsmail Bey'in, arkadaşı Ali tarafından uyandırılmaya çalışılması, Ali'nin, İsmail Bey uyanmayınca oradan uzaklaşması.
3. Müzede bulunan balmumundan yapılmış heykelin canlanması ve İsmail Bey'i uyandırarak konuşmaya başlaması.
4. Cebecibaşının, yeni yaşamı garip karşılaması.
5. İsmail Bey'in, insanların zihnini okumak istediğini cebecibaşına söylemesi.
6. Cebecibaşı'nın, yüzü tutulduğunda zihni okumayı sağlayan bir aynayı İsmail Bey'e vermesi.
7. Alev'in, lüks bir yaşam sürebilmenin tek yolunun İsmail Bey'in konağının satılması olduğu konusunda Esmâ ile Hürşit'i ikna etmesi.
8. Bir polisin konağa gelmesi, Alev ile konuşması.
9. İsmail Bey'in yeğeni Faiz'in konağa gelmesi.
10. Faiz'in, konağın kolayca satılması için bir plân hazırlaması.
11. Faiz'in hazırladığı plânın kabul edilmesi, uygulamaya geçilmesi.
12. İsmail Bey'in, sadece kendinin görebildiği cebecibaşıyla konağa gelmesi.
13. İsmail Bey'in, sihirli aynayı Hürşit'in yüzüne tutması ve zihnindekileri okuması.
14. Hürşit'in, bir ev soyduğunu, polisçe arandığını babasına söylemesi.
15. İsmail Bey'in, sihirli aynayı Esmâ'nın yüzüne tutması.
16. İsmail Bey'in, kızının, serseri birinden hamile kaldığını, bu serserinin evlenmek için kızından para istediğini öğrenmesi.
17. Alev'in, konağın satılması gerektiği konusunda İsmail Bey'i ikna etmeye çalışması.
18. İsmail Bey'in, üç hafta sonra konağının satış ilânını gazetede okuması, işin aslını soruşturması.
19. Alev'in, İsmail Bey'e deli raporu almak için caba göstermesi.
20. İsmail Bey'in, olup bitenlerin, Alev, Hürşit, Esmâ ve Faiz tarafından plânlandığını anlaması.
21. İsmail Bey'in arkadaşı Ali'ye, bir akrabasından elli bin lira miras kalması.
22. Ali'nin, İsmail Bey'e borç vermeyi teklif etmesi.
23. İsmail Bey'in, Ali'nin verdiği borcu kabul etmesi.
24. Alev'in, İsmail Bey'i profesör Ayetullah'a muayene ettirmesi.
25. Profesörün, İsmail Bey'in dengesinin yerinde olduğuna karar vermesi.

26. Profesörün, Alev'i birkaç günlüğüne akıl hastanesine yatırması.
27. İsmail Bey'in, konağın borcunu ödemesi.
28. Alev'in, birkaç günlük tedaviden sonra eve dönmesi.
29. Alev'in, İsmail Bey'in yemeklerine zehir koyması.
30. Gulsüm'un, Alev'in yaptıklarını İsmail Bey'e söylemesi.
31. İsmail Bey'in, Alev hakkında Esma'yı sorgulaması.
32. Esma'nın, Alev'in kendisini zehirlediğini babasına söylemesi.
33. İsmail Bey'in, öğle paydosunda daldığı uykudan uyanması.
34. İsmail Bey'in, cebecibaşının heykeline, içine şüphe düşürdüğü için öfkeyle haykırması.
35. İsmail Bey'in, eve gittiğinde, Esma ve Gulsüm'den Alev'in kendisini zehirlemek istediğini öğrenmesi.
36. İsmail Bey'in, evdeki cebecibaşının heykelinin cebine el atması, orada bir ayna bulması.

DUĞUMLER:

1. Duğum: 1. olayla başlar, 33. olayla çözülür.
2. Duğum: 3. olayla başlar, 5. olayla çözülür.
3. Duğum: 5. olayla başlar, 6. olayla çözülür.
4. Duğum: 6. olayla başlar, 13. olayla çözülür.
5. Duğum: 9. olayla başlar, 10. olayla çözülür.
6. Duğum: 12. olayla başlar, 13. olayla çözülür.
7. Duğum: 13. olayla başlar, 14. olayla çözülür.
8. Duğum: 15. olayla başlar, 16. olayla çözülür.
9. Duğum: 18. olayla başlar, 20. olayla çözülür.
10. Duğum: 19. olayla başlar, 24. olayla çözülür.
11. Duğum: 22. olayla başlar, 23. olayla çözülür.
12. Duğum: 23. olayla başlar, 27. olayla çözülür.
13. Duğum: 24. olayla başlar, 25. olayla çözülür.
14. Duğum: 26. olayla başlar, 28. olayla çözülür.
15. Duğum: 29. olayla başlar, 30. olayla çözülür.
16. Duğum: 31. olayla başlar, 32. olayla çözülür.
17. Duğum: 33. olayla başlar, 36. olayla çözülür.
18. Duğum: 35. olayla başlar, 36. olayla çözülür.

ŞAHİS KADROSU

İSMAİL BEY:

Elli beş yaşında bir erkektir. Müze bekçisidir. Okur yazardır. Maziye sıkı sıkıya bağlı bir adamdır. Maziye bağlı olduğu kadar bugünün yaşayışına ve insanlarına karşı da hoşgörülüdür. "Genc karısının ve çocuklarının giyim ve kuşamlarını hoşgörülle karşılar." (s. 52,53)

Ancak, bu hoşgörüsüne bir sınır koymayı bilmiştir İsmail Bey. Ahlâk, gelenek ve aile meselelerinde hiçbir tavize yanaşmaz. İki defa evlenmiştir. İlk evliliğinden bir kızı, bir oğlu vardır. Eşi ölünce Alev adında genc bir kadınla evlenmiştir. İsmail Bey, kimseye güvenmez. Herkese karşı içinde bir kuşku vardır. "Geçmişte, yakınlarından hep kötülük görmesi bu ruh halinde etkili olmuştur."(s.20, 21)

Kısacası İsmail Bey, iyi niyetli, hoşgörülü, hassas, herkesten kuşku duyan bir insandır.

ALEV:

Otuz beş yaşında genc, güzel bir kadındır. İhtiraslı, karşısındakine hükmetmesini bilen, bundan hoşlanan kurnaz bir kadındır. " Lüks bir yaşam özlemi içindedir. Bu yaşama kavuşmak için yapmayacağı şey yoktur." (s.36)

Kendine lüks bir hayat yaşatmadığı için, sevmediği, saygı duymadığı kocasını suçlar. Kocasını, konağı satması için sürekli sıkıştırır. Lüks bir yaşama kavuşmak için, aradaki tek engel olan kocasını öldürmeyi bile göze alır.

Kısacası Alev, bencil, çıkarıcı, paraya, lüks yaşama herşeyden çok önem veren, âdeta tapan, bu amacına kavuşmak için kocasını öldürmeyi bile göze alan bir kadındır.

HURŞİT:

Yirmi iki yaşında bir gençler. Başıboştur. İşi gücü yoktur. Amacıdır. Züppe, dejenere bir tiptir.

Davranışı ve kıyafeti ile bunu hemen belli eder.

Yazar, Hurşit'i şöyle tanıtıyor:

"Delikanlının saçlarının uzunluğu göze batmaktadır. Ama onun göze batan hususiyeti yalnız bundan ibaret değildir. Evvelâ bugünkü gençlerin sakalları cinsinden sakalı vardır, sonra tırnakları simsiyah, her tarafı da kirli ve pistir. Saçlarında, yüzünde kasıtlı bir ihmal vardır." (s. 27)

Hurşit, gençlerin dışındaki insanlara tahammül edemez. Kendisi gibi gençlerin kurduğu bir ceteye mensuptur. Zamanının çoğunu onlarla beraber geçirir. Konuşması oldukça bozuktur. Konuşması, argo ve küfür dolu sözcüklerle yüklüdür. Macera düşkünlüdür.

Cansıkıntısını bahane ederek zenginlerin evlerini soyar. Bir hırsızdır.

Kısacası Hurşit, sorumsuz, amaçsız, paraya herşeyden çok önem veren, saygı, doğruluk, dürüstlük gibi değerlere önem vermeyen dejenere olmuş, züppe bir gençtir.

ESMA:

Yirmi yaşında bir genç kızdır. Başıboş ve amaçsızdır. Arkadaşları da kendine benzer. Bunlar arasında bir erkekle kurduğu ilişkide hamile kalmıştır. İcki ve sigaraya genç yaşta başlamıştır.

Bütün sorumsuzluğuna rağmen Esma ağabeyi kadar dejenere olmamıştır. Sevgi , tamamen kalbinden silinmemiştir.

Kısacası Esma, ağabeyinin yolundan yürüyen, sorumsuz, başıboş bir genç kızdır.

ALİ:

Altmış yaşında bir erkektir. Müze bekçisidir. Okuma yazması yok

denecek kadar zayıftır. Çok temiz yüreklidir. Bir çocuk kadar saftır. Evlidir, yetişkin bir kız babasıdır. İki defa evlenmiştir. İkinci karısı, bir süre önce Amerikalı bir cavuşla kaçmıştır.

Ali Bey, gelinlik çağa gelen kızı için çeyiz dizmeye çalışır. Ekonomik sıkıntı içindedir. Hayatta en fazla değer verdiği şey dostluktur.

Kısacası, Ali Bey, saf, iyi niyetli, dostluğa önem veren, fakir, sevgi dolu bir erkektir.

CEBECİBAŞI:

Yaşlı bir erkektir. Hayâli bir tiptir. Ahlâki değerlere, geleneklere sıkı sıkıya bağlı. bu yöndeki hataları bağışlamayan bir eski zaman efendisidir. Dış görünüşü her ne kadar sertse de, sevgi dolu olduğu sözlerinden ve davranışlarından anlaşılır.

Konuşması, Arapça, Farsça kelime ve tamlamalarla yüklüdür. "Günümüz insanının giyimi, kuşamı, konuşması, davranışları sürekli olarak onu şaşırtır." (s. 56)

FAİZ :

Kırk beş yaşında bir erkektir. Çok zeki, kurnaz, dolandırıcı, yalancı bir adamdır. Dolandırıcılık, âdeta onun ruhuna işlemiştir. "Ancak o, dolandırıcı olduğunu kabul etmez." (s. 40)

Kırk bin lira uğruna, amcasını bile dolandırmayı göze alır. Manevi değerlere saygısı yoktur. Para, onun hayatının asıl anlamıdır.

GÜLSUM:

On dokuz yaşında bir genç kızdır. Anne ve babası yoktur. Manevi ağabeyinin yanında kalır. Yarı deli, yarı vahşi bir kızdır. Ancak, bazen delilerden daha deli, bazen de akıllılara taş çıkartacak derecede akıllı ve

kurnaz olur. Herkesten şüphe eder. Kapıları dinler, en umulmadık yerlerde ve anlarda ev halkının karşısına çıkar. Çok enerjiktir. Son derece hızlı hareket eder. Sürekli olarak yüksek sesle güler. Kendine iyi davranan insanları sever, onları korumak için herşeyi yapar.

DİL - ANLATIM

Cevat Fehmi, varsayımlara dayanan bu oyununda, eskiyle yeniye karşılaştırmamızı sağlayan, hayâli bir tip olan cebecibaşı ve sihirli ayna vasıtasıyla ilginç bir konu ortaya koymuştur. Konudaki bu ilginçlik, dilde ve anlatımda da göze carpıyor.

Yazar, oyundaki şahsiyetleri, karakterlerini ortaya koyacak şekilde konuşturabilme ustalığını bu oyununda da tekrarlamıştır. Hurşit'i, Alev'i, Esma'yı, Faiz'i, cebecibaşını ustalıkla konuşturabilmiştir. Hele de Hurşit ile Esma'nın argo ve küfür dolu konuşmalarını vermesi, onlar hakkındaki en büyük ipuçlarını elde etmemizi sağlıyor:

"Hurşit:

- Traş etme, bizim için yaşamak var mı?

.....

- Moruk gelsin.

.....

- Bir şey yumurtlayacaksın sanmıştım.

.....

- Biraz mangiz uclan" (s. 29, 30, 31)

Gençlerin argo sözcüklerle, küfürlerle dolu konuşmaları ile cebecibaşının Arapça, Farsça kelime ve tamlamalarla yüklü konuşmaları, eseri dil açısından tam bir curcunaya dönüştürüyor:

"Cebecibaşı:

- Lâyecuz... Ohh yeledir Allah yek... Bre Ferzenden libası esved olan değil mi?" (s. 54)

Oyunda, zaman zaman anlam bakımından bozuk cümlelere rastlıyoruz:

"Bu manzaralara kanıksadık biz artık" (s. 53)

"Hem hepimizin de bol bol paramız olur." (s. 72)

Bütün bunlara rağmen, yazarın, oyunun konusuna uygun bir dil, anlatım kullandığını söyleyebiliriz.

EMEKLİ

ESERİN KİMLİĞİ:

Emekli, Kardeş Matbaası, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul 1972, 144 sayfa, 3 perde, sırasıyla 7, 8, 7 meclis.

İlk defa, 1967 - 68 mevsiminde Ankara Devlek Tiyatrosu'nda temsil edilen bu oyunda Cevat Fehmi, bir memurun emekli olduktan sonraki hayatından kesitler veriyor.

ÖZET:

Salim Bey, kırk yıla yakın çeşitli kademelerde memuriyette bulunmuş, hizmet süresini doldurunca da bakanlık müsteşarıyken emekli olmuştur. Emekli olduktan sonra, rahat bir nefes almayı, dinlenmeyi, yıllarca yapmak isteyip de yapamadıklarını yapmayı, gezmeyi, dolaşmayı hayâl eder. Ancak, emekli olduktan sonra, hayâllerini gerçekleştirmenin mümkün olmadığını anlar. Çünkü, emekli olunca ailesinin her ferdi, onu, "hiçbir işi olmayan biri" olarak niteler. "Kızı Sevgi, köpeğini gezdirmesi, oğlu Yavuz maça bilet almak için kuyruğa girmesi, eşi Mediha, alışverişte, ev işlerinde kendine yardım etmesi için Salim Bey'e baskı yapar." (s. 28)

Salim Bey, kendinin bomboş bir insan olarak nitelenmesine fena halde sinirlenir. Âdeta isyan eder. (s. 29) Karısı Mediha, Salim Bey'in yıprandığını, biraz dinlenmek istediğini bir türlü anlamak istemez. "Onu hâlâ genç, her işe koşturabilecek biri olarak görmeye devam eder. Salim Bey'i kendisiyle kıyaslar. Asıl yıprananın kendisi olduğunu söyler." (s. 30) "Salim Bey'e, hergün gömlek değiştirmesini bile çok görür. Bu konuda bile "emekli" olması öne sürülür." (s. 32)

Salim Bey, kendini hedef alan bu saldırıları önlemek için bir care düşünmeye başlar.

O sırada Mediha'nın süt kardeşi Nuri eve gelir. Nuri, hem bakanlıkta kâtiplik görevini yürütür, hem de arta kalan zamanlarında özel bir şirkette

çalışır. Nuri, çalıştığı şirketin sahibinin, Salim Bey'i şirket müdürü yapmak istediği yolundaki teklifini eniştesine iletir. " Salim Bey, teklifin, kendi çevresinden yararlanma amacına yönelik olduğunu anlar ve teklifi hemen redder." (s. 42 - 46)

Salim Bey, kısa zamanda, ailesinin kendisine yönelik saldırılarını önlemek için bir plân yapar ve bu plânı uygulamaya koyar. Hemen kendine, bakan adına bir mektup gönderir. Mektupta, bakanlıkta önemli işler baş müşavirliğine getirilmek istendiği yolunda bakanın sözleri yer alır. Mektup, birkaç gün sonra eve gelir. Mektubu okuyan ev halkı, teklife çok sevnir. Mediha; yeniden sosyeteye gireceği, itibarı artacağı için, Yavuz; üniversitedeki derslerini kolayca vereceği için sevinir.

Salim Bey, plânın iyi yürütmesi için elinden geleni yapar. Aile fertlerini, görevi kabul edip koltuğuna oturuncaya kadar kimseye birşey söylememeleri için uyarır. "Böylece bu "zararsız yalanın" cabucak ortaya çıkmasını önlemeye çalışır." (s.51)

Salim Bey'in bu çabası boşunadır. Çünkü Mediha ile Yavuz, haberi arkadaşlarına vermekte gecikmezler. "Bu arada Mediha, başmüşavirin kızının, bir posta memuruyla evlenemeyeceğini ileri sürer, kızı Sevgi ile posta memuru Aziz'in nişanını bozar. Kızını, zengin bir ailenin oğluyla evlendirmek ister." (s. 59)

Salim Bey'in zararsız bir yalanla başlattığı bu oyun, oyun olmaktan çıkar. Durumu bilmeyen kalmaz. "Mektubun bir oyundan ibaret olduğunu bilen ikinci kişi, evin açığöz hizmetçisi Hatice'dir." (s. 63, 64)

"Zararsız bir yalanın bu denli büyüyebileceğine ihtimal vermeyen Salim Bey, gelişmelere çok üzülür, buna bir çare düşünmeye başlar. " (s. 64)

Bu arada Mediha, Sevgi'yi, sonradan görme Arif Bey'in oğluyla evlendirmeye karar vermiş, bu evliliği gerçekleştirmek için girişimlere başlamıştır. Sevgi ise şiddetle karşı çıktığı bu evliliği engellemek için evin hizmetçisi Hatice ile birlikte bir plân hazırlar. Sevgi'yi görmek için eve gelen Arif Bey'in karşısına Sevgi yerine Hatice çıkar. Daha önceden

Sevgi'yi hiç görmemiş olan Arif Bey, karşısında hoppa, terbiyesiz bir genc kız rolündeki Hatice'yi görür. Yaptıklarına dayanamaz ve hemen evi terkeder. Sevgi'yi, oğluna istemekten vazgeçer.

Mediha, yeniden eski itibarını kazanmış olmanın sarhoşluğu içinde, süt kardeşi Nuri'nin oyununa gelir. Nuri, Salim Bey'in ve Mediha'nın adını kullanarak çalıştığı şirket lehine anlaşmalar yapar. "Mediha'yı, bu anlaşmaların herbirinden kâr payı vereceğini söyleyerek kandırır." (s.88, 89)

Salim Bey ise, adının yolsuzluklara karıştığından habersizdir. Tâki, Arif Bey, kendisinden bir yolsuzluk işine yardımcı olmasını isteyinceye kadar. Ondan sonra Salim Bey yavaş yavaş olup bitenleri anlamaya başlar. Ancak iş işten geçmiştir. O sırada bir polis memuru Salim Bey'in evine gelir ve Salim Bey'i karakola götürür. Salim Bey mahkemeye çıkarılır, soruşturma neticesinde Salim Bey'in olan bitenlerden habersiz olduğu ortaya çıkar. Nuri tutuklanır.

Cahil, cirkin biri olarak kendini göstermeye çalışan hizmetçi Hatice'nin gerçekte çok güzel, zeki bir kız olduğu ortaya çıkar. Yavuz, Hatice ile, Sevgi, Aziz ile evlenmeye karar verir.

Mahkeme bittikten sonra, hâkim, Salim Bey ile konuşmak ister. Çünkü o da yakında emekli olacaktır. Salim Bey'in başına gelenler onu da korkutmuştur. Hâkim, Salim Bey'den tavsiye ister. Salim Bey, yapacağı en iyi tavsiyenin "emekli olmaması" olduğunu söyler.

Salim Bey mahkemeden çıktıktan sonra, başbakanlık özel kaleminden bir görevli ile karşılaşır. Görevli, başbakanın kendisini makamına çağırdığını, bir bakanlık teklifinde bulunacağını Salim Bey'e söyler. "Salim Bey, başbakanla görüşmeye gideceğini eşine ve çocuklarına söylediğinde kimse ona inanmaz. Bunun da bir oyun olduğunu düşünürler, onu yalancılıkla suçlarlar." (s. 143)

Oyun, Salim Bey, eşi ve çocukları arasında geçen şu konuşmayla sona erer:

" Yavuz:

- Etme baba.

Sevgi:

- Bize acı.

Mediha:

- Mahvolduk.

Salim:

- Gideceğim ve hayır diyeceğim." (s. 144)

KONU:

İlk defa 1967 - 68 mevsiminde Ankara Devlet Tiyatrosu'nda temsil edilen bu oyunda Cevat Fehmi Başkut, bir emeklinin uzun yıllar evi ile işi arasında gidip gelmenin kanıksanmış yaşantısıyla, evinde ailesince sanki fazladan biriymiş gibi görülmesinin yalnızlık ve sessizliği içinde, ilgiyi üstüne çekmek için tasarladığı mâsum hilenin ortaya çıkardığı güllünc ve buruk sonuçlarını ele alıyor.

Cevat Fehmi, oyunlarında, toplumun çeşitli kesimlerindeki insanları, eserlerine konu olarak almış, onların yaşamlarından kesitler vermiştir. Paydos'ta öğretmenlerin, Soygun'da hâkimlerin, Emekli'de ise emeklilerin avukatı olarak karşımıza çıkıyor.

ANAFİKİR:

Emekli'de yazar, topluma çeşitli mesajlar veriyor. Emeklilerin başıboş insan olmadıkları, devlete kırk yıllık hizmetten sonra, dinlenmeye, onca yıl yapmak isteyip de yapamadıklarını yapmaya hakları bulunduğu mesajını veriyor, "emeklilere karşı biraz daha anlayış" tezini savunuyor. Ayrıca bu eserde, küçük, zararsız yalanların, insanların başlarına ne büyük dertler acacağı mesajını veren yazar, gösteriş merakını, aile fertlerinin birbirlerinden habersiz işler yapmalarını da eleştiriyor.

OLAYLAR VE DÜĞÜMLER

OLAYLAR:

1. Salim Bey'in emekli olması.

2. Aile fertlerinin, Salim Bey'i boş insan olarak görmeleri.
3. Mediha Hanım'ın, cektikleri gecim sıkıntısından Salim Bey'e bahsetmesi.
4. Arif Bey'in oğluyla, Sevgi arasındaki nişanın bozulması.
5. Sevgi'nin, posta memuru Aziz ile evlenmek istemesi.
6. Nuri'nin, Salim Bey'e, bir şirketin genel müdürlüğünü teklif etmesi.
7. Salim Bey'in teklifi reddetmesi.
8. Salim Bey'in karanlık işler yapan Nuri'yi uyarması.
9. Nuri'nin, Salim Bey'in uyarısına kulak asmaması.
10. Salim Bey'in, evdekilerin baskısından kurtulmak için bir plân hazırlaması, kendine, bakan adına bir mektup yazması.
11. Hizmetçi Hatice'nin mektubu postaya vermesi.
12. Mektubun, bir kaç gün sonra eve varması. Mektubun ev halkı tarafından okunması.
13. Hatice'nin, Salim Bey'in oynadığı oyunun farkına varması.
14. Bakanın müsteşarlık teklif ettiği mektubundan sonra, Salim Bey'in evdeki itibarının artması.
15. Salim Bey'in, mektuptan şimdilik kimseye bahsedilmemesi konusunda aile fertlerini uyarması.
16. Mektubun herkes tarafından duyulması.
17. Aziz'in, Sevgi'yi istemesi. Mediha Hanım'ın, Aziz'i geri çevirmesi.
18. Salim Bey'in, oynadığı oyunu Hatice'nin bildiğini anlaması.
19. Evin hizmetçisi Hatice'nin, çok zeki ve güzel bir kız olduğunun ortaya çıkması.
20. Salim Bey'in, Hatice'nin hayat hikâyesinden, kendi kızı olabileceği sonucunu çıkarması.
21. Mediha'nın, Sevgi'nin Arif Bey'in oğluyla evlenmesi için caba göstermesi.
22. Sevgi, Hatice, Salim Bey ve Yavuz'un, bu evliliği bozmak için harekete geçmeleri. Hatice'nin, Sevgi rolünü oynaması.
23. Arif Bey'in Sevgi'yi beğenmemesi
24. Nuri'nin, Mediha'yı kullanarak, çalıştığı şirket lehine anlaşmalar yapması.
25. Arif Bey'in, yapmak istediği kanunsuz işi kolayca halledebilmek için Salim Bey'den yardım istemesi.
26. Salim Bey'in, bu teklifi reddetmesi.

27. Salim Bey'in polis tarafından karakola götürülmesi.
28. Salim Bey'in karakolda, ailesine oynadığı oyunu açıklaması.
29. Mahkemede, Salim Bey'in suçsuz bulunması.
30. Nuri'nin, kanunsuz işler yaptığı için tutuklanması.
31. Hatice'nin, Yavuz ile evlenmek için hazırlık yapması.
32. Salim Bey'in, Hatice'nin kızı olmadığını anlaması, oğluyla evlenmesi için izin vermesi.
33. Sevgi ile Aziz'in evlenmek için hazırlık yapmaları.
34. Başbakanlıkta görevli birinin, başbakanın Salim Bey'e bir bakanlık teklifinde bulunacağı yolunda sözler söylemesi.
35. Salim Bey'in durumu ailesine anlatması.
36. Aile fertlerinin Salim Bey'e inanmaması.
37. Salim Bey'in, görevi kabul etmemesi.

DUĞUMLER:

1. Duğum: 2. olayla başlar, 10. olayla çözülür.
2. Duğum: 4. olayla başlar, 5. olayla çözülür.
3. Duğum: 5. olayla başlar, 17. olayla çözülür.
4. Duğum: 6. olayla başlar, 7. olayla çözülür.
5. Duğum: 8. olayla başlar, 9. olayla çözülür.
6. Duğum: 10. olayla başlar, 12. olayla çözülür.
7. Duğum: 11. olayla başlar, 13. olayla çözülür.
8. Duğum: 12. olayla başlar, 14. olayla çözülür.
9. Duğum: 15. olayla başlar, 16. olayla çözülür.
10. Duğum: 17. olayla başlar, 33. olayla çözülür.
11. Duğum: 20. olayla başlar, 32. olayla çözülür.
12. Duğum: 21. olayla başlar, 23. olayla çözülür.
13. Duğum: 24. olayla başlar, 30. olayla çözülür.
14. Duğum: 25. olayla başlar, 26. olayla çözülür.
15. Duğum: 27. olayla başlar, 29. olayla çözülür.
16. Duğum: 34. olayla başlar, 37. olayla çözülür.

ŞAHİS KADROSU

SALİM ALNİACIK:

Altmış yedi yaşında, yeni emekli olmuş, dinlenmekten başka düşüncesi olmayan yorgun bir adamdır. Evli ve iki çocuk babasıdır. Her türlü ihtirastan uzaklaşmıştır. Emekliliğin tadını çıkarmaktadır. Gösterişten, şatafattan hoşlanmaz. Sade, dürüst, şerefli bir hayat sürdürmeyi kendine ilke edinmiştir. "Bu prensibi, çocuklarına da aşılamaya çalışır." (s. 47) Oldukca zekidir. Ailesine bağlıdır.

Kısacası Salim Bey, dürüst, zeki, yardımsever, ailesine bağlı, namuslu bir insandır.

MEDİHA ALNİACIK:

Elli dört yaşında bir kadındır. İki çocuk annesidir. İhtiraslıdır. Daima, sosyetenin dikkati çeken, ön plânda gelen kadınlarından biri olmak ister. Gösteriş, şöhret onun için herşeydir. Kocasını, emekli olduğu için sürekli suçlar.

Paraya herşeyden çok önem verir.

SEVGİ ALNİACIK:

Yirmi yaşında bir genç kızdır. Silik bir karaktere sahiptir. Son derece cekingendir. Kiminle evleneceğine bile kendi başına karar veremez. Annesinin elinde âdeta oyuncak olmuştur. Kararlı değildir. Daima tutunacak bir dal arar.

YAVUZ ALNİACIK:

Yirmi yaşında bir delikanlıdır. Üniversite öğrencisidir. Oldukca zeki ve kurnazdır. Çok hareketlidir. Düşündüklerini açık açık söyler. Bedava yaşamaya alışmıştır. Her işini, bakanlıkta çalışan babasının adını kullanarak çözümlemeye çalışır.

HATİCE DELİCAY:

Yirmi üç yaşında genç bir kızdır. Alınacaklar'ın evinde hizmetçilik yapar. Kendini, çok çirkin, aptal bir kız olarak gösterir. Bunun, bir evde hizmetçi olarak kalabilmesinin şartlarından biri olduğunu düşünür. Anne ve babası, küçük yaşta ölmüştür. Kimsesi yoktur. Çok zeki ve kurnazdır.

TİLKİ NURİ:

Elli dört yaşında bir erkektir. Mediha Alınacak'ın süt kardeşidir. Her türlü ahlâki kayıtları sıyırıp atmış, dalavereci, kurnaz, iki yüzlü bir adamdır. Üç çocuğu vardır. Kayınpederi ve kayınvalidesiyle birlikte oturur. Bakanlıkta çalışır. Boş zamanlarında ise başka bir şirkette çalışır. Bu şekilde ailesinin geçimini sağlar. Paraya, her şeyden çok önem verir.

DİL - ANLATIM

Bu oyun, Cevat Fehmi'nin oyunları içinde anlatım açısından kusursuza en yakın olanıdır diyebiliriz. Kişiler; kültür ve öğrenim düzeylerine dikkat edilerek konuşturulmuştur.

Eserde bazı kelimeler yanlış yazılmıştır:

"simâlarından" yerine, "sinmalarından" (s. 15)

"anlayalım" yerine, "alaylım" (s. 113)

"yazdığınızı" yerine, "yazığınızı" (s. 124)

"perişan" yerine, "Peraşn" (s. 129)

"bile" yerine, "gile" (s. 15)

Arapça, Farsça kelime ve tamlamalara bu eserinde fazla yer vermeyen yazar, devrik cümle kurmaktan kaçınmış, kısa cümleler kurmaya özen göstermiştir.

ÖLEN HANGİSİ

ESERİN KİMLİĞİ:

Ölen Hangisi, Kardeş Matbaası, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul 1972, 135 sayfa, 3 perde, sırasıyla 6, 8, 7 meclis.

İlk defa 1968 - 69 mevsiminde Ankara Devlet Tiyatrosu'nda temsil edilen bu oyunda, beden - ruh arasındaki çatışmaya yer verilmiştir. Beden ile ruh, birbirinden bağımsız mıdır, yoksa birbirine bağlı kavramlar mıdır? Sorusuna cevap aranmıştır.

ÖZET:

Dalavereci, hilekâr, kadın düşkünü, cin fikirli, zengin bir armatör olan Reşit Ahmet Forsaoğlu, uzun süredir şikayetçi olduğu baş ağrılarının sebebinin, beynindeki tümör olduğunu doktorundan öğrenir. O sırada İstanbul'da bulunan dünyaca ünlü Alman beyin cerrahı Bürger, ameliyatla, Forsaoğlu'nun beynindeki tümörü almak ister. Ancak, ameliyat sırasında beyin açılınca tümörü almanın imkansızlığı anlaşılır.

Bu umutsuz anda, ağır bir şeker komasına giren Forsaoğlu'nun genclik arkadaşı, ünlü avukat Muhlis Fikirli, hastaneye getirilirken yolda ölür. Eşi Keriman'dan izin alınarak, Muhlis Fikirli'nin beyni Forsaoğlu'nun bedenine yerleştirilir.

Bu nakil işlemi, bir mucize olarak nitelenir. Alman profesör, dünyada ikinci defa gerçekleştirdiği bu nakil ameliyatından sonra hemen Almanya'ya döner. Ancak her gün, telefon aracılığıyla Forsaoğlu'nun durumundaki gelişmeleri anında öğrenir, doktorlara gereken talimatları verir. Ameliyattan bir buçuk ay sonra, "yeni Forsaoğlu" hastaneden çıkarılır. eve getirilir. Eşi Mehlika da dahil olmak üzere, Forsaoğlu kimseyi tanımaz. Beynin vücudu reddetmesinden korkan doktor, hastaya ayna gösterilmemesi konusunda evdekilere kesin talimat verir. 'Doktor da herkes gibi sonunu bilmediği bir bekleyiş içine girmiştir. Çünkü, ilk beyin nakli

yapılan Alman kadının durumu bile hâlâ belirsizliğini korumaktadır." (s. 13)

Forsaoğlu'nun bütün hareketleri büyük bir dikkatle izlenir. Beyin ile bedenin birbirine uyum sağlayıp sağlayamayacağı büyük merak konusudur. Aslında bu sorunun cevabını, Forsaoğlu, eve geldiği ilk gün vermiştir. "Bedenini inceleyen Forsaoğlu, bu bedeni kesinlikle reddeder, kendi bedeni olmadığı konusunda diretir." (s. 21, 22) Forsaoğlu, eşi olarak yanında bulunan Melihlika'ya da yabancısıdır. Onu bir türlü hatırlayamaz.

Forsaoğlu'nun bedenine takılan Muhlis Fikirli'nin beyni galip gelmiştir. Şeklen Forsaoğlu olarak görülen insan, aslında Muhlis Fikirli'nin ta kendisidir. Bu durumu Mehlika da anlamıştır. "Ancak Forsaoğlu'nu, duygularından kimseye bahsetmemesi, aksi takdirde deli damgası yiyebileceği konusunda uyarır." (s. 24, 25)

Bu sırada Muhlis Fikirli'nin karısı Keriman, okul arkadaşı olan Mehlika'yı ziyaret eder, ona, geçmiş olsun dileklerini iletir. Hem de Forsaoğlu'nun durumunu kontrol etmek ister. Herkes gibi o da sonucu merak etmektedir. Keriman, kocasının ölümünden sonra bütünü yalnız kalmıştır. Kapısını calacak bir dostu, bir akrabası yoktur. Keriman içerideyken, aniden odaya Forsaoğlu girer. "Forsaoğlu, Keriman'ı görünce bütünü şaşkına döner. Çünkü, beyni karısının Keriman olduğunu haykırmaktadır. Durumdan habersiz olan Keriman, şaşkın şaşkın kendine bakan Forsaoğlu'nu görünce korkar ve hızla evden ayrılır." (S. 38)

Gerçek Forsaoğlu'nun, uzun zaman önce, tecavüz ettikten sonra işine son verdiği sekreterinin nişanlısı, öc almak için Forsaoğlu'nun evine gelir, orada şoför olarak işe başlar. "Yeni Forsaoğlu" onu hemen tanır. Çünkü Muhlis Fikirli, gerçek Forsaoğlu'nun eski avukatıdır ve onun yaptığı herşeyden haberi vardır.

Aylardan sonra ilk kez ayna karşısına geçen Forsaoğlu, aynada yüzünü görünce olup biteni anlar ve etrafına "bu alçakça oyunu kendisine kimin oynadığını sormaya başlar." (s. 51) Kendisini iyice inceledikten

sonra, Muhlis Fikirli olduğuna kanaat getirir. Muhlis Fikirli'nin beyni, beraberinde onun düşüncelerini, hafızasını, duygularını da getirmiştir. "Beyin, bütün bedene baskın gelmiştir?" (s. 53, 54)

Bu gelişmelerden sonra, hasta kesinlikle Muhlis Fikirli'dir artık. Hastanın kendisi, Mehlika ve doktor da bunu kabul eder.

Muhlis Fikirli'nin kızgınlığı kısa zamanda geçer. Mehlika'nın söylediklerine kulak verir. Etrafa bir şey belli etmemeye çalışır. Kardeşi Ratip'in kendini ziyaret edeceğini öğrenince heyecanlanır. Kardeşinin, kendisi hakkındaki düşüncelerini öğrenmek için eline büyük bir fırsat gecmiştir.

Kardeşiyle yaptığı konuşma, Muhlis Fikirli'yi tümünden sarsar. Ratip, karşısında duran Forsaoğlu zannettiği kişiye, ağabeyine olan bütün kinini kusar. Duydukları, kendini her ne kadar sarsmışsa da yine de kardeşinin gerçek yüzünü gördüğü için sevinir Muhlis Fikirli.

Bu arada Mehlika, öteden beri nefret ettiği, iğrendiği Forsaoğlu'ndan kurtulmanın, eskiden beri hayran olduğu, gizli gizli sevdiği Muhlis Fikirli'yle beraber olmanın sevincini yaşar.

Ratip'ten sonra, Mehlika'nın üvey kardeşi, Forsaoğlu'nun sağ kolu Muhittin, Muhlis Fikirli'yle görüşür. Muhittin, aylardan beri görüşemediği iş konularını, Forsaoğlu zannettiği Muhlis Fikirli'yle görüşür. "Bu arada, ayarladığı bir Macar kızının, garsoniyerinde hazır bulunduğunu da Muhlis Fikirli'ye haber vermekten geri kalmaz. Böyle bir teklifle karşılaşacağını ummayan Muhlis Fikirli, şaşkınlığını gizleyemez, Muhittin'in yüzüne tükürerek onu evden kovar." (s. 77)

Muhlis Fikirli, bu şaşkınlığını daha üzerinden atamamışken karşısında Keriman'ı bulur. "Keriman, Forsaoğlu zannettiği Muhlis Fikirli'ye, kocasını sevmediğini, ondan nefret ettiğini asıl sevdiğinin kendisi olduğunu itiraf eder." (s. 85, 86)

Keriman'ın konuşmalarını duyan Mehlika, onu hemen evden kovar. Bu defa eve, Forsaoğlu'nun hamile bıraktığı sekreteri Melahat gelir. "Melahat, ev üzerinde hak iddia eder, evin, doğacak çocuğuna ait olduğunu söyler. Bütün bu olup bitenler Muhlis Fikirli'yi bunaltır. Muhittin'in yardımıyla eline bir miktar para sıkıştırılan Melahat, iddiasından vazgecer ve evi

terkeder." (s. 94)

Mehlika'nın evden kovduğu Keriman, hem Mehlika'dan, hem de Muhlis Fikirli'den öç almak ister. Forsaoğlu'nun bütün alacaklılarına, Forsaoğlu'nun cıldırıldığını söyler. Alacaklıların tümü eve dolar. Muhlis Fikirli, bu oyunu daha fazla oynayamayacağını söyleyerek herkese gerçeği açıklamak ister. "Bu isteğinden, Mehlika ve doktorun ısrarı üzerine vazgecer." (s. 101, 102)

Buna rağmen, içinde bulunduğu durumdan kurtulmanın şart olduğunu düşünür. Bir çıkmazın içinde bocalar durur. Sonunda, tek çözüm yolunun intihar etmek olduğuna karar verir. Ancak, bunun bir değil iki insanın ölmesi demek olduğunu savunan Mehlika'ya hak verir ve Mehlika'nın istediği gibi hareket etmekten başka caresi olmadığını anlar.

Bu arada, eve şoför olarak giren ve Forsaoğlu zannettiği Muhlis Fikirli'yi öldürmek isteyen Recep, olup biteni anladıktan sonra bu düşüncesinden vazgecer, Muhlis Fikirli'ye acır. Muhlis Fikirli, Forsaoğlu gibi davranmanın tek çıkar yol olduğunu düşünür. Forsaoğlu'nun avukatıyken, yapmasına karşı çıktığı, izin vermediği yolsuzlukların, kaçaklıkların, adam dövmelemlerin tekrar başlaması için Muhittin'e talimat verir. Bu talimatıyla birlikte esas o gün Muhlis Fikirli ölür. Çünkü, her ne kadar Muhlis Fikirli'nin beyni yaşıyorsa da, Muhlis Fikirli'nin inandığı prensipler, düşünceler ölmüştür. Oyun, Muhlis Fikirli'nin şu sözleriyle sona erer:

"Forsaoğlu:

- Muhlis Fikirli toprağa verildiği gün değil, asıl bugün öldü. Yaşasın Forsaoğlu... Artık ne hapishane, ne de tımarhane tehlikesi var... Yalnız bir tek, bir küçük eksiğimiz kaldı. Ne arıyorum biliyor musun Mehlika?

Mehlika:

- Ne istersen yaparız. Ne ararsan derhal buluruz. Yalnız sen emret... Ne arıyorsun canım?

Forsaoğlu:

- Suratıma tükürecek bir namuslu adam." (s. 135)

KONU:

"Tiyatro eseri yazarken, malzeme seciminde dikkat edilecek başlıca noktalardan biri de çatışma kavramıdır. Bir tiyatro eserine başlamada en doğru tutum, çatışma yaratacak bir olayın malzeme olarak secilmiş olmasıdır." ⁴⁹

Eserlerinde günün aktüel konularını işlemeyi seven Cevat Fehmi, "çağımızda yapılan böbrek, kalp gibi buluşlardan yola çıkarak, Ülen Hangisi adlı oyununda, bir avukatın beynini dalavereci, hilekâr, kadın düşkünü, zengin bir armatöre takıyor." ⁵⁰

Yazarın, kurgulu, varsayımlı, oyunlarından biri olan Ülen Hangisi'nde, beden - beyin çatışmasına yer veriliyor. Çatışmadan galip çıkan beyin oluyor. Ancak beynin galibiyeti bir şey ifade etmiyor. Çünkü, o kişi dıştan bir başkası olarak görülüyor. Bu duruma en uygun benzetmeyi yine yazarın kendisi buluyor: "Bir ben vardır bende benden içeri." İşte, oyunun sonunda galibiyetini ilân eden dıştaki bu "ben" oluyor.

Eserin sonunda, kobay olan şahsın sözleriyle oyun dramatik bir hal alıyor.

ANAFİKİR:

Beden, her ne kadar beyni taşıyorsa da, ona yön veren beyindir. Beyin, vücudun merkezidir, onu kontrol eder. Bir başka bedene nakledilen beyin, o bedende de varlığını sürdürür, ancak bedene uymaz.

OLAYLAR VE DUĞUMLER

OLAYLAR:

1. Reşit Forsaoğlu'nun beyin ameliyatı geçirmesi.

⁴⁹Üzdemir Nutku, Oyun Yazarı, İzlem Yayınları: 40, Savaş Matbaası, İstanbul 1966, s. 43

⁵⁰Metin And, Elli Yılın Türk Tiyatrosu, s. 607

2. Muhlis Fikirli'nin, şeker komasına girmesi, ölmesi.
3. Muhlis Fikirli'nin beyninin Forsaoğlu'na nakledilmesi.
4. Forsaoğlu'nun iyileşmesi, evine götürülmesi.
5. Forsaoğlu'nun, evindeki insanları tanımaması.
6. Forsaoğlu'nun, kendinde hissettiği gariplikleri karısı Mehlika'ya anlatması. Mehlika'nın, bunları başkasına anlatmaması konusunda Forsaoğlu'nu uyarması.
7. Keriman'ın, Mehlika'yı ziyaret etmesi. Forsaoğlu'nda gariplikler sezmesi.
8. Forsaoğlu'nun, eski sekreterinin nişanlısı Recep'in eve gelmesi, şoför olarak işe başlaması. Forsaoğlu'nu öldürmek için fırsat kollaması.
9. Forsaoğlu'nun, aynada kendini görmesi. Olup bitenlerin farkına varması.
10. Forsaoğlu'nun, kendisinin Muhlis Fikirli olduğunu anlaması.
11. Muhlis Fikirli'nin, durumu Mehlika'ya anlatması.
12. Muhlis Fikirli'nin kardeşi Ratip'in eve gelmesi.
13. Ratip'in, ağabeyi Muhlis Fikirli hakkında kötü sözler söylemesi.
14. Muhlis Fikirli'nin, Ratip'e istediği parayı vermesi ve onu evden kovması.
15. Forsaoğlu'nun kâtibi, Mehlika'nın üvey kardeşi Muhittin'in eve gelmesi.
16. Muhlis Fikirli'nin, Muhittin'i evden kovması.
17. Keriman'ın, Muhlis Fikirli'yi ziyaret etmesi. Ona, kocasından nefret ettiğini, kendisini sevdiğini söylemesi.
18. Mehlika'nın, Keriman'ı duyması, onu evden kovması.
19. Forsaoğlu'nun eski sekreteri Melahat'ın eve gelmesi ve hamile olduğunu söylemesi.
20. Mehlika'nın, bir miktar para vererek Melahat'ı evden kovması.
21. Keriman'ın, öc alma duygusuyla Forsaoğlu'nun delirdiğini etrafa yayması.
22. Forsaoğlu'nun alacaklılarının eve dolmaları.
23. Muhlis Fikirli'nin bunalıma düşmesi, herkese olup bitenleri anlatmaya karar vermesi.
24. Mehlika'nın, Muhlis Fikirli'yi bu kararından vazgecirmesi.
25. Forsaoğlu'nun delirdiği yolundaki söylentinin Keriman tarafından çıkarıldığının anlaşılması.
26. Muhlis Fikirli'nin intihar etmek istemesi.

27. Mehlika'nın, Muhlis Fikirli'ye engel olması.
28. Recep'in, Muhlis Fikirli'yi öldürmekten vazgeçmesi.
29. Muhlis Fikirli'nin, Forsaoğlu olmaktan başka çare kalmadığına ikna olması, onun gibi davranmaya karar vermesi.
30. Muhlis Fikirli'nin, Muhittin'e, yine yolsuzluk yapma konusunda talimat vermesi.
31. Butun ev halkının Forsaoğlu'nun iyileştiğine sevinmesi.
32. Muhlis Fikirli'nin, Forsaoğlu gibi davrandığı için kendinden nefret etmesi.

DUĞUMLER:

1. Duğum: 1. olayla başlar, 3. olayla çözülür.
2. Duğum: 5. olayla başlar, 9. olayla çözülür.
3. Duğum: 8. olayla başlar, 28. olayla çözülür.
4. Duğum: 9. olayla başlar, 10. olayla çözülür.
5. Duğum: 12. olayla başlar, 14. olayla çözülür.
6. Duğum: 15. olayla başlar, 16. olayla çözülür.
7. Duğum: 17. olayla başlar, 18. olayla çözülür.
8. Duğum: 19. olayla başlar, 20. olayla çözülür.
9. Duğum: 21. olayla başlar, 22. olayla çözülür.
10. Duğum: 23. olayla başlar, 24. olayla çözülür.
11. Duğum: 26. olayla başlar, 27. olayla çözülür.
12. Duğum: 29. olayla başlar, 32. olayla çözülür.

ŞAHIS KADROSU

REŞİT AHMET FORSAOĞLU:

Zengin bir armatördür. Dalavereci, hilekâr ve kadın düşkünüdür. Her türlü yolsuzluğu, kacakcılığı yapmıştır. Beynindeki tümörden dolayı ameliyat olur, avukatının beynini alır. Kimse tarafından sevilmez. Karısı bile ondan nefret eder.

Kısacası Forsaoğlu, zengin, para düşkünü, hilekâr, ahlâksız, kimse

tarafından seilmeyen bir insandır.

MEHLİKA FORSAOĞLU:

Genç bir kadındır. Esmer, siyah saçlı, zeki, otoriter ve güzeldir. Kendisini sürekli olarak aldatan kocasından nefret eder. İcin için, kocasının avukatı Muhlis Fikirli'yi sever.

Çok zengindir. Paraya fazla önem vermez. Doğruluk, dürüstlük gibi ahlâki değerler onun için daha önemlidir.

Kısacası Mehlika, zeki, otoriter, doğruluk ve dürüstlüğe önem veren, mantıklı hareket eden bir kadındır.

MUHLİS FİKİRLİ:

Orta yaşlı bir erkektir. Avukattır. Doğruluk ve düstlüğe büyük önem verir. Çok zekidir. Şeker komasına girince, beyni, eşi Keriman'ın rızası alınarak Forsaoğlu'na nakledilir. Beyni, Forsaoğlu'nun bedeninde yaşar. "Birbirine tamamen zıt iki karakterin iç içe gecmesi demek olan bu durum Muhlis Fikirli'yi cileden çıkarır." (s. 53, 54)

Yeni bir bedende yaşamını sürdürme işi, bir yandan Muhlis Fikirli'yi cileden çıkarırken, bir yandan da yakınlarının gerçek yüzünü görme imkanı verir. Kardeşinin ve karısının gerçek yüzünü görür.

Sonunda Muhlis Fikirli, bedenin baskısına boyun eğer. "İçindeki gerçek ben" i kimsenin görmeyeceğini anlar ve nefret ettiği Forsaoğlu gibi davranmaya başlar.

Kısacası Muhlis Fikirli, zeki, mantıklı, yardımsever, sevecen, doğruluk ve dürüstlüğe büyük önem veren bir insandır.

KERİMAN FİKİRLİ:

Genç, sarışın bir kadındır. Muhlis Fikirli'nin karısıdır. İhtiraslı ve

cok kiskanctir. Fazla zeki değildir. Suse ve makyaja aşırı derecede düşkündür. Parayı hiçbir kısıntıya gitmeden harcamayı sever. Kocasıyla tam anlamıyla zıt karakterdedir. Kocasını sevmez.

Herşeyi dış görünüşüyle, maddi yönüyle değerlendirir. "Nitekim, "yuva" kelimesini kabul etmemesi, onu daha somut bir kelimeyle, "ev" ile özdeşleştirmesi de bunu gösterir." (s. 81, 82)

Kısacası Keriman, suse, gösterişe, paraya aşırı derecede düşkün, kiskanc, ihtiraslı, ahlâki değerlere önem vermeyen bir kadındır.

MUHİTTİN SAYGILI:

Otuz iki yaşında bir erkektir. Mehlika'nın üvey kardeşidir. Forsaoğlu'nun kâtibi ve sağ kolu olan Muhittin, çıkarlarını her şeyin üzerinde tutan bir insandır. Forsaoğlu'nun kanunsuz bütün işlerini o yapar. "Hatta, Forsaoğlu'na kadın bile ayarlar." (s. 75, 76)

Kısacası Muhittin, ahlâksız, dolandırıcı, hilekâr, çıkarına düşkün, bencil, zeki, kurnaz biridir.

DİL - ANLATIM

Cevat Fehmi, varsayıma dayanan bu oyununda, günümüzde bile hâlâ kesin bir sonuc alınamayan beyin nakli konusunu işlemiştir. Eser, çok karışık, sonu bilinmeyen bir durumu konu edindiğinden doğal olarak anlatımda da bir bocalama göze carpıyor. Yazarın, Mehlika vasıtasıyla düşüncelerini ortaya koyarken bocaladığı açıkça anlaşılıyor. Bu, beyin nakli konusunda yeterli bilgiye sahip olmamanın verdiği bir bocalamadır.

Buna rağmen Cevat Fehmi, beyin nakli yapılmış bir hastanın durumunu çok güzel tasvir ediyor. Hastayı, "kundağı açılan süt çocuklarına" benzetiyor. Hastanın ilk andaki hislerini, daha sonraki durumunu çok güzel tasvir ediyor:

"Reşit:

- Bu sabah yatakta sırt üstü yatarken kundağı acıman süt çocukları gibi uzun uzun ellerime baktım. Sonra yine onlar gibi bacaklarımı kaldırıp ayaklarıma baktım." (s. 20)

Hastanın, beyin naklinden sonraki durumunu açıklamak için Yunus Emre'nin şu şu mısraını kullanıyor: "Bir ben vardır bende benden içeri." (s. 53)

Yazar, zaman zaman, bir kaç kelimeyle ifade edebileceği bir düşünceyi, birçok kelime kullanarak ifade ediyor. Örneğin, beyin nakli olarak ifade edebileceği bir olayı şu şekilde anlatıyor:

"İnsan beynini başka bir insan beyni ile değiştirmek." (s. 8)

Oyun boyunca "sigara" kelimesinin "cigara" olarak kullanılması dikkat çekiyor.

Eserde bazı kelimeler yanlış yazılmış:

"biraz" yerine "birak" (s. 76)

"şeyler" yerine "eşyler" (s. 82)

"bulamadım" yerine "boyamadım" (s. 46)

DOSTLAR

ESERİN KİMLİĞİ:

Dostlar, Kardeş Matbaası, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul 1972, 138 sayfa, 3 perde, sırasıyla 8, 9, 8 meclis.

İlk defa 1969 – 70 mevsiminde Mithat Paşa Tiyatrosu'nda sahnelenen bu oyunda, ölüm döşeğindeki bir kadının bütün mal varlığını akrabalarına devretmesi ve sonrası konu edilmiş.

ÖZET:

Leylâ, orta yaşlı, dıştan sert görünümlü, gerçekte aşırı derecede romantik, duygulu, heyecanlı, romantik hatıralarına bağlı bir kadındır. Çok zengindir. O güne kadar hiç evlenmemiştir. Çocukluk yıllarında, Bedri adında bir Bektaşî şeyhinin oğlunu sevmiş, onunla evlenme umudunu yıllarca yitirmemiştir.

Babasının ölümlüyle, ailenin bütün mal varlığı Leylâ'ya kalır. Leylâ, uzaktan akrabası olan Bedri ile evlenme hayâlleri kurarken, Bedri, babasının ölümünden sonra boş kalan "Reşadet Postu"na oturur. Böylece, Leylâ ile Bedri'nin yolları da ayrılır.

Yıllar geçer. Tekkelerin kapatılmasına dair bir kanunun çıkmasıyla birlikte Bedri'nin mensup olduğu tekke de kapatılır. Bedri de normal hayata döner. Ancak Bedri, gerçek hayatın yabancısıdır. "O güne kadar bütün zamanını tekke-kolej arasında mekik dokuyarak geçirmiştir." (s. 17)

Nereye gideceğini bilememenin şaşkınlığı içinde, beş parasız halde dolaşan Bedri, Leylâ'nın evlenme teklifini kabul etmez. Leylâ'nın himâyesine girme düşüncesine katlanamaz. "Çok sevdiği Leylâ'yla, ancak, maddi acıdan eşit duruma geldiğinde evlenebileceğini açıklar." (s.19, 20)

O günden sonra Leylâ ile Bedri bir daha görüşmezler, birbirlerinden haber alamazlar.

Leylâ bir gün aniden hastalanır. Hastalığı ilerleyince okul arkadaşı Sebahat'e telgraf çeker ve onu yanına çağırır. Leylâ'nın tek gerçek dostu, yakını olan Sebahat, İzmir'den hemen İstanbul'a gelir. Leylâ'nın yanında kalmaya başlar. Leylâ, hastalığı iyice ilerleyince, mal varlığının bir kısmını darülacezeye ve darüşşafakaya, bir kısmını da yakın arkadaşları arasında paylaşdırmak ister. Akrabalarını çok iyi tanıyan Leylâ, onları hiç sevmez: "Leylâ:

-İnsan dünyaya kendi rızası ve isteğiyle gelmediği gibi akrabalarını, yakınlarını seçmek hakkı da tanınmıyor. Göreceksin benimkiler biraz garip insanlardır. Bunlar gerçi bana hala, teyze, yenge falan derler ama akrabalıkları miras hukukunda adı gecenler kadar yakın değildir." (s. 33)

Leylâ'nın yanına çağırdığı ilk akrabası Şefkati'dir. Hukuk fakültesini üçüncü sınıftayken terk eden Şefkati, tam bir dolandırıcıdır. Hasta yatağında Leylâ'yı bile dolandırmaya çalışır. Leylâ, Şefkati'den sonra, bir kumar hastası olan Halit, süt ninesinin çocuğu Nuri ve karısı Emine, gece kulübü sahibi Ahsen ve sosyete dilberi Dilruba ile görüşür. "Mal varlığını aralarında paylaşdıracağını söylediğinde hepsinin sevincine diyecek olmaz." (s. 49, 50)

Leylâ, kime neyi bıraktığını açıkladığında, mirascıların ikiyeüzlülüğü, sahte sevgi gösterileri son safhaya ulaşır. "Mallar, mirascılar arasında paylaşıldıktan sonra, Leylâ'nın ne zaman öleceği hesaplanmaya başlanır. Leylâ'nın dakikaları sayılır." (s. 67, 68)

Beklemekten sıkılan Ahsen, daha fazla dayanamaz. Kendine miras olarak kalan evin eşyalarını bir kamyonla doldurur ve oradan ayrılır. Şefkati ise bomboş kalan evi satmak için girişimde bulunur. Halit, Leylâ'nın kendisine yazdığı çeki hemen bozdurur. Dilruba ise, Leylâ'nın mücevherlerini kaptığı gibi evi terkeder.

Bütün bunlar olup biterken Leylâ, büyük bir hızla iyileşmeye başlar. Bütün mal varlığını dağıttığı için çok pişman olur. Elinde, avucunda hiçbir şeyi kalmamıştır. Akrabalarına dağıttığı mal varlığını tekrar almak ister. Ancak Leylâ'yı büyük bir hayâl kırıklığı beklemektedir. Bütün akrabaları Leylâ'ya, aldıkları malları geri vermek istemezler. Üstelik Şefkati, noter

kanalıyla gönderdiği bir protesto ile Leylâ'dan, evi bir an önce boşaltmasını ister.

Leylâ, ne yapacağını bilememenin şaşkınlığı içindedir. Sebahat, Leylâ'yı içinde bulunduğu durumdan kurtarmak için borç para teklif eder. Ancak bu teklif Leylâ tarafından reddedilir.

Emine ile Nuri'nin getirdiği üç beş parça giysiden başka Leylâ'nın hiçbir şeyi kalmamıştır. Leylâ, bu duruma önceleri çok üzülürse de, daha sonra aklına gelen fikir ona yeni bir umut kapısı açar. "Leylâ, Bedri'yi arayıp bulmaya karar verir. Onun, artık zengin bir adam olduğunu düşünür. Bedri'nin, hâlâ fakir olabileceğine ihtimal vermez. " (s. 128)

Leylâ, Bedri ile ilgili hayâller kurarken, ansızın Bedri çıkagelir. Bedri; sarhoş, dilenci kılığındadır. "Yıllarca hapis yatmış, yıllar yılı sefil bir hayat sürmüştür." (s. 133)

Maddi acıdan Leylâ'dan daha aşağı olduğu sıralarda, gururu yüzünden, kadının parasıyla gecim olmaz düşüncesiyle Leylâ'nın evlenme teklifini reddeden Bedri, hâlâ zengin olduğunu düşündüğü Leylâ'ya sığınmak ister.

Leylâ, Bedri'nin içinde bulunduğu durumu görünce büyük bir hayâl kırıklığına uğrar, içinde bulundukları komik duruma güler:

"Leylâ:

–"Ay ciddi konuşuyor bu, ciddi... ciddi... Heyyy dışardakiler, buraya gelin. Acıklı bir aşk masalının komik sonunu göstereceğim size." (s. 135)

O sırada evde, bulunduğu yerde ancak büyük bir aşk faciası olduğunda calmaya başlayan saat çalar ve herkes dehşet içinde saati dinler.

KONU:

Cevat Fehmi'nin, "Dostlar" adlı oyununda, ibret verici bir olay konu olarak alınmıştır. Orta yaşlı, hasta bir kadın olan Leylâ, ölümünün yaklaştığını anlayınca mal varlığını akrabaları arasında paylaştırır. Netice de, elinde avucunda hiçbir şey kalmaz.

Leylâ, büyük bir mucize eseri iyileşince, akrabalarına dağıttığı mal varlığını tekrar almak ister. Ancak akrabaları, aldıkları malları geri vermeye yanaşmazlar.

Cocukluğundan beri sevdiği, evlenmek istediği Bedri'nin beş parasız halde yanına gelmesi Leylâ'yı bütün şaşırtır, Leylâ'nın bütün hayâlleri yıkılır.

Eserde, özellikle dostların iki yüzlülüklerinin ortaya çıkarılması dikkati çekiyor. Büyük bir hayâl kırıklığının yaşanmış olması esere dramatik bir hüvviyet kazandırıyor.

ANAFİKİR:

Cevremizdeki dostlarımız, akrabalarımız gerçekten güvenilir insanlar mıdır? Gerçekten bizim dostlarımız mıdır? Bunu çok iyi bilmemiz gerekir. Bunu bilmeden atacağımız her adım, bizi biraz daha ucuruma yaklaştırır.

OLAYLAR VE DÜĞÜMLER

OLAYLAR:

1. Leylâ'nın hastalanması.
2. Leylâ'nın, Bedri'ye olan aşkını doktoruna ve arkadaşına anlatması.
3. Leylâ'nın, Bedri'nin yolunu gözlemesi.
4. Leylâ'nın, ancak, bulunduğu evde bir aşk faciası olduğu takdirde çalan saatin sırrını arkadaşına anlatması.
5. Yaşamaktan umudunu kesen Leylâ'nın, akrabalarını yanına çağırması.
6. Akrabalarının, Leylâ'nın yanına gelmeleri. Leylâ'nın, mal varlığını akrabaları arasında paylaşması.
7. Akrabalarının, Leylâ'nın ölümünü beklemeye başlamaları.
8. Akrabalarının, Leylâ'nın kendilerine miras olarak bıraktığı eşyaları evden almaları ve evi terketmeleri.
9. Leylâ'nın iyileşmesi.
10. Leylâ'nın, mal varlığını tekrar akrabalarından istemesi.
11. Nuri ve Emine dışında kimsenin, aldıkları eşyaları, paraları vermeye yanaşmaması. Leylâ'nın beş parasız kalması.

12. Leylâ'nın, arkadaşının yardım teklifini kabul etmemesi.
13. Leylâ'nın, Bedri'yi aramaya karar vermesi.
14. Bedri'nin, Leylâ'nın, yanına gelmesi, beş parasız Leylâ'ya sığınması. Leylâ'nın bütün hayâllerinin yıkılması.
15. Sihirli saatin çalmaya başlaması.

DUĞUMLER:

1. Duğüm: 1. olayla başlar, 9. olayla çözülür.
2. Duğüm: 3. olayla başlar, 14. olayla çözülür.
3. Duğüm: 4. olayla başlar, 15. olayla çözülür.
4. Duğüm: 5. olayla başlar, 6. olayla çözülür.
5. Duğüm: 6. olayla başlar, 8. olayla çözülür.
6. Duğüm: 10. olayla başlar, 11. olayla çözülür.
7. Duğüm: 13. olayla başlar, 14. olayla çözülür.

ŞAHIS KADROSU

LEYLA :

Otuz sekiz yaşında güzel bir kadındır. Sert, soğukkanlı, alaycı, biraz da erkek tavırlı görünmek ister. Ancak bunu başaramaz. Duygulu, romantik kişiliğini saklayamaz.

Uzaktan akrabası olan Bedri'yi cılgınca sever, hatta ona evlenme bile teklif eder. Bedri, sevgilisinden gelen bu teklifi gururu yüzünden kabul etmez. Maddi bakımdan eşit şartlarda evlenmek istediğini Leylâ'ya söyler. Leylâ, bütün ömrünce, Bedri'yle evleneceği günü hayâl eder.

Sevgiliyle arasındaki tek engel olan mal varlığını, belki de bu nedenle hemen akrabaları arasında paylaşır.

Leylâ, akrabalarını çok iyi tanır, onların iki yüzü, çıkarıcı, bencil insanlar olduklarını bilir. Buna rağmen, bile bile bütün mal varlığını onlara bağışlar.

Bu, onun hayattaki en büyük hatası olur. İyileşince mal varlığını tekrar akrabalarından almak ister ancak bunu başaramaz.

Leylâ, kolej mezunudur, iyi bir öğrenim görmüştür. Gururuna çok

düşkündür. Çok zengindir.

BEDRİ :

Otuz dokuz yaşında, yakışıklı, saf, hayat tecrübesi olmayan, muhafazakâr bir erkektir. Kolej mezunudur. Gençliğini yaşayamamıştır. Gençliği, kolej ve tekke arasında mekik dokumakla geçmiştir. Babasının ölümüyle tekke şeyhi olur. Ancak onun şeyhliği, babasını taklit etmekten öteye gitmez.

Tekkenin kapatılmasıyla birlikte Bedri gerçek hayatla yüz yüze gelir. Bütün çabalarına rağmen gecimini sağlayacak bir iş bulamaz. Beş parasız kalır.

Gururu yüzünden sevgilisi Leylâ'yla evlenmez. Onun kadar zengin olmak için caba gösterir. Ancak el attığı her iş iflâsla neticelenir.

Kısacası Bedri, ayakta durmak için daima başkalarına ihtiyac duyan, saf, hayat tecrübesi olmayan, gerçek kişiliğini bulamamış bir erkektir.

SABAHAT :

Otuz sekiz yaşında, minyon tipli, saf, yardımsever, iyi kalpli bir kadındır. Gerçek bir dosttur. Maddi durumu oldukça iyidir. Arkadaşına, karşılık beklemeden, çıkar gözetmeden yardım eden, zeki bir kadındır.

ŞEFKATİ:

Kırk iki yaşında, iri yarı, kurnaz, tahsilli bir dolandırıcıdır. Leylâ, Şefkati'yi şöyle tanıtıyor:

"Leylâ:

- Ceyrek asırdan beri, ne ceyrek asırı daha çok evvelinden beri daima müsamereler tertip eder. Bunların hepsi de fakirler, dullar, sakatlar, körler, çocuk ıslah yurtları falan yararınadır. İlânlar bastırılır, davetiyeler satılır, fakat bu müsamereler hiçbir zaman verilmez. Müsamere

günü Şekati meydandan sır olur." (s. 36)

Kısacası Şekati, nankör, bencil, çıkarıcı, dolandırıcı, kurnaz bir insandır.

HALİT:

Orta yaşlı, uzun boylu, kumar hastası, ahlâksız bir erkektir. Bütün servetini kumarda kaybetmiştir. Buna rağmen kumar oynamaktan vazgeçmez.

Leylâ'dan aldığı parayı, hemen kumara yatırmaktan çekinmez.

NURİ :

Yirmi beş yaşında, sıksa, celimsiz, yarı kulhanbeyi, iyi yürekli bir erkektir. Aşırı derecede oburdur. Belli bir işi yoktur. Çok fakirdir. Karısını ve çocuklarını çok sever. İyi kalplidir.

AHSEN:

Kırk yaşında bir erkektir. Soğukkanlı, haris, düzenbaz biridir. Leylâ, Ahsen'i şöyle tasvir ediyor:

"Leylâ:

– Soğuk, haris, kurnaz, az çok tahsilli Ahsen'e gelince, zengin, pinti, içinden pazarlıklı bir adamdır. Beyoğlu'nda bir gece kulübü işletir. Başlıca merakı antika eşya toplamaktır. Bunları asır asır, devir devir tasnif eder. Ve evinde ayrı odalara koyar." (s. 44)

DİL RUBA:

Otuz beş yaşında, soğuk, züppe, ihtiraslı, kurnaz, erkek düşkünü bir kadındır. Altı defa evlenmiştir. Sosyete toplantılarının vazgeçilmez simasıdır. İki yüzlü, bencil ve çıkarıcıdır.

DİL - ANLATIM

Oyunlarında şahısları başarıyla konuşturmasını bilen Cevat Fehmi, aynı başarıyı bu eserinde de tekrarlamıştır. İki yüzlü, çıkarıcı insanlar, konuşmaları vasıtasıyla hemen kendini ele veriyorlar. Yazar, zaman zaman Leylâ vasıtasıyla araya giriyor ve onun ağzından kişileri tasvir ediyor. Şefkati ve Ahsen'de olduğu gibi. (s. 36, 44)

Yine, cahil insanların doğal konuşmalarını vererek oyuna canlılık getirmeye çalışıyor:

"Nuri:

- Her şey usturuplu ile anlatılır. Bir bir, sırasıyla. ' (s. 118)

"Emine:

- Mutbağa gitti, karnı çok acıkmış hanımcığım." (s. 47)

"Dilruba:

- Bu aile seninle kaimdir yenge, sen gidersin hepimiz dağılırız." (s. 49)

"Sabahat:

- Senin iyileştiğin bildirdim." (s. 106)

" Sabahat:

- Hizmetcilerinin çağırdı, beni kapı dışarı etti." (s. 107)

Yazarın, kısa cümleler kurmaya özen gösterdiği, devrik cümle kullanmaktan kaçındığı göze carıyor. Arapça, Farsça kelime ve tamlamalar ise eserde yok denecek kadar az.

S O N U C

Cumhuriyet'ten sonra Türk edebiyatı, oyun sahasında yeni imkânların arandığı bir döneme girer. Toplumun bütün kesimlerinde geniş capta değişmeler ortaya çıkar. Genellikle dış gerçekte görülen bu değişmeler, olumlu - olumsuz yönleriyle sahneye getirilmeye çalışılır. Cevat Fehmi, rejimin gerektirdiği bürokratik zihniyetin ahlâki görüntüsünü esas alarak yazdığı oyunları ile geniş kitlelere ulaşmaya çalışmış ve bunda muvaffak olmuştur bir tiyatro adamıdır. Bu yüzden tenkitleri, yöneldiği kurumlar ve kişiler tarafından da hoş karşılanmış, oyunları okullara girerek defalarca oynanmıştır.

Küçük Şehir adlı oyunuyla 1948 yılında "İnönü Tiyatro Armağanı"nı kazanan Cevat Fehmi, Paydos ile de, dış ülkelerde oynanan ilk Türk piyesinin yazarı olarak ün yapmıştır. Atina'da Argiropulos Tiyatrosu'nun sahnesini almış beş temsilde alkışlara boğan Paydos, onun unutulmaz eserlerinden biri olmuştur.

Cevat Fehmi'nin 1940 - 1970 yılları arasına sığdırdığı yirmi üç tiyatro eserinin dikkati çeken özelliklerinden biri, Soygun haric, bütün hepsinin üç perde olmasıdır. Bu da modern oyun yöntemine uygundur.

Oyunların ilk perdesinde; oyun kişileri seyirciye tanıtılır. Tiplerin özellikleri düzenlenir ve gelecek oyunlardaki ödevlerine hazırlanılır, sonraki çatışma ve düğüm olaylarına hazırlık yapılır.

İkinci perdede; entrikalar başlar, işler karışır, dolaplar dönmeye başlar, iyi tipler, kötülere bilmeden alet olur. Pek çok gülünç durum ortaya çıkar. Üçüncü perdede; düğümlerin çözülmesinden ve çatışmaların hallinden önceki bekleyiş yer alır. Perdenin sonlarına doğru suçluyla suçsuz ayrılır. Tipler, birbirlerini daha iyi anlarlar. İyi tipler kurtulur. Bu perde genelde mutlu sonla sonuçlanır. İyi sonuçlanmazsa bile, mutlaka bir umut kapısı açık bırakılır.

"Cevat Fehmi'nin oyunlarında ilk bölüm seyirciye umut verecek canlılıkta ve sağlamlıktayken bu canlılık yavaş yavaş kaybolur ve son bölümde ölü bir durum alır. Bunun bir nedeni, oyunun doruk noktasından

sonra, yazarın baştakinden daha az ya da daha yetersiz dramatik malzemeyle çalışmasıdır."⁵¹

Cevat Fehmi, oyunlarında genelde aynı tipleri, aynı konuları işleme yoluna gitmiştir. Paydos'tan sonra (Sana Rey Veriyorum dışında) oyunlarının değerinde bir düşüş görülür. Ne Harputta Bir Amerikalı, ne Kleopatra'nın Mezarı, ne de Tablodaki Adam Başkut'u bir Paydos'a, bir Küçük Şehir'e yaklaştırabilmiştir.

Oyunu kuruşu, seyirciye sunuşu ile onun usta bir sahne işçisi olduğu söylenebilir. Oyuncularının özelliklerini bile önceden düşünen Cevat Fehmi, fantazisinin cılız olmasından dolayı daha fazla ilerleyememiştir. Oyunlarını dar bir çerçeveye sıkıştırmıştır.

Başkut, çoğu oyunlarında karakterlerden çok tip yaratmıştır. Herkesin hemen tanıyabileceği klişe tiplerdir bunlar. Bu tipleri karşı karşıya getirip konuşturuyor, çatıştırıyor ve iyi bir komedi elde ediyor. Ancak Başkut'un en fazla eleştiri alan yönü yine bu tiplerdir. Oyun kişileri tip olduklarından, yazarın hemen her oyununu gördükten sonra öbür oyunlarındaki bütün tipleri de görmüş oluyoruz.

Hattâ yazarın, bir de aynı ad altında aynı özellikleri olan oyun kişileri bile var. Örneğin "Ayşe" adı, yazarın hayâlinde belli bir insan özelliğini temsil ediyor. Küçük Şehir'deki Ayşe, temiz, dürüst bir köylü kızıdır. Kendi kadar saf ve dürüst bir insan olan Adem'i sever. Paydos'taki Ayşe de, yine aynı dürüstlükte ve temizlikte olan bir köylü kızıdır. Kendi kadar saf ve dürüst olan Rıdvan'ı sever. Hiç düşünmeden bu iki Ayşe'nin aynı Ayşe olduğunu söyleyebiliriz.

Aynı şekilde, Harputta Bir Amerikalı'daki Ayşe Kızılçicek, annesinin kişiliğinin yanında, dürüstlüğü temizliği temsil eder. O da, dürüst bir genc olan Necmettin ile arkadaşlık eder.

Yazarın hayâlinde canlandırdığı belli bir tip de "Murtaza" adıyla da görünüyor. Küçük Şehir'de Murtaza, saf bir köylüdür. Paydos'ta aynı vasıfta olan kişi ise öğretmen Murtaza'dır. O da saftır, o da temizdir.

⁵¹Özdemir Nutku, Oyun Yazarı, s. 83

Harputta Bir Amerikalı'da gördüğümüz belediye başkanı Murtaza da, önceki iki oyunda gördüğümüz Murtaza'dan farklı değildir.

Böylece aynı ad altında aynı özellikleri olan insanları bulurken, bir de aynı tipte ayrı adları olan oyun kişilerini farkedebiliriz. Tablodaki Adam'da, Siyahlı Kadın Ayşe'ye benzerken, tablodan çıkan adam ve hatta hırsız, Murtaza'nın devamından başka bir şey değildir.

Başkut'un tipleri yaratması da belli bir takım noktalarda toplanır. Yazarın cattığı ve alaya aldığı insanlar; doktorlar, polisler, tüccarlar, sosyete hanımları, zülpe gençler, hacı denen bir takım kimselerdir. Bunların karşıtları; namuslu, saf, çalışkan ve dürüst iş adamları, memurlar ve öğretmenlerdir.

Küçük Şehir'de dolandırıcı Avni Yıkılmaz nasıl doktorluk yapıyorsa, Tablodaki Adam'da gördüğümüz doktor da o denli şarlatandır. Komiser Cavit Kocabıyık'ın benzerleri ise, polis memurları Hasan ile Hüseyin adlarındaki ahbap cavuşlardır. Tüccarlar, ya karaborsadan, ya da hile ile zengin olmuş kişilerdir. Küçük Şehir'deki Karabet Gümüşyan, Paydos'daki Hacı Husamettin, Soygun'daki İsmail Karadereli, Ubür Geliş'teki Hasan Cilingiroğlu bunlardandır.

Her düzene alet olan bilgin köylü tiplerini, odacı Ali Battal ve İbrahim gibi tipler canlandırır. Muhtar Hasan ise bunların en amansızıdır.

Bir de yazarın üzerinde ısrarla durduğu hırsız, paraya düşkün kadın tipleri vardır. Nebile, Hatice, Celile ve Şaziye bunlardandır.

Züppeler ise, bütün oyunlarda hemen hemen birbirlerinin aynısıdır.

Oyunlardaki olumlu insan tipleri ise, Salih Usta, Murtaza Öğretmen, Âdem Ateşli, Deli kaymakam ve Salim Defterdaroğlu'nun kişiliklerinde vücut bulurlar.

Bunların yanında, bir de dadı tipleri göze çarpar. Bunların da birbirlerinden hiç farkı yoktur. Arap Şetaret Bacı'nın akı, Tablodaki Adam oyunundaki dadıdır, Koca Bebek'teki Şayeste Kalfa'dır.

Bir de, oyun kahramanlarının dürüst arkadaş tipleri vardır. Dürüst arkadaş tipleri; Muhittin, Hulusi Cilesiz, Salih Usta ve Sabahat'in kişiliklerinde vücut bulurlar.

Bu sayılan tipler arasındaki benzerlik ufak capta değildir. Hatta bunlar, birbirlerine benzemekten çok aynı insanlardır. Yalnız çeşitli oyunlar içindeki görevleri ve adları başkadır.

Yazar, her ne kadar ayrı ayrı konular bulup yazarsa da, her oyunun ses verdiği ton (iyi ve kötü olmak üzere) aynıdır. Oyunların dediği, anlattığı, sesleniş yönü aynı yoldadır. Biri ne öbüründen fazla bir şey söyler, ne de yeni fikirler ortaya koyar. Başkut'un söylemek istediği bellidir: büyük şehir - küçük şehir düşüncüsü, yerli gelenek özentisi, namuslu - namussuz insan kavramları.

Cok fazla olmayan anlamca düşük cümlelerin dışında, yazarın üslubunun akıcı olduğu söylenebilir. Kısa cümleler kurmaya özen gösteren yazar, oyunlarında devrik cümleler neredeyse hiç kullanmamıştır. Bir kaç oyun hariç yöresel ağızlara yer vermemiştir. Yazarın, özellikle diyaloglarda çok başarılı olduğunu gözden kaçırmamak gerekir. Önceden tasarladığı diyaloglar vasıtasıyla kahramanların karakterlerini de başarıyla yansıtabilmiştir.

Cevat Fehmi, oyunlarında, büyük kentlerle taşra kasabalarındaki günlük yaşamı konu almış, halkın tanıdığı, toplumun her kesiminde rastlanan tipler aracılığıyla toplumsal bozuklukları sergilemeye çalışmıştır. Sınıf değiştirme koşullarına arayan esnaf, küçük bürokrat ve yeni zenginlerin kişiliğinde, yanlış batılışmanın yarattığı ahlâk buhranını, çöküntüyü vurgulamıştır.

Cevat Fehmi'nin sık sık düştüğü doz verme hatası, onun patetik olmayı sevmesine bağlanabilir. Yazarın patetizmine bir örnek, Harputta Bir Amerikalı'nın son sahnesidir. "Milyoner kardeşim sen o zamanlar neredeydin?" Şeklinde uzayıp giden konuşmanın dozu biraz azaltılsaydı, rahatsız edici bu sahneden kurtulmuş olurdu.

Buna benzer bir sahne Paydos'un da sonunda yer alır. Ancak buradaki sahne Harputta Bir Amerikalı'ya göre oldukça yumuşaktır. Burada, doz çok iyi ayarlanmıştır.

Cevat Fehmi, komedilerin yanı sıra varsayımlı, kurgulu oyunlar da yazmıştır. Tablodaki Adam, Ayna, Übür Gelişte, bu tür oyunlardır. Varsayıma ve kurguya dayalı olması nedeniyle bu oyunları da büyük ilgi çekmektedir.

Sonuc olarak, Türk halkını, Türk toplumunu, Türk insanın yakından bilen ve tanıyan Cevat Fehmi, Cumhuriyet'ten sonra gelişen Türk tiyatrosunda, yeni yazarlara ihtiyac duyulduğu bir zamanda ortaya çıkmış, ard arda yazdığı başarılı oyunları ile Türk tiyatrosunda haklı bir yer edinmiştir.

BİBLİYOGRAFYA

A. İNCELENEN ESERLER

- BAŞKUT, Cevat Fehmi : Büyük Şehir, Kardeş Matbaası, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul 1972.
- BAŞKUT, Cevat Fehmi : Ayarsızlar, Kardeş Matbaası, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul 1972.
- BAŞKUT, Cevat Fehmi : Hacı Kaptan, Kardeş Matbaası, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul 1972.
- BAŞKUT, Cevat Fehmi : Küçük Şehir, Kardeş Matbaası, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul 1972.
- BAŞKUT, Cevat Fehmi : Koca Bebek, Kardeş Matbaası, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul 1972.
- BAŞKUT, Cevat Fehmi : Paydos, Kardeş Matbaası, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul 1972.
- BAŞKUT, Cevat Fehmi : Sana Rey Veriyorum, Kardeş Matbaası, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul 1972.
- BAŞKUT, Cevat Fehmi : Soygun, Kardeş Matbaası, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul 1972.
- BAŞKUT, Cevat Fehmi : Kadıköy İskelesi, Kardeş Matbaası, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul 1972.
- BAŞKUT, Cevat Fehmi : Makine, Kardeş Matbaası, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul 1972.
- BAŞKUT, Cevat Fehmi : Haputta Bir Amerikalı, Anka Ofset, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1992.
- BAŞKUT, Cevat Fehmi : Kleopatranın Mezarı, Kardeş Matbaası, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul 1972.
- BAŞKUT, Cevat Fehmi : Tablodaki Adam, Kardeş Matbaası, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul 1972.
- BAŞKUT, Cevat Fehmi : Übür Gelişte, Kardeş Matbaası, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul 1972.
- BAŞKUT, Cevat Fehmi : Hacı Yatmaz, Kardeş Matbaası, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul 1972.
- BAŞKUT, Cevat Fehmi : Göç, Anka Ofset, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1992.

- BAŞKUT, Cevat Fehmi : Buzlar Çözülmeden, Kardeş Matbaası, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul 1972.
- BAŞKUT, Cevat Fehmi : Hepimiz Birimiz İçin, Kardeş Matbaası, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul 1972.
- BAŞKUT, Cevat Fehmi : Üzüntüyü Bırak, Kardeş Matbaası, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul 1972.
- BAŞKUT, Cevat Fehmi : Ayna, Kardeş Matbaası, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul 1972.
- BAŞKUT, Cevat Fehmi : Emekli, Kardeş Matbaası, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul 1972.
- BAŞKUT, Cevat Fehmi : Olen Hangisi, Kardeş Matbaası, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul 1972.
- BAŞKUT, Cevat Fehmi : Dostlar, Kardeş Matbaası, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul 1972.

B. YARARLANILAN KAYNAKLAR

- AKALIN, Ayperi : "Göç", Milliyet, 23 Mart 1962, S. 4246
- AKSAL, Sabahattin Kudret : "Makine", Varlık Dergisi, 1 Şubat 1954, S.403
- AKSAL, Sabahattin Kudret : "Harputta Bir Amerikalı", Varlık Dergisi, 1 Şubat 1956, S. 427.
- AND, Metin : 50 Yılın Türk Tiyatrosu, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İkinci Baskı, İstanbul 1973.
- ANDAK, Selmi : "Uç Türk Piyesi", Cumhuriyet Gazetesi, 2 Nisan 1964.
- Ay, Lütfi : "Buzlar Çözülmeden", Milliyet, 8 Kasım 1964, S. 6090
- AYDA, Adile : "İnönü Tiyatro Mukâfâtı", Milliyet, 9 Şubat 1948
- BAŞKUT, Cevat Fehmi : "Hacı Yatmaz", Türk Tiyatrosu Dergisi, Şubat - Mart 1961, S. 332
- BAŞKUT, Cevat Fehmi : "Soygun", Milliyet, 29 Kasım 1951, S. 557.
- BUĞRA, Tarık : "Soygun", Varlık Dergisi, S. 378.
- CUMHURİYET Gazetesi : "Cevat Fehmi Başkut", 16 Mart 1971

- KURDAKUL, Şukran : Çağdaş Türk Edebiyatı 2, Cumhuriyet Dönemi (1923-1950), Broy Yayınları: 20 , Nisan 1987.
- KUCUMEN, Zihni : "Koca Bebek", Yeditepe Dergisi, S. 30
- NUTKU, Özdemir : Oyun Yazarı, İzlem Yayınları: 60, Savaş Matbaası, İstanbul 1966.
- NUTKU, Özdemir : Tiyatro ve Yazar, Gim Yayınları, No: 1, Güzel İstanbul Matbaası, Ankara 1960.
- OKUR, Yiğit : "Harputta Bir Amerikalı", Yenilik Dergisi, Ocak 1956, C.6, S.37
- ÖZKIRIMLI, Atilla : Türk Edebiyatı Ansiklopedisi, C. I, Cem Yayınevi, İstanbul 1987.
- REŞİT, Muzaffer : "Soygun", Varlık Dergisi, S. 378.
- SAV, Ergun : "Harputta Bir Amerikalı", Yenilik Dergisi, Ocak 1956, C.6 S.37
- SAVCI, Bahri : "Harputta Bir Amerikalı", Yeditepe Dergisi 1 Aralık 1955, S.96
- SEVUR, İsmail Habip : "Paydos", Cumhuriyet, 1 Nisan 1949
- ŞENER, Sevda : Çağdaş Türk Tiyatrosu'nda İnsan, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1972
- ŞENER, Sevda : Çağdaş Türk Tiyatrosu'nda Ahlâk, Ekonomi ve Kültür Sorunları, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1971.
- ŞENER, Sevda : "Cumhuriyet Dönemi Tiyatro Yazarlığı", Cumhuriyetin 50. Yıldönümünü Anma Kitabı, Ankara Üniversitesi D.T.C.F. Yayın No:239, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1974.
- TOKER, Metin : "Şehir Tiyatrolarında Küçük Şehir", Cumhuriyet, 27 Ocak 1946.
- TÜRK DİLİ Dergisi : "Tiyatro", C. 2, Nisan 1953, S. 19
- TÜRK DİLİ ve EDEBİYATI Ansiklopedisi, Dergah Yayınları, C.I
- TÜRK EDEBİYATI Ansiklopedisi, Tercüman Yayınları, İstanbul 1985.
- ULUNAY, Refi Cevdet : "Öbür Gelişte", Milliyet, 5 Ocak 1960, S. 3479
- ULUNAY, Refi Cevdet : "Kadıköy İskelesi", Milliyet Şubat 1953, S. 1000
- ULUNAY, Refi Cevdet : "Tablodaki Adam", Milliyet, 21 Nisan 1959, S. 3213
- YAMANLAR, A: Cumhuriyet Tiyatrosu, Garanti Bankası Yayınları. 1973.